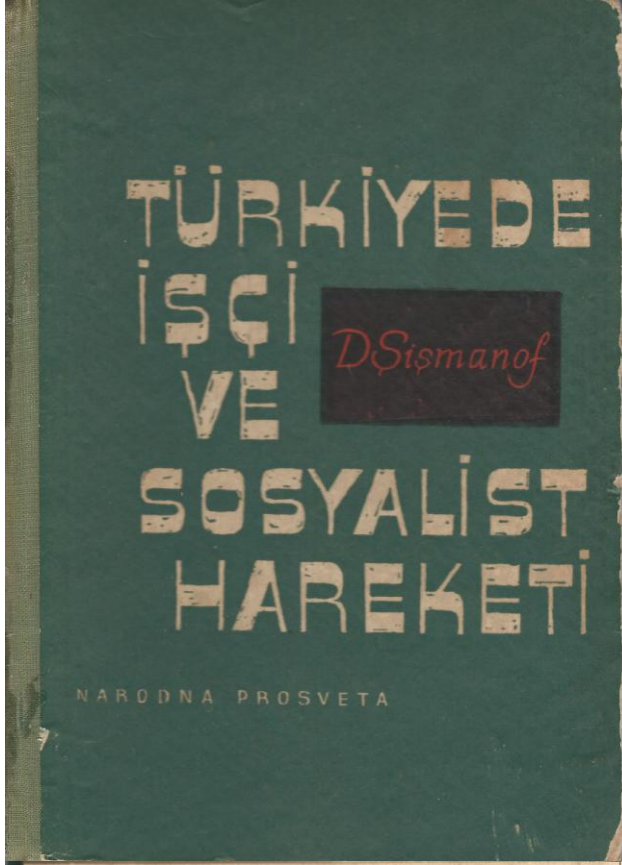

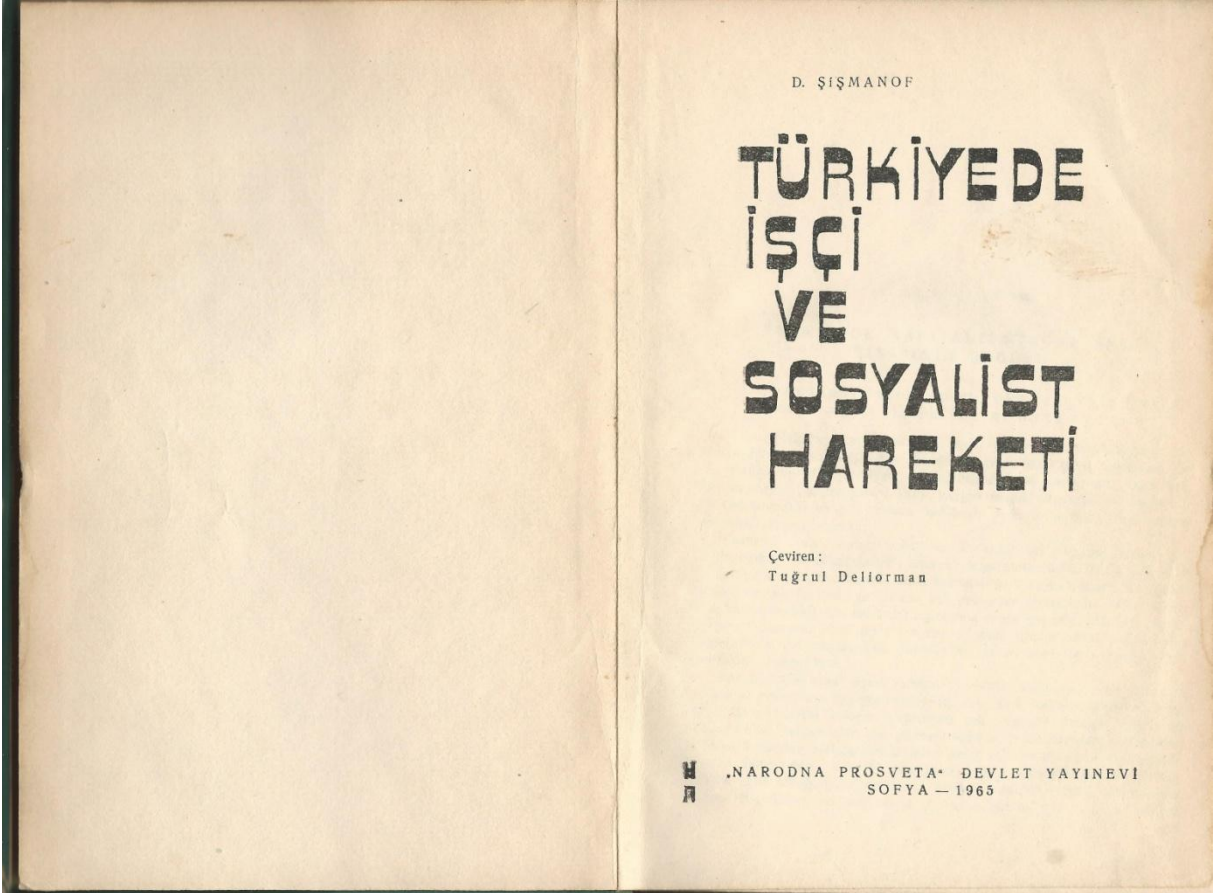
BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE
İŞÇİ
VE
SOSYALİST
HAREKETİ

D.Şişmanof

NARODNA PROSVETA

D. ŞİŞMANOF

TÜRKİYEDE
İŞÇİ
VE
SOSYALİST
HAREKETİ

Çeviren:
Tuğrul Deliorman

Н
А .NARODNA PROSVETA* DEVLET YAYINEVİ
SOFYA — 1965

TÜRKİYEDE KAPITALİZMİN VE İŞÇİ
SINIFININ DOĞUŞU1. Kapitalizmin memlekete girişi ve
kapitalist ilişkilerin başlanması

Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar Osmanlı imparatorluğu adı ile anılan Türkiye'nin Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarında geniş toprakları vardı. Avrupa devletleriyle siyasi ve iktisadi ilişkileri kuvvetliydi. Buna rağmen kapitalist gelişme yoluna bütün Avrupa memleketlerinden çok sonra girdi. Gelişimindeki bu geri kalışın belibaşlı nedenlerini onun özel sosyal düzeninde aramak gerekir.

Osmanlı devleti askeri-feodal bir devlettir. Karl Marx'ın dediği gibi "Ortaçağ'da tek askeri devlet", Osmanlı imparatorluğu idi. Yüzyıllar boyunca harbler ve harb ganimetleri, onun belibaşlı gelir kaynaklarıydı. Bu yüzden devlet, iktisadi faaliyete ve üretime pek önem vermiyordu. Bütün dikkatini, harb hazırlıklarına, istilâcılık harberine ve ele geçirdiği ülkelerin idaresi işlerine toplamıştı. Türü türlü vergiler ve istilâ olunan topraklardaki halka yükletilen feodal angaryeleri, devletin ve askeri feodallerin önemli gelir kaynakları arasındaydı.

Askeri feodal sınıf, siyasi sistemde yenilikler sağlayacak olan ekonomik ve sosyal reformlara ilgi göstermiyordu. Her türlü sosyal değişimlere karşı olan istilâ felsefesi onların çıkarlarına pek uygundu. Devlet teşkilâtının bölünmez bir parçası olan din şebekesi içindeki şeyhülislamlar, müderrisler, süri süri hocalar, soflalar, bu felsefeyi geniş yığınlar arasında yayıyorlardı. Bunlar, imparatorluk içindeki müslüman halka, feodallere boyun eğmenin Allahın emri olduğunu söylüyorlardı. Böylece müslümanlıktan, askeri-feodal sistemi destekleyen bir âlet olarak faydalanıyorlardı. Onlara göre, mevcut

sosyal düzen, Allahın isteği ile kurulmuştu, değiştirmek günahtı, Kurana aykırıydı.

Askeri feodal sistem, tutucu (muhafazakâr) din ideolojisine göre düzenlenmiş sosyal-ekonomik, askeri ve siyasi kuruluşlar, Osmanlı devletinin iktisadi, siyasi ve kültürel gelişmesini çok geciktirmiş ve daha ileri bir düzen olan kapitalizme geçmesini güçleştirmişti. Avrupa devletleri, bu düzene ondan çok önce girmişlerdi.

Lâkin, Osmanlı imparatorluğu da, insanlık toplumunun sosyal-ekonomik gelişiminin dışında kalamazdı, elbette. Üretim ilişkilerinin, sosyal-ekonomik kuruluşunun ve onlara bağlı olan askeri feodal sistemin değişmesi mümkündür. Osmanlı feodalizmi çökecek, onun yerini daha ileri bir sosyal-ekonomik sistem olan kapitalist düzen alacak, türk milli burjuvazisi ve işçi sınıfı doğacak, sanayi geliştiğiçe işçi sınıfı da kuvvetlenecekti. Tarihi oluşum kanunları, sosyal-ekonomik değişimleri bunu gerektiriyordu.

Belirli bir devirden sonra Osmanlı devletinin istilâ harberleriyle gelişmesi, daha sonra da istilâ ettiği ülkeleri elinde tutabilmesi imkânsız bir hal aldı. Ve nihayet, çöküntü ve parçalanma devresi başladı. Bu devrede Avrupa'da sanayi devrimleri oluyor, kapitalizm dev adımıyla geliyordu. Osmanlı imparatorluğu ise, Ortaçağ karanlığının feodalizm çemberi içinde bucağıyordu.

Kapitalizmin fabrika ile üretim devrine girmiş olan Avrupa devletleri, yeni üretim araçları yaratmış, yeni üretim teşkilâtları kurmuşlardı. Feodal Osmanlı devletindeki ilkel üretim araçları ve köhnemiş üretim teşkilâtıyla elde edilen üretimle kıyaslanamayacak kadar çok ve kaliteli yapım (mamul) çıkarıyorlardı.

Artık istilâ harberleri yapamaz olmuştu. Bu yüzden sadece eldeki toprakları değil, bu hızlı ekonomik gelişme, onlara, daha modern silâhlar yapmak, askeri kuvvetlerini daha iyi teşkilâtlandırmak imkânlarını da sağlamıştı. Bu modern silâh ve iyi teşkilât ortular karşısında tutunamayan Osmanlı devleti, savunmaya çalışıyor, gerileme harberleri yapıyordu.

Askeri yenilgiler, bozgunlar, gerilemeler, devleti, esas gelir kaynağı olan harb ganimetlerinden yoksun etmişti.

Durgunluk ve hele çöküntü devresinde devlet ve mahalli feodaller, halk yığınlarını iktisadi bakımdan daha gaddarca sövmeye başladılar. Osmanlı tarihçilerinden Cevdet Paşa, bu çöküntünün harber dışındaki nedenlerini sayarken, vilâyet ve sancaklardaki sorumlu memurların, kadıların, vergileri kat kat artırarak fakir halkı nasıl soyduklarını anlatır. Beylerbeyleri, beyler, sipahiler, kadılar, subaşılar, kürserdarlar, türü türlü vergileri halktan zorla ve fazla fazla toplarlardı. Her memurun, o mevkii elde edebilmek için verdiği parayı bol bol çıkarması lazımdı. Aynı zamanda, mevkinde kalabilmek için de, âmirlerine, sık sık keseler dolusu altınlar, kıymetli hediyeler göndermesi şarttı.

Askeri yenilgiler ve iktisadi zorluklar, devlet yönetmenlerini, orduyu modernleştirip kuvvetlendirmek, iktisadi hayatı canlandırmak ve temel iktisat sektörü olan köy iktisadiyatında üretimi artırmak için bazı tedbirler almaya, reformlar yapmaya zorluyordu. Ordunun silâh, çopane ve giyim ihtiyaçlarını, halkın da türlü eşya ihtiyacını karşılama zarureti, silâh, maden, dokuma, dericilik, yiyecek sanayi işletmelerinin ve ticaretin gelişmesine imkânlar sağlıyordu. Bunlar, önceleri, zanaatçılar tarafından el emeği ile hazırlanıyordu. Sonraları, İstanbul, Bursa, Selânik, İzmir, Şam gibi büyük şehirlerde birçok atelyeler türedi; ticaret genişledi. Bütün bunlara rağmen türk milli burjuvazisinin doğuşu gecikiyordu. Çünkü o zamanlar Osmanlı devletinde ticaret, zanaat ve sanayi işleri, öncelikle rum, ermeni, islav, yahudi gibi azınlık ahlinin elindeydi. Kapitalist ilişkiler, ilkönce, iktisadi işletmeçiliğe ve ticarete hüküm olan bu zümre arasında geliyordu. XVIII ve XIX yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğu içinde zanaatçı ve tüccar burjuvazi bunlar arasında türemeye başlamıştı. Türkler, ağır ağır gelişen kapitalist ilişkilerin dışında kalmışlardı. Osmanlı devletinin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında iktisadi durumunu inceleyen "Türkiye meselesi" başlıklı makalesinde Engels şöyle der: "Türkiyede ticaret kimlerin elinde bulunuyor? Herhalde türkerin değil. Rumlar, ermeniler, islavlar ve deniz limanlarına yerleşmiş olan Batı-Avrupalılar, bütün ticareti ellerinde tutuyorlar."

Lâkin bu hristiyan burjuvazi, ne feodal sistemin devam etmesini, ne de Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını istiyordu. Yalnız bunların pek azı, öncelikle iri burjuva, çıkarlarını Padişah idaresine bağlılıkta görüyorlardı. Bunun için de Osmanlı idarecilerinin himayesine sığınıyor, kendi millettaşlarını onlarla birlikte sömürüyor, onlarla birlikte baskı altında tutuyorlardı. Hristiyan burjuvazinin büyük çoğunluğu, yani orta ve küçük burjuva, Osmanlı idarecileri tarafından, halk yığınlarıyla birlikte ezilip soyuluyorlardı. Bu yüzden onlar, milli uyanış ve milli devrim fikirlerinin yayıcıları olmuşlardı. Osmanlı köleliği altında bulunan halkların emeği yığınları, milli devrim fikirlerini heyecanla benimsemişler ve bu devrimlerin yürütücü kuvveti haline gelmişlerdi.

Milli ihtilâller, Osmanlı devletini ta temelinden sarsıyordu. Yıkılışı önlemek için orduda yapılan yenilikler ve köy iktisadiyatındaki mülkiyet değişlikleri de, beklenen sonucu vermemişti.

XVIII yüzyılın sonlarından XIX yüzyılın 30 uncu yılına kadar Osmanlı devletiyle Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa ve Mısır arasında birçok harbler yapıldı. Bu harbler, Osmanlı imparatorluğu için çok yâkıcı oldu. Geniş topraklar elinden çıktı. Malî kaynakları azaldıkça azaldı. Kayıpları pek büyüktü.

1. „Marks, Engels“ (bulgarca) cilt 9, sayfa 27, BKP Yayinevi, 1961.

Avrupalı devletler, Osmanlı devletinin zayıf durumundan geniş ölçüde faydalanıyorlardı. Hızla gelişen Batı kapitalizmi, sanayi üretimine pazarlar ve sanayiye ham madde kaynakları arıyordu. Batılı devletler, kendi siyasi emellerine ve kapitalizmin çıkarına elverişli şartlarla Osmanlı hükûmetine, sözümlerine onları "yardım"larda bulunuyordu. Osmanlı devleti bu şartları kabul ediyordu. Böylece, Batı kapitaline, öncelikle İngiliz ve Fransız sermayesine ve onların sanayi ürünlerine memleketin kapılarını ardına kadar açmıştı. Bütün devlet sistemi, Batı kapitalizminin isteklerine uydurulmuştu. Avrupa devletleri, kendi mallarının tam bir liberalizm içinde Osmanlı ülkelerinde satılması ve istedikleri gibi sermaye yatırımı yapabilmeleri için Padişahın geniş hakları koparıyorlardı. Elde ettikleri kârları, kolayca yurt dışına çıkarabiliyorlardı. Osmanlı imparatorluğu, bu suretle, Batılı kapitalist devletlerin geniş bir pazarı ve ham madde kaynağı haline gelmişti. Pazarlar, Avrupalı kapitalistlerin malları ile doluyordu. Zaten zayıf olan yerli sanayi, bu durum karşısında, gelişmek şöyle dursun, perişan oluyordu. Batılı kapitalist devletleri, Osmanlı devletinin iç işlerini istedikleri gibi karışıyor, egemenliğine asla saygı göstermiyorlardı.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu büyük mali zorluklardan kendi çıkarları için istifa eden Batılı hükümetler, esir edici şartlarla Türkiyeye borç para vermeye giriştiler. Yüksek faizli borçlar arttıkça arttı. Osmanlı devleti, böylece, siyasi bakımdan Batılılara son derece bağımlı bir duruma düştü. Memleketin iktisadi hayatı ve kaynakları, Batılı kapitalist devletlerin eline ve kontrolüne geçti. İngiltere, Fransa, daha sonraları da Almanya, Padişahlık hükûmeti üzerindeki siyasi ve ekonomik tesirlerini gittikçe kuvvetlendirdi. Bunlar, çeşitli ekonomi kollarına yaptıkları kapitalden daha fazla kâr sağlıyor, borç verdikleri ana paradan daha fazlasını kazanarak oluk oluk alıyorlardı.

Osmanlı ülkelerine yabancı kapitalin girmesi yüzünden, bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak, memlekette kapitalist ilişkiler başladı, kapitalist toplumun iki temel sınıfı olan kapitalist burjuva sınıfı ile işçi sınıfı doğdu. Fakat memlekette kapitalizm pek ağır geliyordu. Çünkü Batı kapitalizmi feodal girmiş olmasına rağmen, Osmanlı imparatorluğunda hüküm olan feodal sosyal-ekonomik sistem hiçbir değişikliğe uğramamıştı. Sonra bu ülke, yarı sömürge durumuna getirilmişti. İşte bu şartlar içinde tarih sahnesine çıkan türk burjuvazisi, ancak bürokratik tüccar burjuvazi idi ve yukarıda da belirttiğimiz gibi pek ağır geliyordu.

Osmanlı ülkelerine demiryolları döşenmiş, maden ocakları işletilmeye başlanmış, bazı sanayi müesseseleri kurulmuştu. Fakat hepsi de yabancıların elindeydi. Türk milli sanayi meydana getirilememişti. Batı kapitalizmi buna imkân vermiyordu, gerçi kapitalist ilişkilerin kurulmasına yol açmıştı. Lâkin bu ilişkilerin hızla gelişmesi için gerekli şartları sağlamıyordu. Milli sanayi yoktu. Olmuyunca da, türk milli burjuvazisi gelişmiyordu. Gerçi bir türk burjuvazisi vardı. Fakat bu, iktisaden geri kalmış her ya-

rı sömürge memleketteki komprador burjuvazi idi, komisyoncu tüccar burjuvazi idi, kapkaççı (spekülatör) burjuvazi idi.

Osmanlı devletinde de komprador, komisyoncu tüccar ve kapkaççı burjuvazi, memleketin iktisadi ve siyasi menfaatlerinin zararına çalışıyor, yalnız ve yalnız kendi çıkarını düşünüyor, kolay kazanç peşinde koşuyordu. İdare başındaki devlet ve hükümet adamlarına da rüşvet yolu ile tesir ediyordu. Batı kapitalistlerinin içerdeki ajanları ve aracıları olan türk komprador burjuvazisi ile iş birliği yapan pek çok nazır (bakan) vardı, Meselâ, bunlardan biri pek meşhurdur. Bu adam, Batılı kapitalistlerden satın alınan her tüfek başına bir kuruş üzerinden rüşvet alıyordu.¹

Türk komprador burjuvazisi, iktisadi liberalizm ideolojisinin en ateşli taraftarı ve propagandacı idi. Yani bunlar, yabancı kapitale ve yabancı sanayi mallarına, memleket kapılarının ardına kadar açılmasını istiyorlardı. Fakat, Batılı devletlerin sömürge ve yarı sömürge memleketlere karşı uyguladıkları iktisadi liberalizm politikası, gayet tabii ki, memleketin iktisadi gelişmesini köstekiyordu. Bir kısım türk aydınları, bunun Osmanlı ülkeleri için elverişli olmadığını daha o zaman anlamışlardı. Bunlardan biri olan Ahmet Mithat Efendi, bir makalesinde, şöyle diyor: "Sanayimiz yoktur. Her türlü mamulâta hariçten muhtacdır. Hele şimdiki esliha-i cedidenin (modern silahların) gösterdiği mecburiyete mehi düşmana atacağımız kurşunları bile hariçten mubayaaya (satın almaya) mecburuz. Ticaretimiz hiç yoktur. Ne kendi malmızı memâlik-i saireye (başka memleketlere) hiç satabiliyoruz ne de memâlik-i saireden muhtaç olduğumuz mamulâtı kendimiz celbedebiliyoruz. Ticaretimizin dahilîyesi de, hariçîyesi de (iç ve dış ticaretimiz) eller elindedir. Hal böyle iken serbestî-i mübadele (ticari liberalizm) nerede, biz neredeyiz..."²

Bu açık kapı iktisadi politikasından en fazla zarara uğrayanlar, demirci, dökmücu, dokumacı ve tabak (derici) esnafıydı. 1864 yılında zanaatçılar arasından seçilen bir heyet, hükûmete başvurarak, ithalâtı (yabancı memleketlerden mal getirilmesini) kısıtlamasını, zanaatçıları iflastan kurtarmasını ve milli sanayinin kurulmasını için şartlar yaratmasını istemişti. Komisyoncu istekleri şu dört maddede toplanıyordu:

1. İthal gümrüğü resminin (taksasının) yükseltilmesi;
2. Birleşik zanaatçı atelyeleri kurulması ve bunların büyük müesseseler haline getirilmesi;
3. zanaatçı ve sanat okulları açılması;
4. yerli malları halka tanıtmak için yerli mali sergileri açılması.³

¹ Hüseyin Avni Şanda: "Türkiyede 54 yıl önceki işçi hareketleri", İstanbul, 1962, sayfa 7.

² Erdoğan Başar: "Ahmet Mithat Efendinin tarihî" adlı makaleden, "Vatan" gazetesi, 31 ekim 1962.

³ Hüseyin Avni Şanda: "Türkiyede 54 yıl önceki işçi hareketleri", sayfa 6.

Fakat bu istekler cevapsız kaldı. Batılı devletlerin bir kuklası olan padişah, milli sanayinin teşvik ve himayesi için yapılan bütün teklifleri reddetti.

2. Türkiyede işçi sınıfının doğuşu

Batı kapitalizmi, Osmanlı devletinde de, kendisinin mezar kazıncısı olan işçi sınıfını kendi yarattı. Türkiyede demiryolları, limanlar, maden ocakları v. s. gibi kuruluşlar meydana getirecekti. Bunun için emek gücüne, ücretli işçiyne ihtiyacı vardı. Bunları, fakir köylüler ve dükkânların kapamak zorunda kalan zanaatçılar arasından buldu.

Anadoluda ilk demiryolu 1856 yılında İngiliz kapitalistleri tarafından kuruldu. Daha sonraları, yine Batılı kumpanyalar, Anadolu'da ve Türkiye'nin Avrupalı bölgelerinde diğer demiryollarını inşa ettiler. Yabancı kumpanyalarına ait olan bu demiryollarının kuruculuğunda, korunmasında ve işletilmesinde çalışan işçiler, yepyeni bir kuvvetli ve bugün birhayli kalabalık olan türk proletaryasının çekirdeğini meydana getiriyordu. Silâh yapılarında, maden ocaklarında, ham madde işleme müesseselerinde, türlü türlü zanaatçı atelyelerinde de birçok türk işçisi çalışıyordu. Matbaacılıkla birlikte basın işçileri de doğdu. Bütün bu müesseseler, fabrika üretimine henüz geçmişti, fakat esas olarak emeğine dayanıyordu. Buna rağmen, Türkiye ekonomisinde kapitalizmin ilk şekli, ilk merhalesiydi.

Yarı köylü, yarı işçi kategorisinden işçilerin sayısı fazlaydı. Bunlar, ziraat mevsimlerinde köylerindeki tarlalarında işliyen, yılın diğer aylarında da maden ocaklarında, demiryolu kuruculuklarında ve diğer müesseselerde çalışan köylülerdi.

Kapitalist ilişkiler, Osmanlı ülkelerinde, Avrupa memleketlerindeki kadar çok sonra başlamıştı. Buna rağmen onun tarihi oluşumunda, sosyal gelişiminde yepyeni bir dönem (devre) açmıştı: Artık, feodal sistemin yerini, yavaş yavaş kapitalist sistemi alıyordu. Bu, aynı zamanda, birbirleriyle çatışan iki sınıfın, kapitalist sınıf ile işçi sınıfının doğuş devresi ve aralarındaki sınıf savaşlarının başlangıcıydı.

İşçi sınıfı, henüz pek genç ve sayıca az olmasına rağmen, bu sınıf savaşlarında örgütlenmeye (teşkilatlanmaya) başladı.

Türkiyede işçi sınıfı işte böyle doğdu, işçi hareketlerinin temeli işte böyle kuruldu.

İkinci Bölüm

İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ FIKIRLERİNİN TÜRKİYEYE GİRİŞİ

1. Komünist Manifesto, Birinci Enternasyonalin ve Paris Komünistlerinin Türkiyede uyandırdıkları yankılar

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, halklararası işçi ve sosyalist hareketi tarihinde iki büyük olay (hâdise) meydana gelmişti. Bunlardan birisi, Karl Marksla Engelsin 1864 yılında Birinci Enternasyonalin kurmaları, ikincisi de, 1871 yılında Paris Komünistinin ilan edilmesiydi. Her iki olay da, o zamanki türk aydınlarıyla henüz ilk adımlarını atan türk işçi sınıfı arasında yankılar (akisler) uyandırdı. Osmanlı basınında, bilhassa Paris Komünistinin hakkında birçok haber ve makale yayımlandı.

Osmanlı devleti ile Batılı memleketler arasındaki iktisadi ve siyasi ilişkilerin genişlemesi sırasında, burjuva devrimi fikirlerinin ve bu arada işçi ve sosyalist hareketi ideolojisinin türk aydınları arasında girmesini önlemek mümkün değildi. Bu aydınların bir kısmı, yüksek öğrenimlerini Batı ülkelerinde yapmışlardı. Halbuki o ülkeler, burjuva devrimlerini tamamlamış, çoktan kapitalist gelişme yoluna girmişlerdi. Egemen burjuva-kapitalist sınıfı ile kalabalık ve teşkilâtli proletarya arasında gittikçe şiddetlenen sınıf savaşları, oralarda sık sık rastlanan olaylardı. Osmanlı tarihinde "Genç Osmanlılar" veya "İhtilâli hareket" diye anılan hareketi yaratan türk aydınları, askerî feodal sınıfının çocukları olmalarına rağmen, Avrupada öğrenimlerini sırasında gerçekçi görmeye, sosyal değişmezlik felsefesinin hayata uymayan, uydurma bir felsefe olduğunu anlamaya başladılar. Burjuva devrimi, Anayasa rejimi, parlamento sistemi ve siyasi, iktisadi, sosyal reform fikirlerini memleketlere getirerek yaymaya koyuldular. Mutlakîyet istibdadına karşı,

meşrutiyet (anayasalı hükümdar rejimi) uğrunda girişilen ve sonradan bir kısım devlet adamlarıyla genç subayların da katıldığı bu hareket, padişahı, biri 1876 da, diğeri de 1908 de olmak üzere, iki defa meşrutiyet rejimi ilan etmeye mecbur etti. Öte yandan, kapitalizmin ve işçi sınıfının filizlenmeye başlamalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, sınıflı işçi teşkilatları kurulması, seviz saatlik işgünü kabul edilmesi, grev hakkının tanınması, sömürücüsüz ve sömürülensiz yeni bir toplum düzeni kurulması gibi haklararası işçi ve sosyalist hareketi fikirleri memleketi girmeye başladı.

Marks ve Engelsin „Komünist Manifesti“ndeki bilimsel sosyalizm fikirlerini Osmanlı devletinde ilk defa tanıtanlar da, yine bu türk aydınlarıydı. Bunların çoğu Fransada öğretim görmüştü. Hatta bazıları, 1848 hareketine, 1871 Paris Komünası devrimine katılmış kişilerdi.

1871 yılının 25 temmuz tarihinde, o zamanki sadrazam (başbakan) Ali Paşanın imzası ile yayınlanan bir emirnameden, Osmanlı imparatorluğunda Birinci Enternasyonal ve Paris Komünasına gösterilen ilginin derecesi çok iyi anlaşılacaktır. İstanbuldaki Fransız elçiliğinin kıskırtmasıyla hazırlanan bu „emirname-i sâmi“de, kısaca (bugünün türkçesiyle) şöyle deniyor: „Yaşadığımız devir, medeniyet ve teknik ilerleme bakımından, geçmiş yüzyıllardan üstündür. Fakat insan toplumunu ayakta tutacak ve yürütecek ahlaka ve mânevî bağlarla önem verilmiyor. Bir kelimeyle, maddî alandaki ilerlemeye karşılık mânevî alanda gerileme var. Bundan da tehlikeli sonuçlar doğmuştur. Zenginlik ve nimetlerden faydalanma hususunda işçinin kapitalistle eşitliğini sağlamak amacıyla ortadaki malları bölmek ve hükümeti onlarla ortaklaşa idare etmek gibi zararlı fikirler, 1860 ve 1861 yıllarında meydana çıkmış. dokuz—on yıl içinde habis rublar gibi Avrupanın her tarafına yayılmış ve bu fikirleri besleyenler, Enternasyonal adıyla büyük bir dernek kurmuşlardır. Enternasyonalin Londrada merkezi, Newyorkta ve İsveçrede kolları vardır. Yarattıkları kanununa aykırı olan bu gibi fikirlerin gerçekleşmesi — allah göstermesin! — türlü türlü ihtilâller ve çatışmalar doğurur. Bu gibi fikirleri taşıyan komuna taraftarlarının (yani komünarların) Parisi ne hale soktukları da gözlerimizin önündedir. Bu, insan toplumunu vahşete sürüklemek, haydutluk ve eşkiyalığı sistemleştirip mubah hükmak demektir. Bu zararlı fikirleri ortadan kaldırmak için Osmanlı imparatorluğu topraklarına kadar genişletmeye çalışması ihtimalden uzak değildir. Vâkıta, halkımızın mizaç ve ahlaki göz önünde tutulursa, bu gibi fikirlerin bizde çarçabuk ve derin izler bırakmayacağı umulur. Bununla beraber, bunun imparatorluk sınırları içine girmesini önlemek ve bu fesatçı fikre saplanmaların maksat ve emellerine ulaşmalarına kesin olarak fırsat vermemek için gerekli tedbirler almak hükümetin emridir.“¹

İstanbuldaki Fransız elçiliği, Osmanlı devlet adamları ve fransız kumpanyalarıyla diğer yabancı kumpanyaların ajanları, Birinci Enternasyo-

¹ „Yön“ dergisi, 15 ağustos 1962, „1871 olayları...“ adlı makaleden.

nal ve Fransız komünarlarına karşı şiddetli bir kampanya açmışlardı. O zamanlar İstanbulda çıkan „Far dö Bosfor“ adlı Fransızca gazete, komünarların „canavarlıkları“ hakkında haberler veriyor. Fransız hükümetinin komünarlara karşı aldığı amansız tedbirleri haklı göstermeye çalışıyor. Ali Paşanın tehditlerine rağmen, Türkiyede bazı türk aydınları, Paris Komünası fikirlerini ve komünarları müdafaa eden yazılar yazıyorlardı. Türk edebiyatında ve türk tarihinde „Vatan şairi“ olarak anılan o zamanın en büyük şairi Namık Kemal, çıkardığı „İbret“ gazetesinde, fransız komünarlarının kahramanlıkları ve Fransız hükümetinin canavarlıkları hakkında sıra ile birkaç makale yayınladı. Bunlardan bazıları, komünarların kahramanlıklarını gözleriyle görmüş olanların anlattıklarını ilettili. Namık Kemal, Paris Komünası fikirlerini savunan makalelerinden birinde şöyle diyor:

„Komünarların, dâvalarında haklı olduklarını ve kendilerine yapılan suçlandırmalardan sıyrıldıklarını delilleriyle göstermişlik „Far dö Bosfor“ gazetesi, Tier'e uyarak „bir takım devlet binalarının yıkıldığını, erkek ve kadın kundağlıklar itiraf etmiştir“ diyor. Bu gazete, İstanbulda çıkan gazetelerden doğru dürüst haber alamazken, Avrupada geçen olayları doğruca nasil verebilir? Gazetemizde o makaleyi yazan arkadaşımız „Versaylıların (Fransız hükümetinin) zulüm silâhiyle dökiilen kanlar sokaklarda akarken, Paris'teydi. Mahkemelerde Komuna taraftarlarını suçlandıran ve savunan avukatları dinledi. İki tarafın fikirlerini güden gazeteleri okudu. Vatan çocuklarını çiğneyip ezenlerin insafsızlıklarını gördü. Bunun içindir ki, Versaylıların hem hasım, hem de hâkim olarak söylediklerine inanamaz. Bunların, falan söyle yapmış, filân bunu itiraf ediyor, yolla uydurdıkları şeyler kuru iftiradan başka bir şey değildir. Versayın, her türlü alçaklığı yapmaktan çekinmeyen hafiyeleriyle o korkunç ceviz grubu meydandır. İnsan toplumunu onarıp iyileştirmeyi amaç edinen ve gaye uğrunda canını feda etmeyi göze almış olan bu kadar akıllı filiri başında adamlara kundağı sıfatını kullanmak alçakça bir iftiradır. Tekrar ederiz ki, komünarlar yakıp yıkmak isteselerdi, ellerinde bulunan kalelerin toplarıyla Parisi iki saat içinde bütün bütüne mahvedebilirdi.“¹ (Yazı, bugünkü türkçeye uydurulmuştur.)

Namık Kemal, Komuna ile ilgili diğer makalelerinde, kadın ve çocukları sorgusuz sualsiz kurşuna dikenleri protesto ediyor, Fransız hükümetini suçlandırıyor.

Fakat, türk aydınları, birkaçı müstesna, sosyalist fikirleri benimsememişti. Bunlardan bir kısmı, Osmanlı imparatorluğunu Batılı devletlerin yarı sömürgesi durumundan kurtarmak için savaşırken, Osmanlı devletinin, imparatorluğu içindeki esir halklara karşı bir sömürgeci devlet gibi amansızca davrandığını görmüyorlardı. Jön türkler, genç türk burjuvazisinin menfaatlerini müdafaa ediyorlardı. Halbuki bu türk burjuvazisi, bir başkî devleti

¹ „Yön“ dergisi 15 ağustos 1962, „1871 olayları...“ makalesinden.

olan Osmanlı imparatorluğunun bir bütün halinde kalmasını, parçalanmamasını istiyorlardı. Yani bunlar, imparatorluk içindeki Balkan halklarıyla diğer esir halkların milli kurtuluş hareketlerine karşıydılar. Jön türkler yarımamalak demokratik burjuva reformları yapmak suretiyle türk burjuvazisinin sınıf egemenliğini koruyup devam ettirmek kararındaydılar. Bundan dolayı Osmanlı memleketini avrupalılaştıracak bazı reform fikirlerini benimsemişler, daha sonra da burjuva milliyetçiliği ideolojisine sarılmışlardı.

Namık Kemal bile, Paris Komünası fikirlerine hayran olduğu halde, sosyalizm ideolojisini benimsememişti. O da Osmanlı imparatorluğunun, türk burjuvazisinin hâkimiyeti altında bir bütün olarak kalması fikrini savunuyordu. Daha sonraları Ziya Gökalp ve arkadaşları, türk burjuva milliyetçiliğinin ideoloğları ve yayıcıları olmuşlardı. Hatta Turancılık sovenizminin bayraktarlığını yapıyorlardı. İkinci Mesrutiyet hareketini güçleştiren Jön türkler de burjuva milliyetçiliği ideolojisini propaganda ediyorlardı.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sosyal-ekonomik ve politik şartlar, geri, feodal ve yarı sömürge durumu, işçi sınıfının sayıca az ve teşkilatsız oluşu, halkın cehalet ve dinî taassubu, memleketi işçi ve sosyalist hareketinin hızla gelişmesine imkân vermiyordu. Öte yandan bu hareket, hükümetin ve devlet içinde devlet durumunda olan yabancı kapitalist kumpanyalarının şiddetli baskısı altında bulunuyordu. Bundan dolayı sosyalist-işçi hareketi, diğer ideolojik-politik hareketlerin en zayıfı olarak kalmıştı.

Üçüncü Bölüm

İŞÇİ MESLEK BİRLİKLERİ (SENDİKA) HAREKETİNİN DOĞUŞU

1. İlk işçi teşkilâtları ve grevler

Türkiyede bugünkü anlamıyla işçi kavramı, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlandı. (O zamanlar, „amele“ deniliyordu). İşçilerle işverenler arasında, emek ücreti ve iş şartları ile ilgili ilk emek anlaşmazlıkları da o devrede meydana çıktı.

1845 yılında kabul edilen „Polis nizam“nın 12-nci maddesinde, padişah hükümeti polise, „işini gücünü terkeden işçilere ve işçi cemiyetleri“ne karşı sert tedbirler alma hakkını veriyordu.¹ Bu nizamnameden de anlaşılıyor ki, Türkiyede, daha on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında işçi teşkilâtları kurulmuş ve ilk grevler başlamıştır. Fakat bu grevler hakkında konre bilgiler yoktur.

1863 tarihli Maden nizamnamesiyle 1866 tarihli „Ereğli Maden-i Hümayun İdaresi Nizamnamesi“nde, işçilerin işverenleri bırakmalarını önleyici maddeler vardır.²

Osmanlı imparatorluğunda 1871 yılında kurulan „Ameleperverler cemiyeti“, ilk işçi teşkilâtı olarak kabul edilmiştir. Bu işçiseverler cemiyeti, „Komünist Manifesti“nin, Birinci Enternasyonalin ve başta Fransa olmak üzere, Batı Avrupa memleketlerindeki işçi hareketlerinin tesiriyle kurulmuştur.

¹ Lütfi Erişçi: „Türkiyede işçi sınıfının tarihi“, İstanbul, 1951 yılı, sayfa 3.

² Yine aynı kitap, sayfa 3.

Bir yıl sonra, 1872 yılının Ocak ayında Osmanlı imparatorluğunda türk işçi hareketi tarihinde vesikalarla belirtilen ilk grev patlak verdi. O zamanki gazetelerin yazdıklarına göre, İstanbuldaki tersanelerde (gemi yapımı fabrikalarında) çalışan 600 kadar "İslâm ve hristiyan" işçi, teşkilâtli bir halde iş yerlerini bırakarak, Bahâlide sadrazama (başbakan) ve cema selâmlığında padişaha dilekçe vermeye gittiler, böylece ücretlerinin azlığını protesto ettiler ve yoksulluklarını halka göstermek istediler. Bu ilk grev hareketi, türk işçilerle türk olmayan işçilerin ilk sınıf dayanışmasını gösteriyordu. Grevcî işçiler, gazetelele yolladıkları mektuplarda, ücretleri verilmediği için işlerini bırakmak zorunda kaldıklarını, esasen ücretlerinin pek az olduğunu, ailelerine ekmecek almaya bile yetmediğini, bu yüzden çocuk ve kadınlarının dilerine mecburiyetinde bulunduğunu, bu dayanılmaz sefaletle son verilmesi için grevc yaptıklarını bildiriyorlardı. Bahriye nazırı, tersaneye giderek, işçilere, derhal işe başladıkları takdirde ücretlerinin verileceğini söyledi ve greve son vermelerini istedi. Fakat işçiler, ilk önce ücretleri verilmezse işe başlamayacaklarını söylediler. Ücretleri birkaç gün sonra ödendi. Grev, böylece işçilerin zaferiyeli sona erdi!

İstanbuldaki Beykoz kundura fabrikasından 300 işçi, ücretlerinin zamanında verilmemesini protesto etmek için 1872 yılının temmuzunda grev ilan etti.

Yabancı kumpanyalarda, demiryolu ve maden ocaklarında çalışan işçiler daha ağır durumdaydılar. Fakat işçi teşkilâtları bulunmadığı için teşkilâtli hareket edemiyor, grev yapamıyorlardı.

İstanbuldaki silah fabrikaları işçilerinden bir grup, 1895 yılında „Osmanlı Amele Cemiyeti“ni kurdu. Kurucular, Paris proletaryası hareketinin tesiri altında bu işe girişmişlerdi. „Osmanlı Amele Cemiyeti“, işçilerin hak ve menfaatlerini korumak için çalışıyor, bundan başka da, gizli (illegal) siyasi faaliyetlerde bulunuyordu. Cemiyetin yönetmenleri, Komünist Manifesto'daki fikirleri yayıyor, işçileri, padişahın istibdat rejimini derinlemesine gösteriyordu. „Osmanlı Amele Cemiyeti“, ancak bir yıl kadar faaliyet gösterebildi. Yönetmenleri yakalandı, her biri 7-9 yıl arasında hapse ve sürgüne mahkûm edildi. Bunlardan bazıları fakette (terör) rejimi, işçilerin, sınıf meslek teşkilâtları içinde birleşmek için yaptıkları hareketleri daha başlangıçta ezirdi. „Osmanlı Amele Cemiyeti“nin dağıtılmasından sonraki on yıldan fazla bir zaman içinde, yani 1908 İkinci Meşrutiyet devrimine kadar Türkiye'de, bazı işçi komiteleri bir yana bırakılırsa, işçi teşkilâtı kurulmadı.

¹ Kemal Süiker : „Türkiyede sendikacılık“, İstanbul, 1955, sayfa 8-9.

2. 1908 Jön Türkler devrimi ve işçi hareketi

Türkiyede işçi ve grev hareketleri, 1908 yılında Genç Türkler tarafından yapılan burjuva devriminden sonra hızlı bir gelişme yoluna girdi. 1908 yılında Genç Türkler devrimini yapan türk aydınları ve subaylar, Avrupada gerçekleştirilmiş olan burjuva devrimlerinin ve 1905-1907 deki Birinci Rus Devrim hareketinin dünyaya yaydıkları fikirlerin tesiri altındaydılar. Onlara göre, padişahın mutlak haklarını kanun-u esasi (anayasa) ile daraltmak, Parlamento rejimi kurmak, Avrupadakilere benzer bazı reformlar yapmak suretiyle Osmanlı imparatorluğu çökmekten kurtulacak ve modern bir devlet haline gelecekti.

Bazı türk aydınları, 1895 yılında İstanbulda gizli olarak „Yeni Osmanlılar Cemiyeti“ni kurdular. Batıda bunlara „Jön Türkler“ (Genç Türkler) adı verildi. İlk hedefleri, meşrutiyet rejimi kurmaktı. Jön Türklerin mücadelesi sonucunda 1876 yılında Birinci Meşrutiyet ilan edildi. Kabul edilen Kanun-ı Esasi, padişahın haklarını bir dereceye kadar kısıtlıyordu. Fakat, o zamanki padişah Abdülhamit, bu Anayasayı derhal hükümsüz bıraktı, Parlamento'yu dağıttı ve 33 yıl sürecek olan kanlı mutlakiyet rejimine, istibdadına başladı. Jön Türkler, yeniden mücadeleye atıldılar. 1889 yılında, İstanbulda „İttihat ve Terakki“ (Birleşme ve İlerleme) adı altında gizli bir siyasi komite kurdular. Bu komite, zamanla büyüdü, nihayet 1908 yılında Batıda „Jön Türkler burjuva devrimi“ adıyla tamamlan devrimi yaparık İkinci Meşrutiyet ilan etti. Gerçekte bu hareket, bilimsel anlamıyla bir devrim değildi. Yeni türemeye başlamış olan genç türk burjuvazisinin, zamanında feodallerin sınıfı ve iktisadi menfaatlerini korumak için yapılmıştı. Hareketin başında bulunan subaylar ve aydınlar, feodal sınıfın çocuklarıydı, bu sınıfa sıkı bağlarla bağlıydı. Çoğu, büyük çiftlik sahibiydi. Maksudları Anayasalı bir parlamenter rejim kurup bazı reformlar yapmak suretiyle Osmanlı imparatorluğunu parçalanıktan kurtarmak, bir bütün halinde korumaktı. Bundan dolayı 1908 hareketi, köklü bir burjuva devrimi halini alamadı, derinleşemedi.

Jön Türkler, 1876 Kanun-ı Esasini (anayasayı) olduğu gibi yürürlüğe koydular. Parlamento açıldı, padişahın hakları sınırlandırdı. Jön Türkler, memleketi padişahla birlikte idare etmeye başladılar. Fakat gitgide devlet idaresinde kendi hâkimiyetlerini kuvvetlendirdiler. Padişahın mutlakiyeti, diktatorası yerine, „İttihat ve Terakki“ partisinin diktatorasını geçirdiler. Böylece, rejimi demokratikleştirme meselesi çözümlenemedi kaldı. Köklü iktisadi ve sosyal reformlar yapılmadı. Feodal sisteme hemen hemen dokunulmadı. İşçilerin toprakların yüzde 65 buçuğu yine feodallerin elinde kaldı. Halbuki bunlar, bütün halkın ancak yüzde beşini teşkil ediyordu. Feodal işçilerin olduğu biri bırakılması yüzünden memleketin iktisadi gelişmesi köstekleniyor, köy iktisadında üretim kuvvetleri pek ağır geliyordu.

İkinci Meşrutiyet hareketi, Osmanlı ülkelerinde milli meseleyi de çözümlenemedi. Osmanlı imparatorluğu içindeki türk olmayan halklara milli baskıdan

„kurtarılacakları vaadedilmişti. Bu vaat, kâğıt üstünde kaldı. Halbuki imparatorluk içindeki haklar, milli kurtuluş ve bağımsızlık istiyorlardı. Milli meselelerin çözümlenmemesi, Balkan Harbine yol açtı. Osmanlı devleti yenildi ve sarayı kaybına uğradı. Demek oluyor ki, Jön Türklerin, milli meseleyi bazı aldatıcı reformlarla çözümlenmeye kalkışmaları, böylece Osmanlı imparatorluğunu bir bütün halinde muhafaza etmeye çalışmaları bir fayda vermedi, devleti, parçalanmaya devam etmekte kurtaramadı.

1908 meşrutiyet hareketi, yabancı devletlerin, memleketin işçilerine karışmalarına da son veremedi.

Kıscacası, Jön Türkler hareketi, Osmanlı toplumundaki siyasi, iktisadi ve sosyal hayatın hiçbir alanında derinlere inemedi, gerçek bir devrim hâlini alamadı. Vladimir İliç Lenin, 1908 Jön Türkler hareketi hakkında yazdığı makalelerinden birinde, bunun bir halk devrimi olmadığını, çünkü halkın, belirli iktisadi ve siyasi isteklerle bu harekete aktif olarak katılmadığını söyler.

Bütün bunlara rağmen İkinci Meşrutiyet, Osmanlı devletinın siyasi ve iktisadi gelişmesi ve memlekette işçi ve sosyalist hareketinin canlanıp faaliyetleri üzerinde olumlu tesirler yaptı.

Bu olumlu etkileri, kıscaca şöyle sıralayabiliriz:
İkinci Meşrutiyet (anayasalı padişahlık rejim) k'urulması sonucunda padişahın hakları sınırlandı. Siyasi parti kurma hakları verildi, parlamento seçildi, faal bir parlamento muhalefeti meydana geldi. Geçici bir zaman için de olsa, işçi meslek birlikleri kurulmasına müsaade edildi.

Türk burjuvazisi (Jön Türkler burjuvazisi) siyasi sahnesine çıktı. Emeller, alman emperyalizmi ile daha sıkı işbirliğine koyuldular. Alman kapitali, Türkiye'ye ingiliz ve fransız kapitalinden sonra sokulmaya başlamıştı. Bu yüzden onların, Türkiye içinde kendilerini destekleyecek ortağa ihtiyaçları vardı. Osmanlı ülkelerindeki rum ve ermeni burjuvazisi, ingiliz ve fransız kapitalistleriyle sıkı bağlar kurmuşlardı. Bu yüzden alman kapitalistleri, yeni doğmakta olan türk milli burjuvazisine yöneildiler. Milli türk burjuvazisi gerçi iktisadi bakımdan bir hayli zayıftı. Fakat, devlet hâkimiyetini, siyasi idareyi elinde bulunduruyordu. Bu durum çok önemliydi. Ve alman kapitalistleri, türk burjuvazisine cömertçe davranmaya, bağlarını kuvvetlendirmeye başladılar. Bundan faydalanan alman emperyalizmi, Jön Türkler hükümetinin varlığıyla, İngiltere ve Fransanın Osmanlı devletindeki nüfuzunu zayıflatıp, onların yerini almaya girişti.

İktidardaki Jön Türklerin siyasi teşkilâtı olan İttihat ve Terakki partisinin yönetmenleri, başta alman kapitalistleri olmak üzere, Batılı kapitalistlerin ortakları ve memleketteki ticaret şirketleri, bankalar kurmaya başladılar. O sıralarda, teknik ve üretim alanlarında zayıf olan Türkiye'de mali kapi-

¹ „Leninin eserleri“, bulgarca, cilt 25, sayfa 439-440.

talın hızla gelişip kuvvetlendiği görülmüyordu. 1908 den sonra, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Konya, Aydın, Adapazarı v.s. gibi ticaret, sanayi ve ziraat merkezlerinde hükümetin de ortaklığı ile birçok kredi bankaları kurulmuştu.

„İttihat ve Terakki“ burjuvazisi, çabuk ve büyük kâr getiren ticarete gözlerini çevirmişti. Henüz pek ciltz olan ve yabancı kapitalin rekabeti altında ezilen sanayiye önem vermiyordu. Bundan dolayı da Osmanlı sanayii esaslı bir gelişme kaydedemiyordu. Fakat ne de olsa, 1908 den sonraki devrekte sanayi alanında da bir kıpırdanış vardı.

Bursa, İzmit, Bandırma gibi şehirlerde, öncelikle el emeğine dayanan ipekli kumaş sanayii müesseselerinde 20 000 den fazla işçi çalışıyordu. Bu müesseselerden bazıları 1908 den önce kurulmuştu. Bunlar, 1908 den sonra şirketler halinde birleşerek daha büyük kapitalist müesseseler haline gelmişlerdi. 1913 yılında İzmirde kurulan „İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi“ bir de fabrikaya sahipti. Bursadaki „Mensucat Türk Anonim Şirketi“ de bir fabrika kurmuştu. Bu şirket, 1914 yılında „Sevrisefain Şirketi“ adlı yeni işletmeciliği kumpanyasıyla birleşti. İstanbul, Adana v. s. gibi şehirlerde de böyle şirketler meydana getirildi. Fakat her ne de olsa, böyle türk şirketlerinin sayısı çok değildi ve çoğu yabancı sanayii müesseseleriyle bankalarına bağımlı durumdaydılar.

Türkiye Ticaret Bakanlığının verdiği bilgiye göre, 1910 yılında Türkiye'de topyekün 1048 sanayii kuruluşu vardı. Bunların 577-si yiyecek sanayii, 196-si dokuma sanayii, 92-si kereste ve mobilye sanayii müessesesi, 82-si maden ocağı, 43-ü çini manulleri müessesesi, 32-si deri fabrikası, 23-ü de kimyevi maddeler müessesesiydi. Çoğu küçük kuruluşlardı, buna rağmen, kapitalist ilişkilerin gelişmesinde ileriyeye doğru atılmış adımlardı. Sanayii ağır ağır geliştikçe, Türkiye işçi sınıfı da sayıca çoğalıyordu. 1913 yılında fabrikalarda 50 000 den fazla işçi çalışıyordu.

1908 den sonra meydana gelen siyasi ve iktisadi değişiklikler sırasında kapitalist ilişkiler, yarı feodal, yarı kapitalist türk toplumuna daha geniş ölçüde girdi ve sınıf mücadelesi şiddetlendi. Sayıca artan işçi sınıfı, kendi menfaatlerini savunmak için, sınıf esaslar gereğince işçi kuruluşları içinde yığınlar halinde teşkilatlanmaya koyuldu. Sark ve Anadolu demiryolu işçileri „Sark-Simen-diferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti“ni, İstanbul basın işçileri „Mürettibi-ni Osmaniy Cemiyeti“ni kurdular. Müretteplerin bu meslek birliği, halklararası işçi hareketiyle bağlantı kurmak için teşebbüse bile geçti. İstanbuldaki Tütün Rejisi işçileri „Amele İttihadı Cemiyeti“ içinde birleştiler ve işçi sendikaları federasyonu kurulması için propagandaya koyuldular. İstanbuldaki vapur makinistleri „Makinistler Cemiyeti“ni kurdular. Bu meslek birliğinin nizamnamesinde, „cemiyet kasasından, grevçilere ve diğer işçi birliklerine yardım edileceği belirtilmişti. Terzi işçileri, şemsiye (şadı) işçileri, berberler, mücellitler, değirmençiler ve çeşitli fabrikaların işçileri kendi meslek birliklerinde teşkilâtlandılar. 1908 Jön Türkler devriminden sonra memleket içinde meydana gelen yeni siyasi durum, henüz doğan sosyalist hareketinin geliş-

mesi için de elverişli şartlar yarattı. Sosyalist eğilimli siyasi teşkilatların kurulmasına izin verildi. Halbuki o zamana kadar basın sansürü, „sosyalizm“ kelimesinin bile gazetelerde yazılmasına müsaade etmiyordu. Bu gibi yasaklar, geçici bir zaman için kaldırıldı. Türkiye'de ilk defa işçi-sosyalist gazeteleri çıkmaya başladı. Sosyalizm fikirlerinin propagandası, işçilerin teşkilatlanmasına, grev savaşlarının genişlemesine ve işçi hareketinin sosyalist fikirlere doğru yönelmesine yardım ediyordu.

3. İkinci Meşrutiyet devriminden sonraki işçi grevleri

Avrupa işçileri gibi kendi meslek birliklerinde teşkilatlanmaya koyulan türk işçileri, ücretlerini yükseltmek ve emek şartlarını iyileştirmek için en kuvvetli bir vasıta olan greve büyük önem veriyorlardı. Bu yüzden, 1908 devriminden sonra başlayan ilk işçi grevleri, kültüvi ve süreklili olmaları bakımından, Türkiye işçi hareketinde yepyeni olaylardı.¹

1908 den sonra ilk grevi, Osmanlı imparatorluğunun Avrupa kesiminde, Bulgaristan, Yunanistan ve Sirbaya yakın bölgelerdeki demiryolu işçileri yaptılar. Bazı maden ocaklarında çalışan işçilerle, İstanbul ve Anadolu'daki bütün işçileri ve diğer bazı müesseselerin işçileri de greve kalktılar. Hepsinin de esas istekleri, ücretlerinin yükseltilmesini ve çok kötü olan emek şartlarının iyileştirilmesini sağlama, bu isteklerini hükümete ve yabancı kumpanyalara kabul ettirmekti.

Doktor Resat Rıza şöyle diyor: „İşçiler, rutubetli, havasız, karantik, ağır gibi yerlerde çalıştırılıyor.“² İşçinin sağlığı için gereken tertibata aldrış bile edilmiyor, verem korkunç tahrifat yapıyordu. Doktor Arhangelos Gavril de: „Yerli işçiler, bir lokma kuru ekme, iki çürük zeytinle geçinir“ diyor.³ Dr Ar. Gavril, kitabında, alman kapitalistlerinin, demiryolu kumpanyasındaki işçileri ne korkunç sömürme metodu ile çalıştırdıklarını birçok misallerle anlatıyor. İşçiler, işverenin keyfine göre, kanun dışı çalıştırılıyor. Bundan dolayı işçiler kumpanya idarelerine kin beslerlerdi.

1908 yılının ağustos ve Eylül aylarında yalnız 30 gün içinde 30 kadar işçi grevi patlak verdi. Bunların en büyüklü, yabancılar tarafından işletilen demiryolları ve maden ocaklarında yapılan grevlerdi. Hele demiryolu

¹ St. Velikof: „Türkiyede işçi ve sosyalist hareketi meselesi“, „Etudes Balkaniques“ dergisi, 1964, sayı 1, sayfa 29—48.
² Dr Resat Rıza: „Veremi herkes bilmez“, İstanbul, 1914, s. 68.
³ Dr Arhangelos Gavril: „Anadolu — Bağdat demiryolları idaresinin iç-yüzü“ 1908, sayfa 161.

işçilerinin grevi hızla genişlemişti. İlk önce Rumeli demiryollarının Selânik hattında başlamış, kısa zamanda Uşak demiryoluna, Demirkapı — Metroviçe ve İstanbul — Edirne hatlarına sıçramıştı. Bu grevler, işçi meslek birlikleri (sendikalar) tarafından iyi teşkilatlandırılmışlardı. İstanbul — Edirne demiryolu işçileri sendikasının yönetmenliği tarafından grev dolayısıyla yayınlanan beyannamede şöyle deniyordu: „Telgraf aletleri, Sendika âzaları tarafından korunacaktır. Hat boyundaki bekçiler, alat ve edevatı muhafaza edeceklerdir. Bütün arkadaşlara sükün ve ifidal (soğukkanlılık) tavsiye ederiz. İntizam asla bozulmamalıdır. Yaşasın birliki!“

Demiryollarının grevi Anadolu demiryollarına da yayıldı. Batı Anadolu'daki Aydın demiryolu işçileri ve az maaşlı memurlar da 18 ağustos 1908 de grev ilan ettiler.

Anadolu — Bağdat demiryolu işçileri, bu hatı işleten alman kumpanyası müdürlüğüne 17 ağustosta bir dilekçe verdiler. Bu dilekçede saydıkları istekleri yerine getirilmediği takdirde grev yapacaklarını bildirdiler. Anadolu — Bağdat demiryolu işçilerinin, sömürgeci alman kumpanyasından başlıca istekleri şunlardır:

- 1) işçi teşkilatının kumpanya tarafından tanınması;
- 2) şube müdürlerinden başka bütün memurlara birer maaş tutarında ikramiyeleri verilmesi, aynı zamanda memurlara kıdemleri (stajları) nispetinde zam yapılması;
- 3) bütün işçilerin gündeliklerine üçer kuruş zam yapılması;
- 4) gündelikçi müstahdemlere ve uzman işçilere, günde dörder kuruş zam yapılması; bunların işgünü dışında çalıştırılmaması;
- 5) geceleri çalışanlara iki kat gündelik verilmesi;
- 6) hastalanan memurların işten çıkarılmaması;
- 7) aylıklarından yüzde bir kuruş kesilen her memurun ve ailesinin parasız tedavisi ettirilmesi, memurların hastane masraflarının kumpanya tarafından ödenmesi.²

İşçi temsilcileri, işçilere ve memurlara yapılacak zam nispetini gösteren bir listeyi de dilekçe ile birlikte müdürlüğe verdiler. Ayrıca bu istek listesinin birer kopyesini de hükümete, Alman elçiliğine ve Alman Bankasına gönderdiler.

Fakat istekler kabul edilmedi. Bunun üzerine işçiler, 14 Eylülde büyük bir greve başladılar. İstanbul—Eskişehir—Ankara—Konya demiryollarında ve bunların kollarında çalışan bütün işçi ve memurlar greve katıldılar. „İk-

¹ Hüseyin Avni Şanda: „Türkiyede 54 yıl önceki işçi hareketleri“, sayfa 17.
² Hüseyin Avni Şanda: „Türkiyede 54 yıl önceki işçi hareketleri“, sayfa 18.

dam“ gazetesi, 15 Eylül 1908 tarihi sayısında bu grev hakkında şu haberi veriyor: „Haydarpaşa—Eskişehir—Ankara—Konya—Bulgurlu hatlarıyla bütün şubelerindeki memurun ve amele grev yapılmışlardır. Din, amele önlerinde müzik ve ellerinde bayraklarla Kadıköy ve civarında dolmuşlar, feza-hüratta bulunmuşlardır. Bu gezintiden sonra Haydarpaşa istasyonunun kapısına astıkları bir beyannamede, akşam üçünün vürüdünden (gelişinden) sonra teknil memurunun terk-i işgal edecekleri (işçi biraçakları) yazılıydı.“

1908 yılının ağustos ayında türk gazetelerinde birbirini ardından şu haberler yayımlanıyordu:

„Alatını tuğla fabrikası işçileri, yüzde elli zam istemiş, kabul edilmediği için grev yapmışlardır.“
„Selânikte iki bütün ticarethanesi işçileri, istedikleri yüzde 30 zam kabul edilmediği için grev yapmışlardır.“
„Selânikte Rumeli şimendiferlerinde grev başlamıştır. Grev Manastır (Bitole) hattına da sirayet etmiştir.“
„Demirkapı—Metroviçe hattı ile Uşak hattında da memurlar ve amele işi terketmişlerdir.“¹

Osmanlı gazeteleri, Bulgaristandaki grev hareketleri hakkında da bol bol haberler yayınlıyorlardı. Türkiye'de ve komşu memleketlerde yapılan grevler, gazeteleri bir hayli meşgul ediyordu. „İkdam“ gazetesi, 16 Eylül 1908 tarihli sayısında yayınladığı „Grevler ve neticeleri“ başlıklı bir yazısında, grevlerin âdeti bir „Salgın hastalık“ halini aldığını belirtiyor ve şöyle diyor: „İki ay evveline kadar, sahal-i matbuata (gazete sayfalarına) geçirilmediği için grev kelimesinin ne demek olduğu bilinmediği gibi, grev de diğimsiz hâlet, yani terk-i işgal (işleri bırakmak) dahi mecburen gayri vâki idi. Grevler âdeti bir illet-i müstevliye (salgın hastalık) halini aldı. Grev, yalnız şirketle amele arasında tahaddüs eden (meydana gelen) bir ihtilâf (enlaşmazlık) olmakla kalmaz. Memleketin ahval-i iktisadiyesi üzerine de tesir yapar.“

Bundan maada memleketimizde mevcut cesim sanayi, ecebî sermaye-leriyle vücutta gelmiştir. Demek ki, grevler, dolayısıyla, itibâr-ı mâlîmiz üzerinde tesir icra eder. Şirketlerin hisse senedati düşer.“

Zonguldak kömür havzasında da büyük bir grev patlak verdi. Böylece, demiryollarında, maden ocaklarında ve limanlarda çalışan işçiler grev halinde bulunuyorlardı. Liman işçilerinin grevi yüzünden, vapurlar limanlarda boş duruyor, kömür taşıyamıyorlardı. Liman işçileri, kömür taşıma işinin tamamıyla durması için 15 lokomotifli buzmışlardı. Zonguldak kömür havzasının Ereğli kömür ocaklarını işleten fransız kumpanyası ve diğer yabancı kumpanyalar, Osmanlı hükümetine başvurarak, grevi bastırma için asker göndermesini rica ettiler. Bunun üzerine Zonguldak'a asker yollandı.

¹ Hüseyin Avni Şanda: „Türkiyede 54 yıl önceki işçi hareketleri“, sayfa 16—17.

Aydın demiryolu hattındaki grevler de bir lokomotif durdurarak yoldan çıkarıldılar. Öte yandan İzmirdeki Punta (şimdiki Alsancak) istasyonunda depolar yakıldı. Candarmalarla işçiler arasında çarpışmalar oldu. Bu olaylar üzerine İzmir ve Aydın tüccarları hükümete telgraf göndererek, grev yüzünden ticaretin altüst olduğunu, satın alınan çok kıymetli mahsulelerinin, bilhassa incirlerin, buldukları yerlerde çürümekte olduğunu bildirdiler. Bazı tüccarlar, tirenler işlemediği için, satın aldıkları malları deve kervanlarıyla taşımak zorunda kaldılar.

İstanbulda, Boğaziçinde sefer yapan „Şirket-i Hayriye“ kumpanyasının vapurlarında çalışan makinistler, kaptanlar ve işçiler grev halindeydiler. Tekstil ve bütün sanayiinde çalışan işçiler de grev ilan etmişlerdi. Adanadaki grevler, birkaç pamuk tekstil fabrikasını ellerine geçirdiler, İstanbul'daki tramvay işçileri de grev yapıyorlardı.

Bu olaylar karşısında yabancı kumpanyalar ve hükümet, grevlerin aralarını açmaya çalıştılar. Meselâ, „Şirket-i Hayriye“, vapur kaptanlarıyla makinistlerin isteklerini kabul etti ve onlar da grevden vazgeçip işlerine döndüler. Fakat işçilerin istekleri reddolundu. Bu durum karşısında vapur işçileri grevlerine devam ettiler. Kumpanyanın Şirkedeki müdüriyet binasının abluka altına alarak, memurların dışarı çıkmalarına müsaade etmediler. Şirket müdürünün istifa etmesini istediler.

Anadolu — Bağdat demiryolu işçileriyle memurlarının toplu halde giriştikleri greve son verilmesi için kumpanyanın genel müdürü Hünken, işçilerle memurların ücret ve aylıklarına bir miktar zam yapılacağını vaatetti. Fakat, aradan birkaç gün geçtikten sonra, Berlin'den zam isteklerinin kabul edilmediğini ileri sürerek, sözleşmeyi imzalamadı. O sırada memurlar arasında grev kırıcılar ortaya çıktı. Bunlar, greve son verilmesini, işçilerin „normal yoldan“ yapılmasını teklif ettiler. Fakat işçilerle küçük memurlar greve devam edilmesinde ayak dirediler. Bunlardan 900 kişilik bir grup Ticaret ve Nafia nazırlığına (Ticaret ve Ulaştırma Bakanlığınca) bir dilekçe vererek, bütün grevçilerin isteklerinin yerine getirilmesini ısrar ettiler. Fakat, memurlardan bir kısmı grevden vazgeçerek işlerine döndü.

Yabancı kumpanyalar, memurlardan bir kısmının isteklerini kabul etmek suretiyle grevçilerin arasını açma manevrasına sık sık başvururlar. Aynı zamanda, türk işçilerle hristiyan işçilerin arasını açmaya da çalışıyorlardı.

Öte yandan hükümet, yabancı kumpanyaların isteklerine uyarak, grevçilere karşı askeri kuvvet kullanıyordu. Askerler, demiryolları istasyonlarını, telgrafhanelerini işçilerin elinden alıyor, ele geçirdiği işçileri de hapsediyorlardı. Zonguldak kömür havzasına, Ereğli kömür ocaklarına, Balya madenine, Aydın ve Punta istasyonlarına asker ve candarmalar gönderilmiş, bunlarla işçiler arasında çarpışmalar olmuştu. Punta (İzmir) demiryolu işçileri candarmaları sararak, onlardan, tevkif ettikleri işçileri serbest bırakmalarını istemişlerdi. Bu çarpışma sırasında birkaç işçi yaralanmış, bir işçi ölmüştü. İzmir valisi, bu olaylar üzerine daha fazla kuvvete ihtiyacı bulun-

çinünü hükümete bildirmiş, bunun üzerine Mecidiye zırhlısı İzmir'e giderek, karaya asker çıkarmıştı.

Hükümet, grev yapılmış her yere asker gönderiyor, yabancı kumpanyalara yardım için grevleri askeri kuvvetle bastırıyordu.

„İtihat ve Terakki“ hükümeti, Batılı kumpanyalarla birlik olarak, işçi sendikalarına karşı da saldırıya geçmişti. Zaten, alman kapitalistlerinin işkurtması ve Adliye Bakanlığında danışmanlık eden alman kontu Ostroğ'un ve Anadolu-Bağdat demiryollarını işleten alman kumpanyasının genel müdürü Hünkenin aracılığı ile kanunlarda yapılan değişikliklerle yeni sendikalar kurulması önlenmişti. Mevcut sendikalar da, sınıflı işçi teşkilatları halini almaya başladıkları için, ya türlü bahanelerle kapatılıyor, yahut, başlarına, hükümetin ve yabancı kumpanyaların ajanları getiriliyordu.

Şunu da belirtmek gerekir ki, birçok iş yerlerinde grevler „salgın hastalık“ halini almasına rağmen, bunların çoğu başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Bunun belibaşlı nedeni, grevlerin iyi teşkilatlanmaması ve grevçilere yardım için para biriktirilmemesiydi. Ote yandan, daima kapitalistlerin tarafını tutan hükümetin, grevçilere gaddarca davranması ve Osmanlı ülkesinde o zamanlar işçi-sosyalist hareketinin henüz gelişmemiş olması da grevlerin başarısızlığında önemli rol oynuyordu.

Dördüncü bölüm

İLK SOSYALİST KURULUŞLAR, İLK SOSYALİST PARTİLER

1. İşçi ve sosyalist kulüpleri, komite ve grupları, Bulgar İşçi Sosyal-Demokrat Partisi ile Türkiyede işçi ve sosyalist hareketi arasındaki yakınlık

1905-1907 yılları arasında Rusyada yapılan devrimin, Avrupa memleketlerinde ve bilhassa Bulgaristan, Sırbiya, Yunanistan ve Rumanyada gelişen sosyalist hareketlerinin Osmanlı devletindeki işçi hareketi üzerine büyük tesiri oldu. İstanbul, İzmir ve Selânik gibi büyük işçi merkezlerinde birçok yerli bulgar ve rum sosyalist çalışıyor. Makedonya-Edirne devrim hareketinin sol kanadından bulgar sosyalistleri siyasi faaliyet gösteriyordu.

Daha 1908 Meşrutiyet devriminden önce, Makedonya-Edirne Devrim Komitesinin sosyalist grupları, Osmanlı devletinin Avrupa kesiminde faaliyette bulunuyordu. Bunlar, Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi¹ temsilcilerinin yönetmenleri altında çalışıyorlardı. Makedonya-Edirne Devrim Komitesinin sosyalist grupları, propagandalarını, yerli bulgar ahalisi arasında yapıyorlardı. Fakat, gerek onların, gerekse devrimci bulgar işçi hareketinin yaydığı fikirler, az çok türk işçileri arasında da sızıyordu. Türk ve türk olmayan ahalinin karşık yaşadığı, fakat türk olmayan halkın fazla ve toptu bulunduğu bazı şehirlerde işçi komiteleri kurulmuştu. Meselâ, tütün

¹ Bulgaristanın İşçi Sosyal Demokrat Partisi 1903 te iki partiye ayrılmıştı. Bir Dar Sosyalist Partisi, diğeri de Geniş Sosyalistler Partisiydi D. S. ler marksisti.

23

sanayi merkezlerinden biri olan İskeçede (şimdi Kisantide) 1904 yılında ayrı bulgar, yunan ve türk işçi komiteleri meydana getirilmişti. İşçilerin böyle ayrılmalarında işverenler faydalanıyor ve onları birbirlerine karşıyorlardı. Bulgaristandaki devrimci işçi hareketi... tesiri altında bulunan yerli bulgar işçiler, her üç komitenin birleşmesi için çalışıyorlardı. Nihayet bu birleşme 1906 yılında gerçekleşti, tek işçi komitesi kuruldu. Ve bu komite, ücretlerin artırılması ve işgününün 14 saatten 10 saate indirilmesi isteğiyle 1907 yılında bulgar, türk ve rum işçilerini greve sevketti. Grevci işçiler, hep birlikte büyük bir gösteri yaptılar. Dayandılar. Nihayet, grev başarıyla sonuçlandı.

1908 yılı devriminden hemen sonra birçok şehir ve kasabalarda işçi komiteleri, işçi kulüpleri kuruldu. 1909 yılı baharında, o zamanlar Osmanlı devletinin hâkimiyeti altında bulunan ve büyük bir işçi merkezi olan Selânikte „İşçi Kulübü“ açıldı. Bulgar, türk, rum ve yahudi işçilerin âza oldukları bu kulüp dört dilde gazete çıkarmaya başladı. Bu gazetenin bulgarcası: „Rabotniçeski vestnik“, türkçesi: „Amele gazetesi“, rumcası: „Efimeris tu ergata“, ispanyol yahudicesi: „Jurnal del labrador“ başlıklarıyla çıkıyordu. „İşçi kulübü“nün başkanı olan Avram Benaroya, Bulgaristanlı bir geniş sosyalistti; Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinden çıkarılmış bir adamdı. İspanyol yahudicesiyle „El Socialismo in Turkiya“ adlı bir broşür yayınlamıştı. Selânikteki „İşçi Kulüp“ reformist bir kuruluştu, hafif reformlar taraflıydı; Esasen âzaları arasında anarşist sosyalistlerle burjuva-reformistleri çoğunluktaydı. Bunlardan bazıları Genç Türklere bağlantı kurmuşlardı. „İşçi Kulübü“ faaliyetçileri, bilimsel sosyalizm prensiplerine uzak olmalarına rağmen, sosyalizm terimlerini dillerinden düşürmüyorlardı. Hatta 24 temmuz 1909 da „Selânik Sosyalist Federasyonu“ adlı bir teşkilât kurdular. Birkaç sosyalist kulüp ve grupun birliği olan bu federasyonun Selânikte bir de kongresi toplandı.

Adı „Sosyalist“ olan, fakat özü anarşist-sosyalistlerle burjuva reformistlerinden meydana gelen bu harekette, Bulgaristan Geniş Sosyalist Partisinin yolladığı temsilciler ve onların yerli fikirdaşları önemli rol oynuyorlardı.

Ote yandan, gerek Selânikte, gerekse Osmanlı devletinin Avrupa kesimindeki diğer şehirlerinde, Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin temsilcileri de faaliyet gösteriyordu. Bunlar, bilimsel sosyalizm ideolojisini yayıyor, sınıflı işçi hareketinin kurulması ve çeşitli millletlere mensup işçiler arasında işçi birliği yaratılması için gayretle çalışıyorlardı. Bu çabalar semere vermeye ve sosyalist fikirli işçi sendikaları da kurulmaya başladı. Emek ve halklararası işçi dayanışması günü olan 1 Mayıs bayramı, 1909 yılında Selânikte ilk defa kutlandı. Ertesi yıl İstanbulda ve Osmanlı ülkelerinin diğer bazı şehirlerinde de 1 Mayıs gösterileri yapıldı; 1911 yılında Selânikte yapılan 1 Mayıs gösterilerine, önderinde dört muzika, ellerinde bayraklar olduğu halde bulgarlar, türkler, rum ve yahudiler büyük bir kalabalık ha-

24

linde katıldı. İşçi temsilcileri nutuklar söylediler, nümayişçiler Enternasyonal marşını söyleyerek şehrin caddelerini doluştular.

Selânikteki „İşçi Kulübü“ Balkan Harbine kadar çalışmalarına devam etti.

1909 yılında İstanbulda „Sosyal Bilimleri Öğrenme Derneği“ adlı bir dernek kuruldu. Azalarının çoğu bulgar sosyalistleriydi. Dernek, sosyalist fikirleri propaganda ediyordu. Yine İstanbulda, türkler tarafından, sosyalist eğilimli „İşçiler Kulübü“ meydana getirildi. Bu dernek „Amele Gazetesi“ adlı türkçe bir gazete ile „Jurnal De Zuvrie“ adlı fransızca bir gazete çıkarmaya başladı. İzmirdeki türk sosyalistleri de „İrgat“ adlı bir gazete yayınlıyordu. İzmir sosyalist teşkilâtının yönetmeni olan Mehmet, gazetenin redaktörü idi. Çok geçmeden hapsedildi; gazete de çıkmaz oldu. İstanbul ve İzmirde rum sosyalistleri de „Laos“ ve „O ergatis“ adlı iki gazete çıkardılar.

Sosyalist kulüp ve derneklerinin, meslek birlikleri (sendika) hareketinin gelişmesine bir hayli yardımları oldu. Onların faaliyetleri sayesinde İstanbuldaki 16 sendika bir sendikada birleşti. Böylece 2500 işçi bir birlikte toplandı.

1908 Meşrutiyet devriminden hemen sonra, türk işçi ve sosyalist hareketinin bazı yönetmenleri, İkinci Enternasyonal'e bağlantı kurdular. İkinci Enternasyonalin icra organı olan Halklararası Sosyalist Bürosunun 1908 yılı ekim ayında Brükselde yaptığı toplantıda türk sosyalistleri de hazır bulundular. Büroda, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisini temsil eden V. I. Lenin, bu toplantıyla ilgili bir yazısında şöyle diyor: „O akşam, „Mezon dü püpi“ de (Halk Evinde) yapılan halklararası mitingte söz alan Avusturya, Almanya, İngiltere, Türkiye ve Bulgaristan delegeleri, başlıca, halklararası çalışmalar ve bütün ülkelerdeki sosyalist proleterlerin barış koruma mücadelesi konularında konuşular.“¹ Leninin belirttiği gibi, Halklararası Sosyalist Bürosunun bu toplantısında, Osmanlı devletinde (1908 de) yapılan devrim sevinçle karşılanmıştı. Büronun bu husustaki kararnameesinde şöyle deniliyordu: „Halklararası Sosyalist Bürosu, büyük devletlerin yardımıyla Abdülhamidin yıllar yılı devam ettirdiği iğrenç rejiminin yıkılışını, Türkiye imparatorluğu halklarının önünde, kaderlerini kendi ellerine almak ve yeni doğan Türkiye proleteriyasına, dünya proleterleriyle sıkı bir birlik halinde sınıf mücadelesi yürütme yollarını açan siyasi hürriyetler rejimini kurmak imkânlarının açılması sevinçle karşılar.“²

Lenin, Halklararası Sosyalist Bürosunun Türkiye sosyalistleri subesininde bahsetmektedir.

Bulgaristan İşçi Sosyal Demokrat Partisi ve onun başkanı Dimitir Blagoev, Osmanlı devletindeki 1908 olaylarını büyük bir ilgiyle izliyorlardı. Jön

¹ V. I. Lenin, Eserleri (bulgarca), 1951 basımı, cilt 17, sayfa 232.

² V. I. Lenin, Eserleri (bulgarca), 1951 basımı, cilt 17, sayfa 243.

25

Türkler devriminden on gün sonra toplanmış olan BISDP'nin XV kongresinde D. Blagoef teklifiyle kabul edilen bir kararnamede şöyle denilirdi:
1. Avrupa ve Asya Türkiyesinde yakına gelinece kadar varlığını devam ettirmiş olan istidat rejimi (despotizm), bu memlekette üretim kuvvetlerinin gelişmesini köstakleliyen belibaşlı engeldi.
2. Bu despotizm, işçi sınıfı ile emekçi yığınlarını dayanılmaz şartlar içinde yaşatıyordu.

4. Bugün biz, Türkiye imparatorluğunda, anayasa rejimi kurmak gayesini güden bir askeri ihtilal hareketiyle karşı karşıya bulunuyoruz.
5. Türkiye işçi sınıfı da bu ihtilal hareketine çağırılmıştır. Demek oluyor ki o, siyasi hak ve hürriyetler uğrunda ve despotizmi ortadan kaldırmak için yapılan savaşa bütün varlığı ile katılmaya çağırılmış bulunuyor.
6. Türkiye proletaryası, gerçek bir devrimin gerekli olduğuna inanırsa, bir işçi sınıfı olarak kendisini teşkilatlandırabilirse, mutlakiyet rejimini tamamiyle yoketmek için savaşırsa, kapitalist gelişmenin hâlen yaratmakta bulunduğu yeni kölelikten kurtulmayı her an gözünde tutarsa, ancak o zaman bu ihtilal işçi savaşının son gayesi olan, gerçek devrim halini alabilir.
Bütün bunları gözünde bulunduran BISDP, Türkiye proletaryasına şu tebrik ve temenni mektubunu gönderdi:

BISDP kongresi:
1. Tamamiyle kurtuluş uğrunda olan savaşın gerekli şartları olan siyasi hak ve hürriyetler için mücadele eden Türkiye devleti proletaryasını tebrik eder;

2. Türkiye proletaryasına, mutlakiyet rejimini ortadan kaldırmak ve Türkiye proletaryasını tamamiyle kurtarmak için yapmakta olduğu savaşa devam etmesini ve bu savaşı tam zafere ulaşmasını diler. Türkiye proletaryası tam kurtuluşuna, yalnız, kendi sınıfı teşkilatı ile, sosyalizm bayrağı altında, halklararası sosyal demokrasi kuvvetleriyle omuz omuza savaşarak ulaşabilir.¹

Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi, Türkiyede doğan işçi ve sosyalist hareketini, Balkan memleketleri için önemli bir kuvvet olarak değerlendirmiş ve Balkan sosyalist partilerini bu hareketin gelişmesi için yardıma çağırılmıştır. Dimitir Blagoef, bu münasebete yazdığı makalelerden birinde şöyle diyor: „Türkiyede başlıyan işçi hareketinin bir an önce kuvvetlenmesi ve bilhassa sosyalist birleşme, Balkan sosyal demokrasisine pek büyük faydalar sağlayacaktır. Bu yüzden Balkan memleketlerindeki sosyal demokrat partileri, Türkiyeli yoldaşlarımızı yardım etmeli, onların bu yöndeki çalışmalarını desteklemelidir. Bu, onun vazifesidir.“²

¹ Dimitir Blagoef, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 13, sayfa 65-66.

² Dimitir Blagoef, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 14, s. 97

list hareketi ve Balkan meseleleri önündeki davranış karşısında, Bulgaristan İşçi Sosyaldemokrat Partisi, kendi tutumunu, Birinci Balkan Sosyal Demokrat konferansında açıkça ortaya koydu. Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin girişkenliğiyle 25-27 aralık 1909 tarihleri arasında Belgratta toplanan bu konferansa, Balkan memleketlerinden ve bu arada Osmanlı ülkelerinden sosyaldemokrat partileriyle sosyalist grup ve teşkilatların temsilcileri katıldı. Kabul edilen bir kararnamede, „Balkan memleketleri burjuvazisinin sövünmesini, Balkan halkları arasında milli düşmanlıklar yaratılmasında en büyük faktör olarak belirtilip suçlandırılıyordu.“ Kararnamede, Balkan memleketleri halklarının birleşmesinde Balkan proletaryasının yegâne faktör olduğu kaydediliyor ve Balkan proletaryasına, sınıf savaşlarıyla bu birleşmeyi gerçekleştirme vazifesi veriliyordu. Bunlardan başka, Birinci Balkan Sosyal Demokrat Konferansı, Balkan memleketlerindeki sosyaldemokrat partileri ve sosyalist teşkilatları arasında kuvvetli bir yakınlaşmanın temellerini atmıştı. Bu yakınlaşma, Balkan proletaryasının genel kurtuluş hareketine kuvvetli hamleler yapma imkânını verecekti.¹

Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin bu siyaseti, 1915 yılında Bükreşte toplanan İkinci Balkan Sosyal Demokrat Konferansında da doğrulandı. Kongrede, Balkan İşçi Sosyal Demokrat Federasyonu kurulmasına da karar verildi.²

2. Osmanlı Sosyalist Partisi

Jön Türkler devrimine kadar Osmanlı ülkelerinde sosyalizm propagandası, öncelikle türk olmayan milletlerin ileri görüşlü aydınları tarafından yapılmıştı. Devrimden hemen sonra bir kısmı türk aydınlarıyla işçi davası faaliyetleri de bu işe katıldılar. Osmanlı ülkesinde, sosyalist partisi kurulması fikrini yayın sosyalist eğilimli gazeteler çıkarmaya başladı. Diğer bölgelerde bahsettiğimiz „Amele gazetesi“ ve „İrgat“ gazetelerinden başka „İştirak“, „Sosyalist“, „İnsaniyet“, „Serbest İzmir“, „Muahede“ v. s. gibi sosyalizm taraftarı ve sosyalist eğilimli gazeteler belirdi.

1910 yılında, türk sosyalistlerinin siyasi parti kurup siyasi mücadeleye girişmeleri için gerekli şartlar gelişmiş bulunuyordu.

Osmanlı Sosyalist Partisi, Osmanlı ülkesinde kurulan ilk sosyalist partiydi. 1910 yılının eylül ayında, „Osmanlı Sosyalist Fırkası“ adı ile resmen kurulduğunu ilân etmişti.³ Merkezi İstanbuldaydı. Kurucuları şunlardı: Hüseyin Hilmi (Partinin başkanı, „İştirak“ gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü,

¹ D. Blagoef, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 14, sayfa 489.

² Georgi Dimitroff, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 4, sayfa 108.

³ Dr. Tarık Zafer Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, İstanbul, 1962 sayfa 303.

1911 yılının nisan ayında Sofyada toplanan Genel İşçi Sendikaları Birliğinin VIII Kongresinde okuduğu hesaperme raporunda Georgi Dimitroff, bu Sendikalar Birliğinin sıkı bağlanmalar kurduğu kardeş işçi teşkilatlarını sayarken, Türkiyedeki işçi teşkilatlarının da adlarını anmıştı.¹

Dimitir Blagoef, „Novo Vreme“ dergisi ile „Rabotniçeski vestnik“ gazetesinde, Osmanlı devletinde yapılan 1908 devrimi hakkında yazdığı makalelerinde Jön Türkler devriminin mahiyetini izah etmiş, işçi sınıfının menfaatleri bakımından olumlu ve olumsuz taraflarına değer biçmiş, işçi ve sosyalist hareketinin gelişmesi üzerinde ileride yapacağı tesirleri belirlemiştir. Bu husustaki makalelerinden birinde şöyle diyor: „Türkiyedeki devrim hareketinin arzu edilen gayeye doğru gelişmesi, gericiiler tarafından, öncelikle Jön Türkler Partisi içindeki gericiiler tarafından yeniliğe uğratılmaması, Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi için her bakımdan iyi olacaktır.“² Blagoef, Jön Türklerin „İttihat ve Terakki“ Partisi rejiminin gerici karakterini izah ederken, „İç ve dış politikaya hiçbir yeni prensip“ getirmediğini, „Osmanlı birliği ve ilerlemesi“ perdesi altında, Türkiyedeki milletleri, Türkiye devletinin sınırsız hâkimiyeti altında tutmak gayesini güden „Büyük Türkiye“ fikrini sıkı sıkıya kucaklamış bulunduğunu, İstanbulda ve diğer şehirlerde yaptığı birçok kitlevi ve teşkilatlı grev hareketleriyle uyumakta olduğunu gösteren proletaryanın kökreşen memnuniyetliliğini örtbas etmek için büyük gayretler sarfettiğini ortaya koyuyordu.³

1910 yılında Kopenhagda toplanan Halklararası Sosyalist Kongresi, gündeminde „Türkiye meselesi“ diye belirtilen Osmanlı devletinin durumu üzerinde müzakereler yapılırken, Bulgaristan ve Sırbıya Sosyaldemokrat partilerinin delegeleri kongreye, bu meseleye ilgili bir memorandum sundular. Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi temsilcileri, „Türkiye meselesi“ komisyonu tarafından teklif edilen kararnameye oy (rey) verdiler. Fakat oylamadan sonra, Bulgaristan ve Sırbıya Sosyal Demokrat Partileri adına Vasil Kolarof tarafından okunan özel bir deklarasyonda, kararnamenin, 1908 devriminden sonra Osmanlı devletinde meydana gelen durumu iyice aydınlatmadığı belirtilirdi.

Bulgaristan İşçi Sosyaldemokrat Partisinin 1911 yılının temmuz ayında yapılan XVIII kongresinde, Kopenhag Halklararası Sosyalist kongresinin çalışmaları hakkında delegelere izahat veren Dimitir Blagoef, Kopenhag kongresinin „Türkiye meselesi“ ne dair kararnamesi üzerinde etraflıca durdu. D. Blagoef, „Jön Türklerin partisi, ileri ve devrimci bir parti değildir. Abdülhamid'in sövünçlülük ve zulüm politikasını devam ettiren bir partidir.“ dedi.⁴

Jön Türklerin güttüğü sovinist ve işçi düşmanı politika ile „İttihat ve Terakki“ partisinin Osmanlı devleti içinde henüz doğmuş olan işçi ve sosya-

¹ Georgi Dimitroff, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 1, s. 397-398.

² D. Blagoef, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 13, sayfa 78.

³ D. Blagoef, „Eserleri“ (bulgarca), cilt 13, sayfa 58.

⁴ D. Blagoef, „Eserleri“, (bulgarca), cilt 14, s. 489.

rü), doktor Refik Nevzat, Namık Hasan („Sosyalist“ gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü), Pertev Tevfik, İsmail Faik, Baha Tevfik, Hamit Suphi v. s.

Türk işçi hareketinin değerli, tanınmış faaliyetçisi Mustafa Suphi de, siyasi çalışmalarına ilk defa Osmanlı Sosyalist Partisinde başladı.

Fakat burjuva reformistleri ve oportünistler, bu partinin yöneticiliğinde çoğunluktaydılar. Onlar, milliyetçilikten sıyrılmamış, bilimsel sosyalizmi, marksist parti prensiplerini benimseyememiş kişilerdi. Partinin başkanı Hüseyin Hilmi de bunlardandı. Kendi kendine yetişmiş, küçük burjuva sosyalistiydi. Henüz kendisi için de açık seçik olmayan sosyalist fikirlerin türklük arasında ilk propagandacılarından biriydi. Fakat sonradan, Osmanlı ülkesinde sosyalist hareketine bir hayli zararlar getirdi. Zaman zaman küçük burjuva „sosyalist“lerine has bir özellik olan kararsızlıklara düştü, hattâ bu kararsızlık ve ikircimliklerinde, işçi sınıfının ve sosyalist hareketinin düşmanlarıyla uyusup anlaşmalar kuracak kadar ileri gitti. Batıdaki oportünistlerin de tesiri altında kalan Hüseyin Hilmi ve taraftarları, türk sosyalistlerinin, gerçek devrimci ve sınıf bir sosyalist partide birleşmelerine karşı koydular.

Osmanlı Sosyalist Partisinin devrimci kanadına Mustafa Suphi yönetmenlik ediyordu. Kendi grupunu kurduktan sonra, Türkiyenin ilk devrimci, gerçek sosyalist gazetesi olan „İfham“ gazetesini çıkarmaya başladı.

Osmanlı Sosyalist Partisi, Osmanlı imparatorluğunun iç politik ve sosyal-ekonomik meselelerinde olduğu gibi, Jön Türklerin yaptığı İkinci Meşrutiyet devriminin karakteri hakkında bazı doğru görüşler ortaya koyuyordu. Meselâ Jön Türkler hareketinin sosyal-ekonomik bir devrim olmadığını, bir burjuva devrim (darbe) karakteri taşıdığını, bununla Jön Türkler burjuvazisinin diktatörlüğü kurulduğunu belirtiyordu. Osmanlı Sosyalist Partisi, bu diktatörlüğe karşı savaşıyor, memlekette siyasi hayata tek başına hakim olmaya çalışan Jön türklük güttüğü politikayı basın yolu ile şiddetle tenkid ediyordu.

Partinin organları olan „İştirak“, „İnsaniyet“, „Sosyalist“, „Muahede“, „Serbest İzmir“ gazeteleri, sosyalist fikirlerin propagandasına geniş yer ayırıyordu. „Sosyalist“ ve „İnsaniyet“ gazetelerinin başlıkları altında „Osmanlı Sosyalist Fırkasının nâşir-i efkârı“ ibaresi yazılıydı. „İştirak“ın başlığı altında da şu atalar sözü vardı: „Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar“. „İştirak“, işçileri, kendi haklarını kazanmak, hattâ sosyalist devrimi gerçekleştirmek uğrunda savaşabilmek için teşkilatlanmaya çağırıyordu. Basın, tramvay ve demiryolu işçilerine şu çağrıda bulunuyordu: „Birleşin, elele verin! Son verin bu zulme! Emekçi yoksulların da yüzü gülmelidir artık!“

„İştirak“ gazetesi 12 eylül 1910 tarihli 20-inci sayısında ve „İnsaniyet“ gazetesi 18 aralık 1910 tarihli birinci sayısında Osmanlı Sosyalist Partisinin

¹ Dr. Tarık Zafer Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, s. 306-307.

bir çağrısını yayınladılar. Bunda sosyalizmin ne olduğu anlatılıyor ve kısaca şöyle deniyordu: „Sosyalizm, günden güne daha feci, daha zorlu hale düşen toplumun aç ve yoksul evlâtlarının refahını düşünür. Sosyalizm, adâlete aykırı olan şimdiki iktisadî durumu mutlaka düzeltmek ister. Sosyalizm, sermayenin bir avuç zâlim kimsenin elinde bulunmasına razı değildir. Bu yüzden, „herkes hakkı kadar verilmesi“ prensibini ortaya koyar. Niçin milyonlarca insan, bir kişinin esiri olsun! Bir tarafta milyonların temin ettiği bolluk içinde tembelle zevk ve safaya dalan sermayedarları (kapitalistleri), öbür yanda onların emir ve arzusuna bağlı binlerce aç ve yoksul, hastalıklı işçileri düşünelim. . .“

Çağrıda, Osmanlı işçileri ve bütün emekçiler, sosyalist partileri kurmuş olan ve bu uğurda savaşan halkların yolundan yürümeye ve kendi haklarını kazanmak uğrunda savaşabilecek için Osmanlı Sosyalist Partisine girmeye davet ediliyordu.

Parti faaliyetlerinden Dr. Refik Nevzatın yazdığı „Sosyalizm nedir?“ adlı bir broşür de yayınlamıştı.

Osmanlı Sosyalist Partisi, halklararası sosyalist hareketiyle, İkinci Enternasyonal'e bağlantılar kurdu. Özellikle Fransa Sosyalist Partisiyle sıkı bağlantılar kuvvetliydi. Osmanlı Sosyalist Partisi başkanı Hüseyin Hilmi Parise giderek, Fransada sosyalist hareketin lideri Jan Jorezle tanıştı. Jorez, türk sosyalistlerinin çalışmalarıyla yakından ilgileniyordu. Hüseyin Hilmiye gönderdiği bir telgrafta şöyle diyordu: „Sizi candan tebrik eder, çalışmalarınızda yeni yeni başarılar dilerim. Size her türlü yardıma hazırım. Bundan emin olabilirsiniz. Benden, haber, broşür, kitap, her ne isterse- nize göndereceğim. İstediginize cevap olarak, Partimizin programını yolla- dım. Bu postada almış olacaksınız. Azimli ve sebatlı olun, yılmayın. Bu dava her zaman azim ve ciddiyet ister. Türk kardeşlerime selâmlarımı bildir- menizi rica ederim. Jan Jorez.“

Osmanlı sosyalistleri, partilerinin programını hazırlarken Fransız sosy- yalist partisinin programını örnek tutmuşlardı. Osmanlı Sosyalist Partisinin programı, ilk defa „İştirak“ gazetesinin 2 Eylül 1910 tarihli sayısında, daha sonra da „İnsaniyet“ gazetesinin 18 Aralık tarihli sayısında yayımlanmıştı.¹

Parti programındaki belli başlı istekler şunlardı: bütün seçimler, ple- bisitler, tek dereceli seçime olmalı. Geniş basın ve toplantı hürriyeti. Ölüm cezasının kaldırılması. İnsanın tabii ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan tüketim malları üzerindeki verginin kaldırılması. Demiryollarının, banka, maden ocağı ve sigorta kumpanyalarının devletleştirilmesi, bütün monopolların dağıtılması. Barış zamanında ordunun sadece milis kuvvetlerinden meydana gelmesi. Saldırganlık harplerinin yapılmaması. Barışı koruma gayesi gülmüven ittifaklara gılmemesi. Sosyalist hareketini geliştirmek mak-

¹ Dr. Fark Z. Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, s. 311.

sadiyle yapılan gösterilere (nümâyişlere) iştirak edilmesi. İşçilerin grev hakkını çılmüyen, işçi sendikaları kurulmasını önleyen kanunların kaldırıl- ması. Herkesin parasız öğretim yapmasını sağlanması. Adâletin parasız ol- ması. Bütün işçilere hafta tatili, sekiz saatlik işgünü tanınması. 14 yaşın- dan küçük erkeklerin, 16 yaşından küçük kızların çalıştırılmasını yasak edilmesi. Mahalli ve halklararası işçi kongrelerine iştirak edilmesi. Bütün işçi sendikalarına mânevi ve maddi yardıma bulunması.

Osmanlı Sosyalist Partisi, bu programı ile işçiler ve aydınlar arasında taraftarlar kazanmaya başladı. Partinin gazetelerinde yapılan sosyalizm propagandasının, „İttihat ve Terakki“ hükümetine karşı yürütülen müca- defenin, türk işçi sınıfının uyanması üzerinde olumlu tesirleri oluyordu. Bu yüzden, Partinin teşkilât ve kütüphelerinin bulunduğu şehirlerdeki mahalli idareciler, çeşitli ihbarlarla hükümete başvurarak, bu teşkilât ve kütüphelerin kapatılmasını istiyorlardı. Meselâ o zamanki Selânik valilerinden biri, Da- hiliye Nezaretine — (İçişleri Bakanlığına) gönderdiği bir mektupta, şehirde sosyalizm propagandasının başarı kazanmakta olduğunu, sendika hare- ketinin de canlı bir faaliyet yürüttüğünü bildiriyor, bunların vahim tehlikeler doğuracağını öne sürüyordu. Bu türlü ihbarları bahane eden Hükümet, „memleketin emniyet ve âşâyışı namına“ Osmanlı sosyalist Partisini ve sosy- yalist kütüphelerini kapattı. Partinin yönetmenlerini sürgüne yolladı. Mustafa Suphi de sürgüne mahkûm edilenler arasındaydı. Hüseyin Hilmi ve Parti nin diğer bazı yönetmenleri, sürgünden dönüştü. Jön Türklerin „İttihat ve Terakki“ partisini iktidardan düşürüp hükümeti ele geçirmek maksadıyla çeşitli burjuva muhalefet gruplarını birleşmesiyle kurulmuş olan „Hürriyet ve İttihâ Fikrası“na (Hürriyet ve Anlaşma Partisine) girdiler.

Osmanlı Sosyalist Partisi seçimlere katılmamıştı. Parlamentoda mebus- ları yoktu. Fakat parlamentodaki ermeni ve bulgar mebuslar arasında „sosyalist“ olanlar vardı. Bunlar bir parlamento grubu da kurmuşlardı. Profesör Dr. Tarık Zafer Tunaya, bu grupta türk mebusların da bulunabilece- ğini söylüyor, fakat konkre isimden bahsetmiyor.¹ Parlamentodaki „sosyalist grup“ resmen tanınmıştı. Müzakereler sırasında bazı mebuslar: „Osmanlı sosyalistlerinin görüşünü bildirmek üzere söz almış bulunuyorum“ diye söz başlıyorlardı. O zamanki gazetelerin bildirdiğine göre, Selânikte sosya- listlerin teşkilâtlandığı bir toplantıda hazır bulunan üç bin kişi, kendile- rinin mebus adayını göstermişlerdi. Bunu „sosyalist“ mebuslar, Jön Türkler komitesinin desteği ile seçmişlerdi. Bazı, elbette ki Jön Türklerle sıkı bağlantı halindeydiler.

Osmanlı Sosyalist Partisi, Türkiye'nin ilk sosyalist partisidir. Birçok ku- surlarına rağmen Türkiye sosyalist hareketi tarihinde önemli bir yeri vardır:

¹ Dr. Tarık Z. Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, sayfa 305.

3. Osmanlı Sosyalist Partisinin Yurtdışı bürosu

Osmanlı Sosyalist Partisinin Yurtdışı bürosu Paristeydi. Parti, İkinci Enternasyonal'e bağlantısını, Osmanlı Sosyalist Fırkası Paris Şubesi“ adını taşıyan bu büro vasıtasıyla temin ediyordu. Doktor (hekim) Refik Nevzat, bî büronun kurucusu ve yönetmeniydi. O zamanlar siyasi mülteci olarak Pariste bulunan ileri görüşlü türk aydınlarından Avni Kemal, Kadri Hoca, Fuat Nevzat ve Cemil Zeki de Paris bürosunun faal üyeleriydi.¹ Büro, sade- ce, Osmanlı Sosyalist Partisinin yurtdışı temsilciliği vazifesini yerine getir- mekle yetinmiyordu. Adeta, Fransada yaşayan türk sosyalistlerinin müstakil bir sosyalist teşkilâtı haline gelmişti. Kendi programı bile vardı. Esasen, Osmanlı Sosyalist Partisinin girişkenliğiyle kurulmamıştı. Dr. Nevzat, büroyu kurmak için, Parti başkanı Hüseyin Hilminin müdesesini istememişti. Bü- ronun „Beşeriyet“ adlı bir de basın organı mevcuttu. Bu gazete, adını, Fran- sız Sosyalist Partisinin basın organı olan „L'ümanite“den almıştı. Yalnız beş sayı çıkarılan „Beşeriyet“te, Türkiye ile ilgili haberler ve bu arada Hü- seymin Hilminin telgrafları yayımlanıyordu. Gazetenin Osmanlı sınırları içinde yayılması yasak edilmişti. Gerek büronun, gerekse „Beşeriyet“in İstanbul, İzmir, Kastamonu ve Ankarada temsilcileri vardı. Anlaşıldığına göre, bu bü- royu kurma fikri, İkinci Enternasyonal'e bağlı Batıdaki oportünist sosyalde- mokrat partilerinden gelmişti. Paris bürosu, Belçika Sosyaldemokrat Partisi lideri Emil Vandervelde de sıkı bağlantı halindeydi.

Osmanlı Sosyalist Partisi Paris bürosunun kurulma nedenlerinden biri de, bu parti yönetmenlerinin Osmanlı hükümeti tarafından takibat altında bulunmaları sonucunda içlerinden bazıların Paris'e sığınmak zorluğun- da kalmalarıdır. Kurucular, memleket içindeki Sosyalist Partisi kapatılıp ya- sak edilince, büronun onun yerini alıp çalışmalara devam etmesini sağla- mayı düşünmüşlerdi.

Osmanlı Sosyalist Partisi Paris bürosunun Programı ile Parti programı arasında bazı farklar bile vardı. Büro, bir de belediye meseleleriyle ilgili bir program hazırlamıştı. Hele Programın işçilerin istekleriyle ilgili bölümünün altıncı ve yedinci maddeleri daha ayrıntılıydı. Paris bürosunun programında da, ordunun yerine „halktan kurulmuş bir milis kuvveti meydana getirilme- si, saldırganlık harplerine asla iştirak edilmemesi, barışı koruma gayesi gülmüyen harplere girişilmemesi, sömürge seferlerine ve askeri işgalere katılmama- sını“ isteniyordu.

Paris bürosunun programı, İkinci Enternasyonalde oportünistlerin en kuvvetli oldukları zamanda hazırlanmasına rağmen, büronun programı ile Batılı oportünist sosyal demokrat partilerinin programlarındaki sömürge meselesinde farklar vardı. Fakat Programın öteki maddeleri, İkinci Enternasyonal'e hâkim olan oportünizm ve sosyal reformizmin tamamıyla tesiri altında bulunmaktaydı.

¹ Dr. T. Z. Tunaya: „Türkiyede siyasi partiler“, sayfa 307.

Beşinci Bölüm

BİRİNCİ DÜNYA HARBI YILLARINDA İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Osmanlı topraklarının emperyalist dev- letler tarafından işgal edilmesi

Jön Türkler burjuvazisi ve onun siyasi teşkilâtı olan iktidardaki „İttihat ve Terakki“ Partisi, alman militanlarına sıkı sıkıya bağlandı, memleketi, alman emperyalistlerinin Balkanlarda ve Yakın Doğuda bir sıçrama tahtası haline getirdi. Jön Türkler, Birinci Dünya Emperyalist Harbinde, Osmanlı ülkesini Almanyanın yanında harbe soktular. Türkiye işçi hareketi tarihini inceliyenlerden Hüseyin Avni Şanda şöyle diyor: „İttihat ve Terakki Partisi, bir taraftan yeni yeni yerli milyonlar türetirken, öbür yandan da Avrupalı sömürgecilerle işbirliği yaparak, Türkiye'nin köylüsünü, işçisini, şehirlerdeki fakir insanlarını sömürmeye koyuldu.“

Alman emperyalizminin emriyle türk halkı dünyanın dört köşesinde ka- nını aktığı, halkın buğday ekmeği yerine süpürge tohumu yediği günlerde bu yeni türeyen zenginler şampanya içerek sarhoşluk ediyor ve yabancı dan- sözlerin cigaralarını binerlik banknotlarla yakıyorlardı.¹

Birinci Dünya Harbi, Almanya ve ortaklarının yenilgiyle sonuçlandı. Türkiye, pek feci bir yenilgiye uğradı. Oyle ki, ne Osmanlı imparatorluğu kaldı, ne de bir Osmanlı devleti. . . Emperyalist devletlerden İngiltere, Fran- sa, İtalya ve sonradan onların blokuna katılmış olan Birleşik Amerika Türki- yeyi parça parça işgal ettiler. İstanbuldaki emperyalist işgal kuvvetlerinin ku-

¹Hüseyin Avni Şanda: „Türkiyede 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri“ İst- anbul, 1962, sayfa 30.

manda heyetindeki amiral Bristol Amerikay; temsil ediyordu. Emperyalist devletler, kendi müttelikleri olan Yunan burjuvazisini de bu işe karıştırdılar. Gerekli silahlarla donatıkları Yunan ordusunu Anadoluya saldırtılar. Bu ordu, İzmir çıkışından sonra geniş bir cepheyle Orta Anadoluya doğru ilerlemeye koyuldu. Adana, Maras, Antep bölgesi Fransızlara, Antalya'dan Konya'ya kadar olan Güney Anadolu bölgesi İtalyanlara, İstanbul bölgesi de İngilizlere verildi. Batı ve Orta Anadolu Yunanlılara bırakıldı. Trabzon bölgesinde „Pontus“ adı altında bir rum devleti kurulmasına girişildi. Türkler, sadece Orta Anadolu'da Sivas, Kayseri, Tokat gibi birkaç vilayet içine alan küçük bir „Türkiye“ bırakıldı. Bu da, emperyalist devletlere bağlı olacaktı.

Birinci Dünya Harbi yıllarında Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketi, „İttihat ve Terakki“ partisi iktidarı tarafından hemen hemen tamamiyle dağıtılıp bozguna uğratılmıştı. Ancak harbin sonuna doğru ve mütareke devresinde, İstanbul'da, bazı „işçi“ ve „sosyalist“ partileri kurulmuştu. Fakat bunların ancak adları işçi veya sosyalistti. Osmanlı Sosyalist Partisinin devamı olan Türkiye Sosyalist Partisi de, yine Hüseyin Hilmi tarafından kurulmuştu ve onun başkanlığı altında bulunuyordu.

20 şubat 1919 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisinin, üç İstanbul'da, biri de Eskişehirde olmak üzere dört şubesi vardı.¹ İstanbul'daki teşkilatlarında üyelerinin çoğu tramvay ve liman işçileri, Eskişehirde de demiryolu işçileriydi. Partinin „İdrak“ adında bir de gazetesi vardı.

Türkiye Sosyalist Partisinin programı, Osmanlı Sosyalist Partisi programının biraz değiştirilmiş şekliydii. „İdrak“ gazetesinin 1 Temmuz 1919 tarihli sayısında yayınlanmış olan bu programın giriş kısmında sosyalizmin ne olduğu anlatılıyor, eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan toplulum değiştirilmesi ve yeni bir toplulum kurulması şeklinde tarif ediliyor.

Program üç bölüme ayrılmıştı. Birinci bölümünde siyasi istekler üzerinde duruluyordu: seçimler, nispi seçim sistemiyle umumî ve vastasız olmalıydı. Basın ve toplantı hürriyeti teminat altına alınmalıydı. Halklararası anlaşmazlıklar arbitraj yolu ile çözümlenmeliydi.

İkinci bölümde, iktisadi istekler ortaya konuyordu. Bunların belibaşlıları şunlardı: demiryolları, madenler, bankalar, sigorta şirketleri devletleştirilmeli, işçi ve köylülerin vergi yükleri hafifletilmeliydi.

Kapitalist olmayan sınıfların korunmasına dair olan üçüncü bölümde de şu istekler vardı: kapitalin baskısı altında ezilen küçük esnafı, fakir köylüleri ve işçi sınıfını savunacak müesseseler kurulmalıydı. İşçilere hafta tatili ve 8 saatlik işgünü sağlanmalı, çocukların çalıştırılması yasak edilmeli, işçilerin emeğini ve sağlığını koruyacak tedbirler alınmalı, grev, ihtiyarlık, hastalık ve iş kazatığı halleri için işçi sigortaları meydana getirilmeli, sigorta şirketleri ve kumpanyalar işçi kontrolü altına alınmalıydı.

¹ Dr T. Z. Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, sayfa 463.

Altıncı Bölüm

MILLİ KURTULUŞ SAVAŞI DEVRESİNDE İŞÇİ SOSYALİST VE KOMÜNİST HAREKETLERİ

1. Türkiye'de millî kurtuluş hareketinin doğup gelişmesi üzerinde Ekim Sosyalist Devriminin tesiri

Birinci Dünya Harbinin sonunda Türkiye'nin birçok bölgeleri, emperyalist ordularının işgali altındaydı. Padişah hükümeti düşmanla işbirliği yapıyordu. Bu felâket karşısında Türkiye halkı, tek kurtuluş çaresini, silâhlı bir kurtuluş savaşında görüyordu. Çok geçmeden, işgal edilen ve işgal tehlikesi altında bulunan bölgelerde ilk partizan çeteleri belirdi. Bunlar, köylülerden, işçilerden ve padişah ordusundan kaçan askerlerden meydana gelmişti. Çeteler derhal savaşa koyuldular. İşgal altındaki şehirlerde de türk vatanseverleri silâha sarıldı. Emperyalist istilâcılara ve onlarla işbirliği yapan padişah hükümetine karşı Türkiye halkının Millî Kurtuluş Savaşı işte böyle doğdu. Kurtuluş Savaşı, bir taraftan emperyalistlerin ordularına, bir yandan da düşmanla işbirliği yapan padişah kuvvetlerine ve diğer gericilere karşı yapıldı. Türkiye halkının Millî Kurtuluş Savaşı, bu suretle hem antiemperyalist, hem de antimonarşist bir hareket halini almıştı. Türkiyeyi millî bağımsızlığa, yeni bir siyasi ve içtimai kuruluşa kavuşturmak için yapılan bir devrim hareketiydi bu.

Türkiye Millî Kurtuluş Savaşının antiemperyalist bir mahiyet almasında Yüce Ekim Sosyalist Devriminin büyük rolü oldu. Ekim Devriminin işkili fikirleri, Türkiye halkının istiklâl savaşını aydınlattı, bu savaşın şekil ve metodunu tayin etti: nasıl teşkilatlandırılacağını gösterdi.¹

¹ S. Selek: „Anadolu İhtilâli“, cilt 2, İstanbul, 1965, sayfa 208.

Türkiye Sosyalist Partisi, kongre mahiyetinde iki toplantı yaptı, 1919 yılındaki seçimlere İstanbul'da iki adayı ile katıldı, fakat kazanamadı.

Parti en büyük faaliyetini, İstanbul tramvay işçilerinin grevini teşkilatlandırıp yönetmede gösterdi. 1920 yılında 23 mayıstan 6 hazirana kadar devam eden grev, Parti başkanı Hüseyin Hiliminin, İngiliz ve Fransız işgal makamlarıyla görüşmelere girişip anlaşmasıyla sona erdi.

Türkiye Sosyalist Partisi, Üçüncü Komünist Enternasyonaline girmeyi. Bunun yerine, Batı Avrupa oportünistlerinin toplandığı İkinci Enternasyonalı tercih etti. Böylece, Batıdaki sosyaldemokrat partilerinin oportünizm bataklığına saplandı. Türkiye işçi sınıfının, marksizm-leninizim prensiplerine dayanan gerçek sosyalist bir parti içinde birleşmelerine engel oldu. Böyle bir partinin kurulması için sarfedilen gayretleri baltaladı.

Sınıf bilincine (suuruna) ermiş türk işçileri, Türkiye Sosyalist Partisinin oportünistçe faaliyetini hoş görmüyorlardı. Bu yüzden onlardan bir Fısmı bu partiden ayrıldı. 1920 yılında „Amele Fırkası“ adı ile kurulan yeni bir partiye geçtiler. Fakat „Amele Fırkası“ yönetmenlerinin de türk işçi sınıfı ile hiçbir bağlantısı yoktu. Kimisi eski subay, bazısı eski yüksek devlet memuru, bir kısmı burjuva aydını idi. Sınıf savaşına karşıydılar. İşçilerle işverenler arasında „uyuşma“ olmasını propaganda ediyor, işçilere muvazaa (kompromis) tavsiyesinde bulunuyorlardı. Bütün bunlardan dolayı „Amele Fırkası“ hemen hemen hiçbir faaliyet gösteremedi, işçiler yararına hiçbir başarı elde edemedi.

Bir başka işçi partisi daha kuruldu. Bazı işçilerin desteklediği burjuva „işçi“ partisi, 1919 yılında yapılan seçimlerde İstanbul Zeytinburnu işçi semtinden bir mebus çıkarmaya muvaffak oldu. Fakat „Sosyalist“ diye adaylığını koymuş olan bu mebus, seçilir seçilmez, sosyalistlikle, sosyalizmle hiçbir ilgisi bulunmadığını söyledi. Bu parti, Türkiye Sosyalist Partisine karşı savaştı.

O devredeki düzmece sosyalist partilerinden başka, bir de Türkiye Sosyal-demokrat Partisi vardı. Kurucuları, padişaha yolladıkları bir dilekçe ile partinin kurulmasına müsaade edilmesini rica etmişlerdi. 1918 yılının ocağ ayında resmen kurulan bu partinin programı, Belçika Sosyal-demokrat Partisinin programı örnek alınarak hazırlandı. Doktor Hasan Rıza tarafından 9 madde halinde hazırlanan bu program, tipik bir sağcı sosyal-demokratizm programıydı, aldattıcı sözlerle doluydu.

Türkiye Sosyal-demokrat Partisi, işçiler arasında ilgi görmedi, bir teşkilat kuramadı. Sadece yönetmenlerinin iştrakiyle iki konferans yapı. Esasen bütün faaliyeti de bundan ibaretti. İkinci Enternasyonale katıldı. Ve 1920 yılında dağıldı.

Bütün bu sözde sosyalist ve sözde işçi partileri, Türkiye'deki sosyalist ve işçi hareketi içinde hiçbir iz bırakmadan kaybolup gittiler.

Yüce Ekim Sosyalist Devrimi fikirleri, Türkiye çeşitli yollarından girdi ve kalbieri ümitlerle doldurdu. İstanbul'da, Ankarada ve diğer bazı şehirlerde ilk komünist grupları kuruldu. Bunlar Ekim Devriminin kurtuluş fikirlerini yaymaya giriştiler, geniş propaganda faaliyetine koyuldular. 1918 yılının şubat ayında Moskova'da çıkmaya başlayan türk komünistlerinin ilk gazetesi „Yeni Dünya“ bu alanda büyük rol oynadı. Türkiye'de elden ele dolaşan bu gazeteden, türk emekçileri, Yüce Ekim Devriminin dünya çapındaki tarihi önemini, Rusya halklarının dünya emperyalizmine karşı yürüttüğü kahramanca savaşı ve bütün dünya emekçilerinin ulu önderi Vladimir İliç Lenin'in kurduğu Bolşevikler Partisinin mücadelesini, Sovyet hükümetinin iç ve dış politikasını öğreniyorlardı. Türkiye'nin bazı şehirlerinde, başka komünist gazeteleri de çıkıyor, bunlar, Ekim'in getirdiği fikirleri halk arasında yayıyorlardı. Rusyadan dönen türk harb esirleri de, komünizm ve antiemperyalizm fikirlerinin yayılmasında önemli rol oynuyorlardı. İçlerinden birçok Ekim Devrimine de katılmıştı. Kendilerinin „Kızıl asker“ olduklarını söylüyor, insanlık tarihinin ilk sosyalist devrimi zaferinin nasıl kazanıldığını anlatıyorlardı. Bunlar, Türkiye'de girişilen devrim hareketinin gönüllüleri arasına katıldılar ve eşsiz kahramanlıklar gösterdiler.

Öte yandan, Türkiye'nin doğusundaki Azerbaycan ve diğer memleketler, emperyalist kuklası, devrim düşmanı hükümetlerin elinden Kızıl Ordu tarafından kurtarıldıktan sonra, oralara giden türkler, Ekim devriminin emekçilere gerçek bir kurtuluş getirdiğini gözleriyle görüp anıyor ve yurtlarına dönüştü bu davanın coşkulu agitatorları oluyorlardı. Türkiye'de, Vladimir İliç Lenin'in bazı eserleriyle nutukları, Karl Marks ile Engelsin „Komünist Manifesto“ ve bu gibi marksizm-leninizim literatürü, türk halkını emperyalist işgalcilerle karşı savaşa çağırın, Rusyada emperyalistleri bozguna uğratan Sovyet halklarıyla kardeşliğe ve dostluğa davet eden beyannameler yayılıyordu. Türk işçileriyle köylülerini, kendi menfaatlerini savunmak için ortak savaşa çağırın pek çok beyanname dağıtılıyordu.

Türkiye halkı, Sovyet hâkimiyetine, Sovyet Komünist Partisine ve onun önderi V. İ. Lenine büyük bir sevgi besliyordu. İstanbul Üniversitesi talebeleri, Nobel armağanının Lenine verilmesini oybirliğiyle istemişlerdi. Hatta Anadolu'da çıkan bazı sağcı gazeteler bile Sovyet Rusya ile V. İ. Lenin'in büyük rolünü belirtiyorlardı. Yayınladıkları yazılarda: „Lenin, insanlığın medarı ifiharıdır“, „Lenin bütün insanların güneşi ve şerefidir“ gibi sözlerle raslanıyordu.¹

„Halkların Hayatı“ adlı dergide yayınlanan bir Türkiye'nin mektubunda, türk halkının Ekim Devrimi karşısında duyduğu hayranlık duyguları belirtilmekte ve şöyle denmekteydi: „Bizim burada, Anadolu'da, Rusyada ge-

¹ A. Miller: „Oçerki Noveyşey istorii Turtsii“, Moskova, 1948, sayfa 103.

Büyük Millet Meclisinin ve hükümetin başkanı seçildi. Ve devrim de, onun adına izafetle **Kemalist Devrimi** adını aldı.

Türkiye burjuvazisinden bir kısmının milli kurtuluş hareketine karşı cephe almasını, bir kısmının da Atatürk'e birlik oluşunun nedenlerini, Kemalist Devrimi tarihçilerinden Sabahattin Selek şöyle izah etmektedir: „Bazı mahim, mühlünü muhafaza edebilmek için düşmanla hoşgörünme yolunu tutmuş, bir kısmı da yine aynı maksatla dövüşenler safında yer almış.“

Bundan dolayı da, milli kurtuluş hareketine katılıp bu hareketin başına geçen türk burjuvazisi arasında kararsızlık gösterenler, iki cephe arasında tereddüt edenler çoktu. O zamanlar albay olan Şükrü Naili Paşa, mensup bulunduğu kolordunun komutanına yolladığı bir telgrafta şöyle diyordu: „Eşraf (çiftlik sahipleri, zenginler) umumiyet itibarıyla tereddüt içinde bulunuyor. Bunların tehlike anlarında maddi ve mânevî fedakârlık göstereceklerinden pek ümitvar değilim. Vaktiyle siyasi mücadelelere katılmamış olan orta halli insanların, köylülerden çoğunun, iyi idare edildikleri takdirde, vatanın müdafaa uğrunda her türlü fedakârlığa memnuniyetle katılacaklarından eminim.“

Milli kurtuluş hareketinin başlamasından bir süre sonra, Mustafa Kemal'in etrafında toplanan faaliyetçiler arasında yeni bir akım belirdi. Bu akımın taraftarları olan şovnist milliyetçi subaylar, mebuslar ve aydınlar, genç Sovyet devletiyle dostluk bağları kurulmasına ve Ekim Devrimi fikirlerinin Türkiye'deki milli kurtuluş hareketi içine yayılmasına karşı düşmanca davranmaya başladılar. Çünkü bunlar, milli kurtuluş hareketinin, topladıkları millileştirilmesine ve sosyal devrimlere yol açacak şekilde gelişmesinden korkuyorlardı. İçlerinden bir kısmı da, emperyalistlere karşı girişilen Milli Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanacağına inanmıyordu. Onlara göre memleket, Birleşik Amerika Devletlerinin mandası (himayesi) altına verilmiyordu. Birleşik Emperyalistler, türk kapitalist burjuva sınıfının emekçi halk yığınları üzerindeki hâkimiyetini destekleyip garanti altına almalydı. Kısacası, Türkiye Birleşik Amerika'ya bağlı bir devlet olmalıydı. Onların deyimiyle Türkiye, „ancak Amerikan mandası (himayesi) altında Batılı anlamda modern bir devlet olarak gelişebilecekti. Yoksa kendi kuvvetiyle kurtulamazdı.“ Bu amerikan mandacılığı, ilk önce işgal altındaki İstanbul'da başlamıştı. Halide Edip gibi halkın kuvvetine inanan bazı aydınlar mandacılık fikrini milli kurtuluş faaliyetçileri arasında da yaymaya muvaffak olmuşlardı. Bunların İstanbul'daki temsilcileri, Yüksek işgal kuvvetleri komiserlerinden biri olan amerikan amiralı Brisfolle ve „manda“ meselesini incelemek üzere Birleşik Amerikan'dan gelmiş bulunan özel inceleme komisyonu ile bağlantıya girdiler. Amerikalı temsilciler, bunları kıskırtıyor, Türkiye'de „Amerikan mandasını“ kurulması için cumhurbaşkanı Vilson'a, Amerika Kongresi üyeleriyle görüşeceklerini vaad edip ümit veriyorlardı.

¹ Sabahattin Selek „Millî Mücadele — Anadolu İhtilâli“, cilt 1, sayfa 58.

3. Türkiye'nin Milli Kurtuluş Savaşına Sovyetlerin yardımı

Sovyet aleyhtarları bir esas üzerinde Atatürk'e anlaşmaya varmak için emperyalistlerin ajanlarının ve İstanbul'daki kukla Padişah hükümetinin çevirdikleri bütün entrikalar bir sonuç vermemişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, 26 nisan 1920 de V. I. Lenine bir mektup gönderdi.

Mektup, o zamanki gidis-geliş şartlarının güçlüğü yüzünden Moskova'ya, ancak 1 haziran 1920 de ulaşabildi. V. I. Lenin'in talimatı ile dışişleri komiseri Çiçerin, mektubun cevabını üç gün sonra gönderdi. Bu cevapta, Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmasına ve emperyalizme karşı silahlı kurtuluş savaşına girişmiş olan türk halkına gerekli yardımın yapılmasına Sovyet hükümetinin hazır olduğunu bildiriyordu.¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin ve Atatürk'ün ricası üzerine Sovyet hükümeti, kendi durumu da iyi olmamasına rağmen, Türkiye halkına geniş yardımlarda bulundu. Pek çok top, makineli tüfek, silah ve cepâne, iki küçük harb gemisi, uçak ve saire almak için atışemiller Safiet Arıkana bırakıldı. Almanya'dan uçak ve saire almak için atışemiller Safiet Arıkana bırakıldı. 400 bin altını da tirilen Karsa ben getirdim. Ruslar, daha önce de bize iki defa para göndermişlerdi. Hatta bir seferinde yardımı getiren bir taka'ya, bir İngiliz torpitosu durdurmuştu. Fakat altınlar, taka'nın taban tahalatlarına ustalıkla yerleştirilmişti. İngilizler bir şey bulamadılar.²

Sovyet silahlariyle cepâne, Türkiye'ye, Batum, Novorosiysk ve Tuapse limanlarından deniz yolu ile gönderiliyordu. Türk denizcileri, padişah hükümetinin harb donanmasından kaçırıldıkları gemileri bu limanlara götürüp tamir ettirmişlerdi. Sonradan bu gemiler, Sovyet hükümetinin hediye ettiği iki harb gemisiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti harb donanmasının özünü meydana getirmişlerdi. Türkiye sahillerinde devriye gezen İngiliz ve amerikan harb gemileri tarafından sıkıştırılan türk gemileri, tehlike karşısında

¹ Dokumenti vneşney politiki SSSR, cilt II, sayfa 554—555.

² „Yön“ dergisi, 4 aralık 1964, „Kurtuluş savaşının dışişleri bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk ile bir konuşma“.

Manda meselesi, 1919 yılının eylül ayında toplanan Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Pasaya açıldı. O, Türkiye'nin milli bağımsızlık ve devlet egemenliği davasına taban tabana karşı olan bu teklifi şiddetle reddetti. Bir süre sonra, King Krey ve General Harbord'un başkanlıklarında iki amerikan heyeti Türkiye'ye geldi. Bunlar, aynı teklifi tekrarladılar ve Türkiye'den Sovyet Rusyaya saldırdıkları bulunulması istegini öne sürdüler. Halbuki, bütün Türkiye halkı, bu arada Mustafa Kemal Paşa ve etrafındaki yakınlarından büyük bir çoğunluğu, Türkiye'nin, ancak Sovyetlerle işbirliği sayesinde tam bağımsızlık ve egemenliğine kavuşabileceğine inanıyorlardı. Zira aynı emperyalist kuvvetleri, hem Sovyet Rusyaya, hem de Türkiye'ye saldırmış bulunuyorlardı. Emperyalistler, ancak iki komşu memleket olan Sovyet Rusya ve Türkiye halklarının karşılıklı savaşları sayesinde yenilgiye uğratılabilir. Amerikan mandasını kabul etmek, Türkiye'nin milli kurtuluş davasını daha başlangıçta ölüme mahkûm etmek ve emperyalizmin hâkimiyetini uzun zaman sürdürmek demektir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak Mustafa Kemal iki komşu memleket arasında diplomatik bağlar kurmak ve yardım sağlamak için Sovyet hükümetiyle görüşmelere girişti. Bu görüşme haberleri, emperyalist kuvvetlerin hükümetlerini telaşa düşürdü. Ankara hükümetine, „Sovyet Rusya ile anlaşmaktan vazgeçtiği takdirde, daha elverişli“ barış şartları sağlanacaklarını vaadettiler. Ote yandan, Mustafa Kemal bazı yakın taraftarları da boş durmuyorlardı. İngiliz taraftarları, İngiliz hükümetiyle, amerikan taraftarları amerikan hükümetiyle bağlantı kurma imkânlarını arıyorlardı. Meselâ Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi hükümetinin dışişleri bakanı Bekir Sami bey, Londra'da, Türkiye'nin Milli Kurtuluş Savaşından vazgeçmesi şartıyla „daha elverişli barışa kavuşturulması“ meselesi üzerinde İngilizler başbakanı Loyd Corca görüşmüştü. Aynı Bekir Sami, fransız ve İtalyan kapitalistlerine Türkiye'de geniş iktisadi imtiyazlar verilmesi karşılığında bu memleketlerin Türkiye'de bulunan işgal kuvvetlerinin geri alınması hususunda Fransa ve İtalya hükümetlerinin temsilcileriyle birer anlaşma imzalamıştı. Fakat, Atatürk ve Ankara hükümeti bu anlaşmaları tarıyordu. Bekir Sami bey de istifa etmek zorunda kaldı.

O sıralarda Kızıl Ordu, Rusyadaki emperyalist kuvvetlerini ve onlar tarafından silâhlı desteklenen devrim düşman kuvvetleri büyük ölçüde bozguna uğratmış bulunuyordu. Bu zaferin, Türkiye'de de Milli Kurtuluş Savaşının kazanılmasında son derece büyük tesiri oldu. Eğer Rusyada Yüce Ekim Sosyalist Devrimi yapılmışaydı ve emperyalistlere karşı zafer kazanılmıyaydı, Türkiye de uzun zaman emperyalist esaretinden kurtulamayacaktı.

Sovyet limanlarına sığıyorlardı. Bu gemilerde vazife görmüş olan Emrullah Nutku, hatıralarında şöyle demektedir: „Ruslar, gemilerimizin, kendi kara sularına girmesine müsamaha ediyorlardı. Halbuki, başka memleketlerin gemilerine karşı çok titiz davranıyorlardı. Türk denizcileri, rusların bu hoşgörülüğünden faydalanarak, düşmandan korunuyorlardı. O devrede ruslarla çok iyi komşuluk münasebetleri kurmuştu. Özel anlaşmalarla birbirimize yardımda bulunmayı vaadettik. Bu vesileyle itiraf etmek lazımdır ki, Ruslardan çok ta yardımlar görmüştük.“ Sovyet Rusyanın verdiği silah ve cepâninin denizden taşınması işine katılmış olan Emrullah Nutku, hatıralarının bir yerinde de şöyle diyor: „Bu gemilerimizle Rusyanın Batum, Tuapse ve Novorosiysk limanlarından silah, top ve mühimmat ile muhtelif cins askeri eşya ve uçak parçaları nakledildi. Trabzon nakliyat kumandanlığının sadece 8 aylık kayıtlarına göre 1921 yılının mayıs-aralık aylarında Rus limanlarından Samsun ve İnebolu limanlarına 32500 tüfek, 32344 sandık tüfek mermisi, 32 top, 28374 sandık top mermisi, 434 ağır makineli tüfek, 288 sandık makineli tüfek mermisi taşınmıştı. Bütün nakliyatın umumî hacmi 35000 tondan fazlaydı. Bu silâhlar, Sakarya ve Dumlupınar meydanı muharebelerinin ve büyük zaferin kazanılmasına âmil olmuştur.“

Sovyet Rusyanın bu kardeşçe yardımları, kurtuluş savaşı yapan Türkiye halkının zafer inancını kat kat artırdı, Kızıl Orduya karşı sevgisini kuvvetlendirdi. Atatürk, 21 aralık 1920 tarihinde Sovyet hükümetine gönderdiği telgrafta, Türkiye halkının bu duygularını şöyle anlatır: „Kendi zincirlerini lûdükten sonra, esaretin bütün dünya yüzünden ebediyen kaldırılması için iki yıldan fazla bir zamandan beri eşsiz bir mücadele yürüten rus halkına türk halkının duyduğu hayranlık duygularını sönüzsüz bir memnuniyetle bildiririm.“

Üçüncü Enternasyonalin ikinci kongresinde alınan bir karar gereğince 1920 yılının eylül ayında, Baküde, Doğu halkları Kongresi toplanmış ve Türkiye heyeti de Kongreye katılmıştı.³ Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi İbrahim Tali, kongrede yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: „Anadolu hareketi katıyen burjuvaziye dayanan bir hareket değildir... Etrafında hainler ve haydutlar dolu olduğu halde, Anadolu inkılapçıları ve köylüleri, yeni inkılaplarına sadakatle bunu canla, kama genişletmeye devam ediyorlar. Onlar artık şevk ve samimiyetle Çüçüncü Enternasyonale gözlerini çevirmişlerdir. Talihlerinin Üçüncü Enternasyonale bağlı olduğunu iman ediyorlar... Anadolu inkılapçıları şundan dolayı sevinç duymaktadırlar ki, Moskova Üçüncü Enternasyonale uzattıkları yürekten dostluk elini Moskova da aynı duygu ile kabul edip aynı samimiyetle cevap verdi.“ İbrahim Tali bey, „Anadolu İnkılabının, Moskova İnkılabının tecrübelerinden memnuniyetle istifade edeceğim“, Anadolu inkılabının, Moskova

¹ „Yakın tarihimiz“, cilt I, sayfa 27; 189.

² A. F. Miller: „Oçerki noveyşey istorii Turtsii“, Moskova, 1948, sayfa 104.

³ „Kömünist Enternasyonal“ dergisi, nisan 1921, sayfa 406—410.

Şuralar Cumhuriyetinin esaslı akidelerini insanlığın kurtuluşunu sağlayacak amillerden saydığı söylemiş ve sözlerine aşağıdaki cümlelerle nihayet vermiştir: „Yoldaşlar, bu izahlardan anlaşılıyor ki, Anadolu son nefesine kadar hürriyet ve inkılabı müdafaya karar vermiştir. Kendisine Şura Rusyasının uzatıldığı dostluk elini memnuniyet ve dürüstlikle kabul eder. Yaşasınlar, bu yolda birlikte yürüyen inkılâpçı Rusya ile inkılâpçı Anadolu ve onların dayandığı Şark İnkılâbı!“¹

Türkiye ile Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyetleri Birliği arasında 16 mart 1921 de Moskova da „Dostluk ve Kardeşlik“ antlaşması imzalandı. Türkiye için büyük tarihi önemi olan bu antlaşmadan sonra, 1921 yılının kasım ayında Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında da aynı anlamda antlaşmalar yapıldı. Kızıldunun anılmış kumandanı ve Sovyet devletinin mümtaz devlet faaliyetçisi M. V. Frunzenin yönetmenliği altında bir Ukrayna heyeti Ankara ya gelecek, genç Türkiye devletinin işgal kuvvetlerine karşı yürüttüğü savaşın askeri hareket planlarının hazırlanmasına yardım etti.

Böylece Türkiye devleti daha ilk kuruluşunda ve en zor zamanlarında ilk olarak Sovyet Rusya tarafından tanındı, ilk defa onunla diplomatik ilişkiler kurdu, ondan her tarafı, değeri ölçülemez derecede büyük ve hayati yardımlar gördü. Sovyetlerin yaptıkları maddi, askeri, diplomatik ve manevi yardımlar, Türkiye halkının emperyalistlere karşı giriştiği milli kurtuluş savaşının zafere ulaşmasında kesin bir rol oynadı.

Atatürkün antiemperyalist dış politikası ve Türkiye'nin kurtuluşuna büyük ölçüde yardım etmiş olan Sovyet devletiyle dostluk siyaseti, gerici lerin bütün çabalarına rağmen üstün gelmişti. 1920 yılında, bolşeviklerle dostluk ilişkilerinin mahiyeti hakkında bir mebusun sorduğu provokasyonla bir soruya Atatürk şu cevabı vermişti: „Bolşeviklerle dostluğu isteyen bizlerdik ve elde ettik. Artık Sovyet Rusya ile aramızda resmi ilişkiler kurulmuştur.“²

19 Eylül 1921 de, Sakarya zaferi dolayısıyla Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada Atatürk şöyle demişti: „Biz, Rusyanın dostuyuz. Çünkü, bizim milli haklarımızı her devletten önce tanıyan ve bu haklarımızı sağlığı gösteren devlet, Rusyadır. Bu şartlar içinde Rusya, Türkiye'nin dostluğuna bugün de, yarın da, ebediyen güvenebilir.“³

Fakat iç politika alanında, özellikle Türkiye'deki işçi, sosyalist ve komünist hareketine karşı Atatürkün iş arkadaşları, burjuva milliyetçiliği anlayışıyla davranırdı. Atatürkün Sovyet Rusya ile dostluk siyasetine

¹ General Ali F. At Cebesoy; „Moskova hatıraları“, İstanbul, 1955, sayfa 29-31.

² A. F. Miler; „Çerçki noveşey istorii Turtsii“, Moskova, 1948, sayfa 120.

³ A. F. Miler; „Çerçki noveşey istorii Turtsii“, sayfa 120.

karşı olan burjuvazinin gerici çevreleri ve onların ortakları olan büyük çiftlik sahipleri, kemalist yönetmenlerin bu burjuva, milliyetçiliği davranışlarından kendi çıkarları için ve ilerici halkçı-demokratik harekete karşı geniş ölçüde faydalandılar. Kemalist yönetmenlerin de desteğiyle işçi, sosyalist, özellikle komünist hareketine karşı saldırıya giriştiler. Böylece, komünist burjuvaziyi birlikte emperyalistlere karşı savaşan, fakat düşman olduğuktan sonra Türkiye'nin kapitalist olmayan yolda gelişmesini isteyen siyasi ve askeri teşkilatlara karşı Ankara hükümeti tarafından sert tedbirler alındı. Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, partizan birliklerinden büyük bir kısmını tesiri altında bırakmış olan „Yeşil ordu“ adlı asker-siyasi teşkilat ve Türkiye Komünist Partisi, bu sert tedbirler için sokulan teşkilatlandı.

4. İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, Marksizm Leninizm öğretisinin propagandası

Türkiye'de, bilimsel sosyalizmi, ideolojisinin temeli olarak kabul ettiğini bildiren ve marksizm-leninizm fikirlerini propaganda etmeye başlayan ilk siyasi kuruluş, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisidir. Etem Nejat, doktor Şefik Hüsnü Değmer ve Ahmet Akif gibi Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin değerli faaliyetçileri tarafından kurulmuştur. (Etem Nejat, daha sonraları Türkiye Komünist Partisinin değerli yönetmenlerinden biri olmuş ve 1921 yılında Mustafa Suphi ve diğer yoldaşlarıyla birlikte Karadenizde öldürülmüştür.)

1919 yılının haziran ayında İstanbulda kurulan Partinin faaliyetine, ancak 22 Eylül 1919 da resmen izin verildi.

Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisinin özünü, Almanyadan dönen türk işçileri teşkil ediyordu. Birinci Dünya Harbinde üç bin kadar türk işçisi Almanyaya gönderilmişti. Bu işçilerden birçoğu Almanyada devrimci işçi ve sosyalist hareketine, spartaküslerin ayaklanmalarına, harb aleyhinde yapılan işçi nümayişlerine katıldı, Hamburgta, Berlinde barikatlarda çarpıştı. Doktor Şefik Hüsnü Değmer, hatıralarında, Büyük Ekim Devriminin ve Almanyadaki devrim hareketinin, türk işçileri üzerinde büyük tesirler yaptığını anlatır.

Bu işçiler, Almanyada, 1918 yılında bir işçi-sosyalist kulübü kurmuşlardı. Kulüp azaları, kulübün gayelerini şu şarlarla açıklıyorlardı: İstifacı emperyalistleri Türkiyeden koymak, işçi-köylü hükümeti kurmak.¹

Almanyaya gönderilmiş olan bu işçilerden çoğu, Türkiye'ye dönüşlerinde, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisine girdi.

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 5-6.

Parti nizamnamesinin birinci maddesinde, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisinin gayesi, işçilerle köylülerin hak ve menfaatlerini, bilimsel sosyalizm esasları gereğince korunacağı belirtiliyordu.

Parti programında belirtilen istekler şunlardı: İşçi-köylü hükümeti kurmak; köylülere ucuz kredi sağlamak; feodalizmi, büyük çiftlikçiliği kökünden yıkmak; sekiz saatlik işgünü sağlamak.

Parti, Türkiye halkının emperyalizme karşı giriştiği Milli Kurtuluş Savaşını bütün varlığıyla destekliyor, İstanbulda Padişah hükümetine karşı savaşıyordu.

Doktor Şefik Hüsnü Değmer, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi adına Ankara'daki Büyük Millet Meclisine gönderdiği telgrafta şöyle diyor:

„İstanbulun şururlu işçileri, köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretleriyle (yardımıyla) cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kabten alışılmışlardır... Bu münasebete, İstanbul münevverleri arasında müşahede edilen irtica hareketi nefretle takbih ederiz. Terakki yolunda yapılacak mücadelede tekmil emekçi sınıfının inkılâpçıları sonuna kadar beraber olacağını temin ederiz. Yakın ilde (gelecekte) işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegâne çare olan müşterek istihlal ve milliyete müstenit içtimai inkılâbın husul bulacağını katiben ümit ettiğimizi arz ederiz.“

„Kurtuluş“ ve „Aydınlık“ dergileri, partinin yayın organlarıydı. Marks ve Engelsin „Komünist Manifesto“, „Aydınlık“ dergisinde yayınlanmıştı. Eser, doktor Şefik Hüsnü Değmerin çeviriydi. Partinin yayın organlarında, Yüce Ekim Devriminin ve Halklararası emekçi bayramı 1 Mayısın önemini anlatan, bilimsel sosyalizmi öğreten, sosyalist hareketini izah eden Marks, Engels ve Leninin eserleri ve çalışmalarını tanıtan birçok yazıları çıkmıştı.

„Kurtuluş“ dergisi, 1919 da İstanbulda yayınlanmaya başlamış, sonra Kırşehirde çıkmıştı. „Kurtuluş“ ve „Aydınlık“ ta, doktor Şefik Hüsnü, Sadrettin Celâl, Ahmet Cevat, Nâzım Hikmet, Kerim Sâdi, Ali Nizâmî, A. Cevdet gibi türk aydınlarının ve işçi davası faaliyetçilerinin yazıları çıkıyordu. „Marksın yirmicinin asırdaki devamcısı Lenin“, „Lenin kimdir, leninizm nedir“, Leninin „Devlet ve devrim“ adlı eseri v. s. gibi makaleler yayınlanmıştı. Ayrıca bir sayısını Lenine ayırmıştı. Dergi, bir yazısında Karl Marksı, okuyucularına şöyle tanıyordu: „İnsanlık tarihi, birçok büyük devlet adamı, büyük mütefekkir ve kurnaz diplomatlar görüp geçirmiştir. Fakat bütün bunlar, istisnaya dayanan bir toplumun müdafaaçıları ve temsilcileriydiler, ancak, on dokuzuncu yüzyılda yetişen Karl Marks, tarih sahnesine yeni çıkan ve gelişmesinin henüz başlangıcında bulunan proleter sınıfının menfaatlerini ve tarihî rolünü inandırıcı bir şekilde izah etmiş ve böylece onların eline, en kuvvetli silah olan marksizmi vermiştir.“

¹ Dr. Tarih Z. Tunaya; „Türkiyede Siyasi Partiler“, sayfa 439.

„Aydınlık“ dergisi, „Aydınlık külliyyatı“ adı altında kitap ve broşür yayınladı. Bunlarda kapitalist sosyal düzenini, burjuva demokrasisini bilimsel sosyalizm, sosyalizmin gelişme yollarını, Türkiye ve sosyalizm problemi, meslek birlikleri meselesini v. s. konuları izah ediyordu.

„Kurtuluş“ ve „Aydınlık“ dergileri, burjuva milliyetçiliği turancılık v. b. akımlara karşı getin bir savaş yürütüyordu.

Etem Nejat ve Şefik Hüsnü, 1919 da bir de „Kaplan“ dergisini çıkarıyorlardı. Bunda da marksizm propagandası yapıldı.

İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, 1919 yılının kasım ayında toplanan işçi sendikaları kongresinde, devrimci türk sendikalarını, Meslek Birlikleri Enternasyonaline katılması ile ilgili kararın alınmasında büyük rol oynadı.

Fakat İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, işçi ve köylülerin hak ve menfaatlerini bilimsel sosyalizm esaslarına müdafaa etmek maksadıyla kurulmuş olmasına, Üçüncü Enternasyonale yönelmiş bulunmasına rağmen, marksizm-leninizm bir parti haline gelemedi, türk proleterlerinin kitlevi bir siyasi teşkilatı olarak gelişemedi, emekçi köylüler arasında yayılmadı. Zira Ali Nizami ve Ahmet Vehbi gibi oportünistler, partinin yönetmenliğine sokulmaya ve üstünlük elde ederek Parti programında değişiklikler yaptırmaya muvaffak oldular. Devrimci çalışmaya karşı durdular. Toprak reformu, feodalizmin ve toprak beyliğinin ortadan kaldırılması, 8 saatlik işgünü, işçi-köylü hükümeti kurulması ve benzeri gibi istekleri programdan çıkarttılar. Bu yüzden türk işçileri, partiden yüz çevirdiler.

Mart 1920 de işgalci emperyalistlerin de baskısıyla İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, dağılmak zorunda kaldı. Devrimci işçiler, 1920 yılı sonunda Partiyi yeniden kurdular. 1925 yılına kadar yaşattılar. Fakat, Parti zayıftı. Günden güne önemini kaybetti.

İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, zayıflık ve kusurlarına rağmen, ideolojik, politik ve pratik çalışmaları bakımından, Türkiye işçi ve sosyalist hareketinde, Türkiye Komünist Partisi kuruluncaya kadar, önemli bir yer almış, bilimsel sosyalizmi tanıtmaya alanında hatırı sayılır bir rol oynamıştır. Türkiye komünist hareketinin mümtaz faaliyetçisi, değerli veterani Affan Hikmet'in de belirttiği gibi, İstanbuldaki komünist teşkilatı, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisinden doğmuştur.¹

5. Yeşil Ordu

Yüce Ekim Devriminin tesiriyle kurulan Yeşil Ordu, komünizm ideolojisine yakın bir ideolojiyle ortaya çıkan asker-siyasi bir teşkilattı. Faaliyetinin ilk devresindeki yönetmen ve taraftarları arasında, ko-

¹ „Yeni Çağ“, aralık-kasım 1964 sayısı, sayfa 657.

munist eğilimli olanlar az değildi. Komünist hareketi faaliyetçileri de Yeşil Orduda faal vazife görüyorlardı. Fakat çok geçmeden, kemalist burjuvazinin temsilcileri bu ordunun yönetmenliğini ellerine geçirdiler.

Osmanlı ordusunun döküntüleri, gerici Osmanlı zihniyetinin ve dini taassubun çöreklediği yerlerdi. Bu döküntülerden, yeni bir siyasi ve sosyal düzen kurmak için savaşıcak, devrimci ve antiemperyalist bir cumhuriyet ordusu meydana getirmek kolay değildi. Bu gayeye ulaşabilmek için yeni tip ten bir halk ordusunun kurulması lazımdı. İşle Yeşil Ordu teşkilatı, partizan birliklerine dayanan böyle bir devrimci halk ordusu kurmak emeliyle meydana getirilmişti. Türkiyenin ileri görüşlü devrimcileri ve Atatürkün bazı yakın çevreleri bu inançla hareket ediyorlardı. Kemalistler Yeşil Ordu meselesinde çeşitli düşünceye sahiptiler. Bunlardan bazıları, Yeşil Ordunun tehlikeli bir devrim teşkilatı olduğuna, türk burjuvazisinin hâkimiyetini yitirmesine, bu yüzden ortadan kaldırılması lazım geldiğine inanıyorlardı. Bir kısmı, geçici bir zaman için işgalcilerle karşı kullanılması ve ondan sonra dağıtılması fikrindeydi. Kemalist hareketin diğer bazı faaliyetçileri ise, Yeşil Ordunun antiemperyalist ve antikapitalist fikirlerini gütdiye benimsediler. Bunlar arasında, Ankaradaki Büyük Millet Meclisi azaları da vardı.

Esasen o zamanları Büyük Millet Meclisi, çeşitli siyasi görüşlü mebuslarla kaynaşyordu. Meclis, öncelikle, burjuva-toprak ağaları sınıfının temsilcilerinden kurulmuştu. Fakat osmanlı ordusundan gelen subayların, toprak ağalarının, tüccarların, din ülemasının, hacıların, hocaların, şeyhlerin yanında ileri görüşlü, devrimci mebuslar da vardı. Mecliste, Mustafa Kemal'in yönetmenliğindeki antiemperyalist kemalist burjuva kanadı, üstün geliyordu. Profesör Tarih Zafer Tunaya, o zamanki Büyük Millet Meclisindeki mebusları, tutucular (muhafazakârlar) ve burjuva devrimcileri diye iki esas gruba ayırmakta ve şöyle demektedir: „Muhafazakârlar arasında, Meclisi, hilâfet ve saltanat organı addedenler olduğu gibi inkılâpçılar içinde komunizme kadar varanlara, Meclisi bir ihtilâl organı olarak kabul edenlere rasmak mümkündür.“¹

Bu iddiada biraz mubalâga olmasına rağmen, bazı mebusların hızlı bir ideoloji gelişmesiyle, Yeşil Orduya ve hattâ komünist hareketine yaklaşıkları, hattâ bir süre bu hareket katıldıkları doğrudur. „Halk grubu“nu kuranlar da onlardır. Lâkin mebuslardan bazıları Ekim Devrimine sempati besleyen halk yığınlarını kemalist burjuva devrimine çekilebilmek için, komünistlerle dolu aldatıcı nutuklar söylüyor, beyanlarında buluyorlardı. Kemalistler, gerçekte komunizme karşıydılar. Fakat emperyalizme karşı savaş sırasında halk arasında yayılan komunizm taraftarlığından geniş ölçüde faydalanmaya çalışıyorlardı. Bir taraftan da,

¹ Mustafa Kemal Paşaya, Atatürk soyadı, 1934 te kabul edilen „Soyadı kanunu“ndan sonra verilmiştir. (Çeviren)
² Dr T. Z. Tunaya: „Türkiyede siyasi partiler“, sayfa 529—530.

Çünkü o emrin ifası vazifedir. Zabitin vazifesini söylemek, askerinin de vazifesidir.

İşte o kadar... Vazifesini yapmayan kim olursa olsun, mutlaka şiddetle cezalandırıyor. Mal, mülk sahibi olmak ta yasak olduğu için rüşvet, anaför, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık kâmilten ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş. Biz de böyle yapacağız, böyle olacağız. Biz de bu yolda yürüyoruz.“¹

Yeşil Ordu Nizamnamesinden de bir kaç maddeyi buraya aktarıyoruz: „1 — Türkiye Yeşil Ordu Teşkilatı, Avrupa emperyalizminin hülûl (sokulan) ve istilâ siyasatini Asyadan koğmak üzere kurulmuş bir mücadele teşkilatıdır

2 — Yeşil Ordu umum Türkiye'den her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tağallıp ve tahakkümlerini ortadan kaldırmakta tereddüt etmez

3 — Yeşil Ordu, arazi ve umumi servetten bütün halkın, ancak zafî sâileri (emekçileri), maddi ve mânevi kabiliyetleri nispetinde faydalanmasını temine çalışır.

4 — Su, hava, ışık ve hararet gibi hayatî menfaatlerden sayılan ve umumi olan topağın devletçe idaresini ve halkın parasız ortak emeğine bırakılmasını, esaslı islahattan biri sayar.

5 — Menkul (taşınır) ve servet sağlıyan sermayelerden meydana gelecek faydamm bazı kişilere ve bazı ailelere değil, bütün vatandaşlar arasında bölüştürülmesi için, devletin, bütün iktisadi hayata karışmasına taraftardır.

6 — Yeşil Ordu, cemiyet hayatında halk hükümetini ve tam bir iştirak-i mesai (ortak emek) usulünü kabul eder.

8 — Yeşil Ordu, harp ve askerlikten, kuvvetin kaynak olduğu temelli hakki dâvalarından nefret eder. Muharebe ve mücadeleyi, ancak, bu dâvalara mâni olmak için emperyalizmi yok edinceye kadar haklı görebilir.

9 — Yeşil Ordu, yığılmış veya miras kalmış altınların gölgesinde daima âmir ve mütehakim yaşayan azınlıklara karşılık, zarurî ihtiyaçlarını bile temin edemeyecek mütemadiyen azınlıklar hesabına çalışan esir insanların teşkil edeceği çoğunluğun ordusudur; hedef, bu çoğunluğun refah ve saadeti, hürriyeti ve selâmetidir.

10 — Yeşil Ordu, yalnız vücut ve kafa emeğinin karşılığı ile yaşayan çiftçi, amele, hademe ve memur gibi insanlığın gerçek çalışır ve faydalı kısmını, teşkilâtının en sağlam unsurları olarak bilir.

11.
12. Yeşil Ordu, aile hayatına saygı besler.
13. 14. 15. 16.

¹ „Yakın tarihimiz“, cilt 1, sayfa 71.

komünist veya prokomünist hareketiyle işbirliği sırasında, „belirli sınırlı“ açan burjuva faaliyetçilerine karşı derhal gereken tedbir alıyorlardı.

İlk faaliyet devresinde Yeşil Orduda hâkim olan ideolojisi ve siyasi eğilimleri anlamak için, halk arasında dağıtılan beyannamelere, nizamnamesine ve programına bir göz atmak kâfidir. Bu program, Yeşil Ordunun organı olan ve o zamanlar Eskişehirde çıkan „Yeni Dünya“ gazetesinde yayınlanmıştır. Adı geçen beyannamelerin birinde şöyle denmektedir:

Yeşil Ordu beyannamesi

Eski dünya nedir? Yeni dünyada neler oluyor?

„Eski dünya, birkaç zengin, milyonlarca insanı esir gibi çalıştırmak, bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlarını temin etmesinden başka bir şey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl aygı ve koluyla çalışan bütün işçiler, geceyi gündüze katarak çalışır çabalar, pek zorlukla ancak karnalarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilaçsız kalırlar. Onlara ne ekmeke veren olur, ne ilaç veren ve ne de hekim getiren baltır.

Dünyada yenen, giyilen her şeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları, amele çalışarak yapar. Fakat, kendi aç, çıplak, sefil evsiz yurtsuzdur. Aşar diye alırlar, vergi diye alırlar, kâfidir. Zavallı köylü, her türlü vergiyi katlanır. Ne yolu yapılır, ne memleketi onarılır, ne çocuğu okutulur.

Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne dâvasına bakan olur, ne de kimse ona insan diye bakar. Sanki Allah, köylüyü, amele, fukarayı, zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışan çiftçiler, namuslu argatlar ve ameleler, gözlerinizi açınız, etrafınıza dikkatle bakınız! Etrafınızda bulunan beyler, paşalar, ağalar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar da sizin gibi insandır! Allahın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah, insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi fukara yapan, cahil bırakan bu zâlim adamların serinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırmak, sesinizi yükseltmek, onlardan korkmayın! Onlar, kendi kendilerine kalınca size bir şey yapamazlar. Rusyadan gelen haberlerden, Rusyada ve Azerbaycandaki çiftçi ve askerinin yaptığı işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar, yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükümetleri tamamen değiştirmişler. Yeni idare, yeni hükümetler kuruyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet, hep fukaraların eline geçti. Hükümet adamlarını fukara seçiyor. Valiler, mütesarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep eşit oldu. Rütbelere hep lâğvoldu.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi çalışıyor. Döğmek, sövmek gibi şeyler ortadan kalktı. İnsanlar, hep kardeş ve arkadaş oldu. Asker, askerliğini ve vazifesini biliyor. Zabitten ne emir alıyorsa derhal ifa ediyor.

17 — Yeşil Ordu, en ağır cürmü emperyalizm olarak telâkki ve idam cezasını yalnız bunun taraftarları hakkında haklı bir karşılık olarak kabul eder.

18 —
19 — Yeşil Ordu, Kızıl inkılâp ordularının samimi bir kardeşlikle bağlı ve müttelîğidir.

20 — Yeşil Ordunun fârik âlameti yeşil bayraktır. İslâm kardeşliği bu bayrak altında kurulmuştur. İnsanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların birliği, mesut inkılâba ve gerçek saadete yönelen çalışmalarını tamamlıyacaktır.

21, 22, 23, 24, 25,

26 — Yeşil Ordu teşkilâtına mensup olup ta emperyalizm lehinde gayemize hıyanet eden derhal idam olunur.“

Yeşil Ordunun yayım organı olan ve Eskişehirde çıkan „Yeni Dünya“ gazetesinin başlığı altında şu ibare vardı: „Cumartesinden başka her gün çıkar. türk komünist gazetesidir“. Affan Hikmete göre „Yeni Dünya“ bir „Bolşevik gazetesi sayılıyordu.“²

Yeşil Ordunun bilhassa ilk devresine ait beyannamelerinde, nizamname ve programında ve faaliyetinde, devrimciliğini gösteren birçok yönler vardır: antiemperyalizm, sömürgecilik düşmanlığı, Ekim Sosyalist Devrimine ve Kızıl Orduya bağlılık, antikapitalizm, hattâ prokomünizm, (komünizm taraftarlığı) eğilimleri, antifeodalizm v. s. Fakat, bütün bunlara rağmen, bu ordu, emekçilerin sürekli olarak sınıfı bir teşkilatı haline alamadı. Çünkü her şeyden önce bir köylü teşkilatıydı, proletarya yöneticiliğinden mahrumdu. Sonra burjuva milliyetçiliğinden sıyrılıp kurtulamamıştı. Türkiyedeki azınlıkların haklarına karşı olumlu bir tutumu yoktu. Onun „komünizmi“ de, „islâmi komunizm“ vaazlerini andırıyordu. Programında müslümanlığı, aşitlik sağlığını, „sosyalizm ve komunizm dini“ olarak reklam ediyordu. Nizamnamesinde bile „islâm kardeşliğinden“ bahsolunuyordu. Yeşil Ordu, işçi sınıfının rolünü küçümsüyor, işçi sınıfının yönetmenliği altında işçi sınıfı emekçiler arasında işbirliği yapılmasını, ittifak kurulmasını sözü edilmiyor.

Yeşil Ordu yönetmenliği çok geçmeden kemalist burjuvazinin eline geçti. Bunlar, teşkilâtın başına kendi adamlarını geçirdiler. Fakat Yeşil Ordu, antiemperyalist, antifeodal ve antikapitalist işleri ve emekçi halk yığınlarının menfaatlerini korumak için yürüttüğü mücadelesi sayesinde bir hayli taraftar toplamıştı. Tesiri ve yönetmenliği altında olan partizan birlik ve çeteleri, istilâcılar, emperyalistlerle İstanbul hükümeti tarafından silâhlendirilerek karşı devrimci girişimlerini bozguna uğratorlardı. Partizan birlikleri,

¹ „Yakın tarihimiz“, İstanbul, 1962, cilt 1, sayfa 107.

² „Yeni çağ“, kasım-aralık sayısı, 1964, s. 658.

Eskişehir ve Kütahya vilayetlerinde, Batı ve Güney — Batı Anadolu'da geniş bölgeleri kontrolleri altında bulundurluyorlardı. Yeşil Ordunun partizan birlik ve çetelerinde birçok komünist savaşçı vardı. Bunlar, kabiliyetli teşkilatçılar ve cesur kumandanlar olarak halkın sevgi ve saygısını kazanmışlardı.

Yeşil Ordunun emekçi halk yığınları arasında gittikçe artan itibarı, milli kurtuluş hareketinin burjuva yönetmenlerini endişeye düşürüyordu. Kemalistlerin Yeşil Ordunun yönetmenliğine soktukları burjuva faaliyetçileri, bu ordunun partizan birliklerini kendi kontrolleri altına alamıyorlardı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa ve yardımcısı İsmet Paşa (İnönü), Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve kemalist ordusunun diğer general ve kumandanları ile kemalistlerin Yeşil Ordudaki temsilcileri, Yeşil Orduyu ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Türk tarihçilerinden Enver Ziya Karal şöyle demektedir: „Yeşil Ordu, siyasi ve askeri bir teşkilattı. Faydalı görüldüğü için, ilk zamanlarda faaliyetine müsaade edildi. Lâkin sonradan bu teşkilât, gizli çalışmaya başladı.“¹

Mustafa Kemal de, 1927 yılında Büyük Millet Meclisinde söylediği uzun nutukta, Yeşil Ordu hakkında şu izahatı vermiştir:

„Orduyu zihniyete göre şuurlu bir hale getirmek, o günlerin şartları içinde pek müşkül olacağı zehabı vardı... Ben, bir taraftan ordumuzu ihya ve takviye esbabına tevessül ederken, teşekkül etmiş bulunan milli müfrezelerden de, her türlü mahzurlarına rağmen, her yerde bizzat arzami istifadeye çalışmaktâ idim... Şüphesiz, istihdamları zarurî olan milli müfrezelerin, güzide ve şuurlu kimselerden terkip edilebilmesi şayanı arzu idi.

Yeşil Ordu teşkilâtının ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahza bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, sendileri teşebbüsü olarak faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana, yalnız, nâfi bir iş yapacaklarını söylüyorlar, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben, ciddi çok meşgul olduğum için, arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alakadar olmadım. Yeşil Ordu teşkilâtı, bir nevi hafî (gizli) bir teşkilât mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessül etmiş. Kâtipi umumisi Hakkı Behiç Bey ve Ankaradaki heyet-i idaresi, ciddi ve esaslı faaliyet sarf etmişler. Matbu nizamnameleri ve muvazaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşil Ordu teşkilâtıyla iştiğal edenler, için benim malûmat ve muvafakatim ve arzum dahilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim namına teşkilâtı tevsi ve takviyeye çalışanlar çoğalmış. Tatbik edilmekte olan teşkilât, sadece milli müfrezeler vücuduna getirmek gibi mahdut bir sahadan çıkmış, çok umumî bir gayeye tevaccüh etmiş... Bu hafî cemiyet hakkında tetkikatta bulundum. Bu cemiyetin, mızır bir şekil ve mahiyet aldığına kaanî

¹ Profesör Enver Ziya Karal: „Türkiye Cumhuriyeti Tarihi“, İstanbul, 1945, sayfa 49.

oldum. Derakap lâğvı cihetini düşündüm. Noktaî nazarımlı söyledim, icabını yaptılar.“²

Türkiye burjuvazisi, Yeşil Orduyu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Ordulardan önemli bir kısmı, 1921 yılının ocak ayında cepheden geri alınarak, partizan birlikleri üzerine gönderildi. İsmet Paşa ile Refet beyin kumandasında iki piyade tümeniyle sekiz suvari alayı ve sair kuvvetler, Kütahya bölgesindeki partizan birliklerini bozguna uğrattı. Fakat bu bozguna en büyük rolü, burjuva tarafından Yeşil Ordunun yönetmenliğine sokulan ve bu teşkilâtı içinden çıkerten burjuva faaliyetçileri oynadılar. Bunlar, Yeşil Ordu teşkilâtının ilk nizamname ve programına tamamiyle aykırı olan yeni nizamname ve program hazırladılar, kendi maksatlarına uygun beyannameler dağıttılar. Teşkilâtın en önemli yerlerine kendi adamlarını sokular ve böylece Yeşil Ordu teşkilâtını kendi maksatlarına âlet etmek için ellerinden geleni yaptılar. Teşkilât merkezine sokulan kemalistlerin çoğu mebusu. Hatta içlerinde bakanlar da vardı. Maliye bakanı Hakkı Behiç, Sağlık bakanı Doktor Adnan (Adivar), Yunus Nadi, Muhiittin Baha (Pars) v. s. bunlar arasındaydı. „Yeni Dünya“ gazetesini de ellerine almışlardı. Yeşil Orduya en büyük kötülük Çerkes Etem adlı bir hainden geldi. Bu maceraperestin Reşit ve Tefik adlı iki kardeşi Büyük Millet Meclisinde mebusu. Onlar da Yeşil Ordu içinde parçalayıcı rol oynuyorlardı. Çerkes Etem, Yeşil Ordu partizan birliklerinden bazıların kumandasını eline geçirmişti. Yeşil Ordu birlikleri Batı Anadolu'da geniş bölgeleri kontrol altına aldıktan sonra, bu Etem, memleketi giren düşman kuvvetleriyle savaşmayı bırakarak, Atatürk'e karşı cephe aldı. Çünkü, Türkiye'nin elebaşısı olmak bulduyasına kapılmıştı. Sağda solda, Ankarayı ele geçireceğini, Atatürk'ü Büyük Millet Meclisi önünde darağacında sallandıracamı ve onun yerine geçeceğini söylüyorlardı.³

Atatürk, Çerkes Etemle karşılaşmış görüşmüş, daha sonra, İsmet Paşanın ve diğer yardımcılarının başkanlığında onun yanına heyetler gönderdi. Fakat bu maceraperestle anlaşmanın imkânı olmadığını anladıktan sonra, onu ve grupunu ortadan kaldırmaya karar verdi. Çünkü, emperyalistlerin Anadolu'ya çıkarttıkları Yunan kuvvetleri artık Ankaraya yaklaşıyorlardı. Milli Kurtuluş Savaşının en nazik zamanlarıydı. İşte böyle bir devrede Çerkes Etem milli kurtuluş hareketi için büyük bir tehlike haline gelmişti. Ote yandan, Yeşil Ordunun devrimci özü kaybetmemiş olan diğer müfrezeler ve çeteleri, işgalcilere ve padişah sürülerine karşı savaşlarda Atatürk'le, kemalist ordu ile sıkı bir işbirliği yapıyorlar, Çerkes Etemin maceracı emellerini desteklemiyorlardı. Böylece, hıyanet yolunda yürüten Etem ve avnesi, yalnız kaldı ve tabii, kolayca bozguna uğratıldı. Hainler, istilacı yunanlı-

¹ Kemal Atatürk: „Nutuk“, cilt II, sayfa 467— 471.

² K. Atatürk: „Nutuk“, İstanbul, 1961, cilt II, sayfa 470.

lara sığınmak suretiyle hakiki yerlerini bulmuş oldular. Fakat kemalistlerin ordusu, Çerkes Etem hainlerini bozguna uğrattıktan sonra, Yeşil Ordunun öteki birlik ve çetelerini de dağıttı. Maceraperest Çerkes Etemin hıyaneti, Yeşil Ordunun ortadan kaldırılması için bir bahane vazifesini gördü. Türk burjuvazisi, Yeşil Ordunun devrimci müfrezeler ve çetelerinde kahramanca savaşmış olan mihancılarının yok edilmesini haklı göstermek için, Yeşil Ordu içinde kendi ajan olan Çerkes Etemin hıyaneti meselesini hâlâ tazeleyip tazeleyip öne sürmektedir.

6. Uydurma Komünist Partisi

Türk burjuvazisi, partizan müfrezeler ve çetelerine karşı askeri hareket geçmezden önce, komünizm fikirlerinin askerler, işçiler, köylüler ve aydınlar arasında yayılmasını önlemek için, kaleyi içerden ele geçirmeye manevrasına başvurdu.

Gerçek durum şu idi: Komünizm ideleri, emperyalist istilâcılara karşı savaşan askerler, halk yığınları, emekçi köylüler ve vatansever aydınlar arasında geniş bir ilgi topluyor, birleşik ve kuvvetli bir komünist parti kurmak için şartlar olgunlaşıyordu. Bu durumu endişeye izliyen burjuva idarecileri, uydurma bir komünist parti kurmayı kararlaştırdılar.¹ Onlar, bu düzmece parti vasıtasıyla memleketi gittikçe genişleyen komünist hareketini kendi idareleri altına almak maksadını güdüyorlardı. Ve derhal işe koyuldular. İlgillilere mektuplar yazdılar. Halka beyannameler dağıttılar. Bunlarda, Yeşil Ordu teşkilâtının Komünist Partisi ile birleştiği bildiriliyor, partizan müfrezeler ve çetelerindeki savaşçılar, ilerici aydınlar ve emekçiler bu partiye girmeye çağırılıyor. Yunus Nadi, Ağın Adıvar, Tefik Rüşti Aras v. s. gibi kemalistler uydurma komünist partinin kurucuları arasındaydılar. Bunlar aynı zamanda Yeşil Ordunun yönetmenliğine de sokulmuşlardı.

Atatürk, General Ali Fuat Cebesoy ve diğer yakınlar arasında geçen yazışmalarda bu uydurma parti ile neyin elde edilmek istendiği açık olarak anlaşılacaktır.

Atatürk, General Ali Fuat Cebesoya gönderdiği 31 ekim 1920 tarihli „acele ve gayet gizli“ sifirli mektupta, Türkiye'de komünist tesiri ve hareketinin genişlemekte olduğunu, bunun kontrol altına alınması gerektiğini bildirmekteydi. Atatürk'e göre en uygun tedbir danışıklı bir komünist partinin kurulmasıydı. Kendisinin en yakın iş arkadaşlarından

¹ Başka memleketlerin burjuvazileri de zaman zaman böyle manevralara başvurmuşlardır. Meselâ, Abdülkerim Kasım, Irak'ta yapılan antiemperyalist devrimden sonra kendisine bağlı bir düzmece komünist parti kurmaya çalışmış, fakat yöneticiler tayin etmekten öteye geçememiştir.

meydana gelecek bir merkez komitesi kurmaya karar verdiğini de söyleyen Mustafa Kemal, Partinin merkez komitesine girecek kumandanların adlarını da açıklamaktaydı. Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kâzım Paşa (Karabekir), İsmet Paşa (İnönü) ve Refet Paşa merkez komitesinin „gizli âzaları“, esas yönetmenleri olacaklardı. Kumandanların, ordunun en sıkı bir disiplin içinde tutulmaları gerektiğini bir daha hatırlattıktan sonra mektubuna şu cümlelerle son vermektedir: „Komünizm cereyanı, nihayet, ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır.“

Atatürk, aynı mektupta, Hakkı Behiç beyin uydurma komünist partisi genel sekreteri tayin edildiğini de haber veriyordu.

Merkez komitesi gizli âzalarından General Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında, bu uydurma komünist partisinin gayelerini şöyle izah ediyor: faaliyet sahası genişleyen komünist hareketine, kemalistlerin çıkarlarına uygun bir yön vermek, bu suretle de kemalist burjuvazinin bir âleti haline getirmek.²

Uydurma Komünist Partisinin mart 1920 de kurulduğunu bildiren prof. Tarık Zafer Tunaya da, uydurma partinin, bazı siyasi mülâhazalar dolayısıyla Mustafa Kemal Paşanın direktifleriyle kurulmuş olduğunu belirtmektedir.³

Uydurma Komünist Partisinin elebaşısı, bu partiyi Üçüncü Enternasyonale sokmaya bile çalıştı. Tefik Rüşti Aras, bu maksatla Moskova'ya gönderildi. Lâkin manevralarında muvaffak olmadılar. Ne uydurma parti Üçüncü Enternasyonale alındı, ne Komünist Partisi olarak tanındı ve ne de Yeşil Ordunun devrimci grupundaki savaşçılar bu partiye girdiler. Atatürk'ün sağlığında yıllarca dışişleri bakan olan Tefik Rüşti Aras, haftalık „Yön“ dergisine verdiği bir mülâkatta, uydurma Komünist Partisinin temsilcisi olarak Moskova'ya gidişi hakkındaki soruyu şöyle cevaplandırmıştır:

„O zamanlar, Kastamonu istiklâl mahkemesi âzasıydım. Yusuf Kemal Tengirşenkin başkanlığında bir heyet Moskova'ya gidecekti. Atatürk, beni acele olarak Ankaraya çağırıp ve bu heyete katılmamı istedi. Şu izahatı verdi: „Bir Komünist Partisi kurulmasını istedi. Ben partiyi dahil edelim. İsmet Paşa, Ali Fuat ve Fevzi Paşa dahil edilsin.“ Kurtuluş Harbinin başlangıcında zayıftık. Halife taraftarlarıyla Enverler de bize karşıydılar. Batılı devletler bize hayat hakkı tanıyorlardı. Atatürk şöyle diyor: „Eski Dünya bizi tanımasa, biz de komünistlerle birleşip, kurulmakta olan yeni dünyada yerimizi alalım.“ Bundan sonra Atatürk bana şu talimatı verdi: „Komünist Partisine istersen gir, istersen girme. Fakat git ve gör.“ Moskova yolunda Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla görüştim. Dedim ki:

¹ Ali Fuat Cebesoy: „Millî Mücadele Hatıraları“, İstanbul, 1955, sayfa 509—510.

² T. Z. Tunaya: „Türkiyede Siyasi Partiler“, sayfa 531.

„Karsta katın, dönüşümü bekleyin. Sizi Ankara'ya kabul etmeyecekler. Çünkü Ankara'da komünist biziz.“ Moskova'da bir ay kaldım. Komünistlerle müzakerelerde bulundum. Fakat Komünist, Mustafa Suphiyi tercih etti. Orada çetin bir mücadele yaptım. Suphi beyin grubu aleyhinde gazetelerde yazılar yazdım. Fakat bize, gerçek Komünist Partisi olmadığımızı söylediler. Komünistler kabul edilmedi. Bu yüzden Atatürk, geri dönmemi emretti, ben de döndüm.¹

7. Yeşil Orduya ve Türkiye Halk Komünist Partisine karşı açılan dava

Uydurma Komünist Partisini kuranlar, bundan umdukları faydayı elde edemediler. Komünist hareketinin hiçbir faaliyetçisi ve sempatizanı, kemalistlerin komünistleri arasında girmeyi, gerçek Türkiye Komünist Partisi kurmakla cevap vermediler. Ve uydurma partiden ayrı olduğu bilinsin diye adına bir „halk“ sözcüğü eklediler. Türkiye Halk Komünist Partisi² adını alan bu partiye, Yeşil Ordudaki devrimci grupun çoğu girdi. Memleketin ve halkın yüksek menfaatlerini korumayı kendisine vazife edinen Halk Komünist Partisi, emperyalist istilâ kuvvetlerine karşı savaşta Mustafa Kemal'e birlik oldu. Bu yüzden bozguna uğratılmış olan Yeşil Ordu müfrezelerine mensup birçok savaşçı komünist orduya girdi. Fakat burjuva yöneticiler, Türkiye Halk Komünist Partisini de yok etmeyi kararlaştırdılar. Partiyi giren Yeşil Ordu faaliyetçileriyle Halk Komünist Partisinin yöneticileri aleyhinde bir dava açtılar. Progressif devrimci hareketle işbirliği yapan bazı kemalistler de onlarla birlikte tevkif edildi. Bunlar, siyasi kanaatlerinde kararsız olmalarına ve kemalist hareketle Türkiye Halk Komünist Partisi arasında ikircimlik (tereddütlük) geçirmelerine rağmen, „hiyanet“le suçlandırdılar ve Türkiye Halk Komünist Partisi faaliyetçileriyle birlikte sanık sandalyesine oturtuldular. Büyük Millet Meclisi hükümetinin eski işçileri bakanı, Tokat mebusu Nâzım bey de sanıklar arasındaydı. Dâvaya, 1921 yılının nisan ve mayıs aylarında bakıldı.

Nâzım bey, sorgusu sırasında, Yeşil Ordu Cemiyeti Genel merkezinin faaliyetçi ve bu merkezle kemalist yöneticiler arasındaki ilişkiler hakkında açıklamalarda bulundu.

Nâzım beyin Ankara İstiklâl mahkemesindeki açıklamalarının en önemli kısımlarını, mahkeme protokollarına dayanarak aşağıda veriyoruz:³

¹ „Yön“, 30 ekim 1964: „Atatürkün Dışişleri Bakanı Anlatıyor“.
² Halk Komünist Partisinden, bundan sonraki „Türkiye Komünist Partisi“ bölümünde telerruallık ve sistemli olarak bahsedilecektir.
³ „Yakın tarihimiz“, cilt I, sayfa: 69—72, 101—104, 132—135, 172—174, 233—235, 281—289, 297—298.

— Umumi merkezde, benimle Yunus Nadimin, Reis Paşa hazretlerini (Atatürk) ziyarete edip, kendisiyle temas etmemiz kararlaştırıldı. Biz, bu suretle Reis Paşa ile iki defa görüştüğümüz ve kendisiyle anlaştık. Hatta bu temasların birinde Hakkı Behiç bey de tesadüfen bulundu. Etemin (Çerkes Etemin) Yeşil Orduya girmesinin kendi tensibiyle (kendisinin uygun görmesiyle) olduğunu itiraf etti. Gene o gün Hakkı Behiç beyin, teftiklerde bulunmak üzere, Yeşil Ordu namına Moskova'ya gitmesi tensip olundu.

Mahkeme başkanı, Yeşil Ordunun Hükümetten izinsiz olarak kurulmuş olduğunu meselesi üzerinde yeniden ısrar edince, Nâzım bey şöyle demiştir:

— Bir şey arz edeyim: Komünist Partisi (uydurma partisi) burada teşekkül ettiği zaman Dahiliye vekâletinden (işçileri bakanlığından) vilâyetlere bir tamim yazılmış ve bunda: „Komünist Partisi resmen teşekkül etti ve Yeşil Ordu Komünist Partisi haline geldi“ denmiştir. Bu resmî tamim de gösteriyor ki, Yeşil Ordudan Hükümetin haberi vardır.

Nâzım bey, Hükümetten izin alınmayışının nedenini şöyle izah etmiştir:

— Hükümete böyle beyanname verip resmen ortaya çıkmanın, Avrupalıların üzerimize pek fena hücumlarını çekeceği düşünülürdü. Bu suretle, beyanname verilmemesi fikrinin en çok, umumi merkezde bulunan iki bakan arkadaşımız izah ve müdafaa ettiler. Biz de bittabii, bu düşünceyi akla yakın bulduk. Bir kere, umumi merkezimizde Maliye ve Sıhhiye vekilleri gibi iki hükümet karşısındayız. Yalnız şu kadar arz edeyim ki, bu gizlilik hükümete karşı değil, sosyal inkılaplardan kuşkulandığı bilinen emperyalist Avrupa'ya karşıdır. Verdiğimiz ifadelerden de açıkça anlaşılıyor ki, Yeşil Ordu Garb emperyalizmine karşı bir mücadele teşkilâtıydı. Büyük Millet Meclisinin de çalışma hedefi budur. Yeşil Ordu umumi merkezi, hepsi Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere on dört zattan müteşekkildi ve hepsi hükümetin siyasetine hakkıyla vâkif ve müzahir (yardımcı) kimselerdi. Fazla olarak, içlerinde Maliye, Dahiliye ve Sıhhiye olmak üzere üç te müfazu hükümet âzası vardı. Böyle ki, heyet müzir ve hükümetten gizli sayılabilir mi?

Aynı zamanda Yeşil Ordu ve Komünist Partisi (uydurma parti kastediliyor) umumi merkezine de dahil olan Doktor Adnan beyin imzasıyla — Komünist Partisinin kuruluşundan sonra — Dahiliye vekâleti makamından bir resmî tamim vardır ki, meâlî şudur: „Türkiye Komünist Partisi (Yine uydurma parti kastediliyor) hazırlıklarını tamamlayarak resmen kurulmuştur. Ve Yeşil Ordu tamamıyla Komünist Partisi haline gelmiştir.“

Komünizmin gayesi dünyada birdir. Komünistler bütün dünyada birbirlerine yardımcıdırlar. Bizim karşıımızda bugün bir tek düşman mevcuttur ki, doğrudan doğruya Garb emperyalizminin şer ve şekavet (kötülük ve haydutluk) âletidir. Biz, Halk Komünist Partisi, Komünist Partisi, bilmem ne partisi, hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu partilere, Rusya, hattâ

„Mahkeme başkanı: — Ankara'da bir „Yeşil Ordu Cemiyeti“ kurulmuş, zâtlâliniz de bu cemiyetin umumi merkezi âzasından bulunuyormuşsunuz. Bu cemiyetin kuruluşu maksadı nedir ve zâtlâliniz bu cemiyete ne vazifede bulundunuz?

Nâzım bey: — Bu cemiyet, Avrupa emperyalizmiyle mücadele cemiyetidir. Bendeniz de âzadan bulunuyorum. Aynı zamanda umumi kâtip (genel sekreter) seçildim.

— Umumi merkezdeki âza arkadaşlarınız kaç kişiydiler ve isimleri nedir?

— Hepsini de milletvekili olan Şeyh Servet efendi, Doktor Adnan bey, Hakkı Behiç bey, Eyüp Sabri bey, Yunus Nâdi bey, Hüseyin Sami bey, İbrahim Süreyya bey, Çerkes Resit bey, Sırrı bey, Doktor Mustafa bey, Hamdi bey, Muhiittin Baha bey, bendeniz... Şimdi hatırlama gelen işte bunlar.

— Ankara'da merkez teşkilâtını kim yaptı ve Ankara merkezi kimlerden müteşekkildi?

— Ankara'da bir heyet-i merkeziye teşkilini umumi merkez kararlaştırdı ve bu işe Hüseyin Sami beyi memur etti. Sonradan anladık ki, Baytar Salih beyle bazı kimseler, bu teşkilâtı daha evvel yapmışlardı.

Nâzım bey bundan sonra Yeşil Ordunun Eskişehir teşkilâtı hakkında izahat vermiş, geniş faaliyet göstermiş olan bu teşkilâtın bazı faaliyetçilerinin „bölşeviklik lehinde“ konuştuklarını anlatmıştır.

Hükümetten izin almadan böyle bir cemiyet kurmanın ve memleket içinde teşkilâtlandırmanın devlet kanunlarına aykırı olduğunu söyleyen ve bu hususta izahat isteyen mahkeme başkanı sorusunu Nâzım bey şöyle cevaplandırmıştır:

— Biraz evvel arzettiğim gibi, „Yeşil Ordu“, on dördü Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere, en seçkin ve aydın kimselerden teşekkül etmiştir. Bunlara o vakit Maliye vekili (bakanı) olan Hakkı Behiç ve sıhhiye vekili olan Doktor Adnan beyefendiler de dahildi.

Nâzım bey, Mustafa Kemal Paşa ile „Yeşil Ordu Cemiyeti“nin merkeziyle ilişkileri hakkındaki soruya şu cevabı vermiştir:

— Umumi merkez, Yeşil Ordu için iş taksimi yaparken, Hakkı Behiç beyle Adnan beyi Hükümetle ve bilhassa Hükümet Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle temasa memur etmişti.

Nâzım bey, bundan sonra, Hakkı Behiç ve Adnan beylerin, Yeşil Ordu meselesi hakkında Atatürk'e yaptıkları görüşmeleri hakkında izahat vermiştir. Ayrıca Atatürk'ün en yakın adamlarından olan Muhiittin Baha ve Yunus Nâdi beylerin Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları görüşmelerde Yeşil Ordunun dağıtılması meselesinin incelendiğini anlatmıştır. Kendisinin de Atatürk'e görüşüğünü söyleyerek şöyle devam etmiştir:

¹ Baytar Hacıoğlu Salih, Türkiye Halk Komünist Partisinin kurucularından biridir.

İtalya, hattâ Fransa komünistlerinden yardım gelirse, bunu, şerre, şekavete ve fesada mı hamledeceğiz? Keşke bütün dünya komünistleri bize el uzatsalar ve yardım etseler de, biz de yalnız Garbın değil, bütün insanlığın şekavet ocağı olan emperyalizmin yıkılmasına hizmet edebileseydik.

Büyük Millet Meclisi, bugün Garb emperyalizmi ile düşüyor. Halk İştirakiyün Fırkasının (Halk Komünist Partisinin) çalışma hedefi de odur. Şu halde hükümeti devirmek fikri nereden çıkıyor?

Nâzım bey, Halk Komünist Partisinin, emperyalizme karşı savaşta Ankara hükümetini desteklediğini belirttiğini sonra şöyle devam etmiştir:

— Komünist Partisiyle Yeşil Ordu Cemiyetinin birleşmesiyle Yeşil Ordunun Halk Komünist Partisi haline gelmesi iş, resmî rühsatla (hükümetin müsaadesiyle) vuku bulunmuş olduğundan, kanunidir ve memleket için hayırlı olmuştur. Benim ise, bu teşkilâtın evvel Komünist Partisiyle hiçbir alakam yoktur.

Yeşil Ordu Cemiyetinin ve Türkiye Halk Komünist Partisinin kurucularından, Ankara Memleket Hastanesi müdürü, 41 yaşında, vefat eden bir başı Salih Hacıoğlu, mahkemede verdiği ifade, Yeşil Ordu ile Halk Komünist Partisinin, Ankara hükümetini devirmek istediği hakkında iddialarını aslısız olduğunu delillerle ispat ettikten sonra, emperyalistlerle Türk burjuvazisinin Yeşil Ordu içindeki ajansı Çerkes Etemin hainliklerini anlattı.

— Ne benim, ne de arkadaşlarımızın, Etemin hükümeti devirmek maksadıyla yaptığı hareketle hiçbir alakamız yoktur, dedi.

Mahkeme, kararını 9 Mayıs 1921 de bildirdi. Bu karar gereğince Salih Hacıoğlu, Tokat mebusu Nâzım bey ve Matbuat Müdürlüğü memurlarından Zinetullah Nevşirvan onbeşer sene ağır hapis cezasına, Türkiye Halk Komünist Partisi kurucularından Affan Hikmet ile diğer bazı sanıklar çeşitli hapis cezalarına mahkûm edildiler. Kemalistlere bağlılıklarını ispat eden bir takım sanıklar da serbest bırakıldı.

Yeşil Ordu Cemiyetinin merkez idare heyetine sokulan bazı burjuva faaliyetçileri, sırf Türkiye Halk Komünist Partisini lekelemek ve uydurma delillerle suçlandırmak için sanık sandalyesine oturtulmuşlardı. Bunlar, bittabii, beraat ettirildiler.

Ankara İstiklâl Mahkemesi, aynı zamanda Türkiye Halk Komünist Partisi yöneticilerinden olan Yeşil Ordu Cemiyeti faaliyetçilerine ölüm cezası vermektен çekindi. Bu, orduda ve halk arasında istenmeyen galeyana sebep olabildi. Zira, Mustafa Suphiyle arkadaşlarımızın 28 Ocak 1921 de canavarca öldürülmeleri olayı halk yığınları arasında geniş tepkiler uyandırmıştı.¹

— Aynı zamanda Yeşil Ordu ve Komünist Partisi (uydurma parti kastediliyor) umumi merkezine de dahil olan Doktor Adnan beyin imzasıyla — Komünist Partisinin kuruluşundan sonra — Dahiliye vekâleti makamından bir resmî tamim vardır ki, meâlî şudur: „Türkiye Komünist Partisi (Yine uydurma parti kastediliyor) hazırlıklarını tamamlayarak resmen kurulmuştur. Ve Yeşil Ordu tamamıyla Komünist Partisi haline gelmiştir.“

Komünizmin gayesi dünyada birdir. Komünistler bütün dünyada birbirlerine yardımcıdırlar. Bizim karşıımızda bugün bir tek düşman mevcuttur ki, doğrudan doğruya Garb emperyalizminin şer ve şekavet (kötülük ve haydutluk) âletidir. Biz, Halk Komünist Partisi, Komünist Partisi, bilmem ne partisi, hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu partilere, Rusya, hattâ

¹ Türkiye Komünist Partisi yönetmenlerinden Mustafa Suphi ve arkadaşlarımızın öldürülmesi olayı, „Türkiye Komünist Partisi“ bölümünde anlatılmaktadır.

Affan Hikmet, bu münasebetle şöyle demektedir:
— Türk burjuvazisi, bu kanlı hiyaneti halktan gizlemeye çalıştıysa da, muvaffak olamadı. Bu cinayet, yıldırım hızıyla halk arasında yayıldı. Türk burjuvazisi, Komünist Partisini can düşmanı sayıyordu. Bu yüzden, hem memleket içindeki, hem de yurt dışındaki türk komünist önderlerini mahvedip, komünizm akımını daha ana rahimindeyken boğmak için alçakça planlar hazırlamıştı. Bunu biz, muhakememiz devam ederken anladık. 28 ocak 1921 hiyaneti işçiler ve köylüler arasında o derecede siddetli bir aksitesir yarattı ki, Ankara İstiklâl Mahkemesi, altı ay süren dava sonucunda, 9 mayıs 1921 de bizlere ölüm cezası vermeye cesaret edemedi, 'on — onbeşer yıl hapis cezasına mahkûm etmek zorunda kaldı. Bizleri, muhtelif hapisanelere gönderdi. Ağır işkencelere rağmen, Anadoludaki komünist teşkilatları çalışmalarına devam ettiler.¹

¹ Yukarıki hâtrâ. Affan Hikmet tarafından, 1957 yılında Baküde, „Yeni İşik“ gazetesi yazarlarından Ali Hulûsiyefe anlatılmıştır. Affan Hikmet, siyasi emigrant (mülteci) olarak bulunduğu Sovyetler Birliğinde 1964 yılında otomobil kazasında vefat etmiştir.

Yedinci bölüm

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

I. İstanbul'da ilk komünist küme ve gruplarının kuruluşu

Türkiye Komünist Partisi, bu memleketin ilk marksist-leninist partisidir. Türkiye işçi sınıfının, emekçi köylülerin, halk aydınlarının, kısaca, bütün emekçi Türkiye halkının öz partisi olarak kurulmuştur.

Türkiye Komünist Partisi, daha kuruluşundan itibaren, Türkiye işçi sınıfının, bütün emekçilerin hak ve menfaatlerini korumak, Türkiye'nin hürriyet ve milli bağımsızlığını katkısız ve noksansız olarak kazanmak için kurtuluş ve devrim savaşlarına atılmıştır.

Türkiye, o günlerde emperyalizm kuvvetlerinin işgali altında bulunuyordu. İstanbul ve bölgesi İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetlerinin; İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Aydın, Denizli, Afyon Karahisar, Eskişehir bölgeleri, yani Batı Anadolu ve Orta Anadolu'nun bir kısmı, aynı zamanda Trakya, emperyalistler tarafından silâhlandırılmış olan Yunan krallığı kuvvetlerinin; Maraş, Antep, Urfa, Dörtöyl, Adana, Hatay ve Mersin'i içine alan Güney-batı Anadolu Fransızların; Antalya, Konya, Kuşadası, Söğütü içine alan Güney Anadolu İtalyanların; Karadeniz kıyısındaki Merzifon, Samsun bölgesi İngilizlerin işgali altındaydı. İşte bu şartlar içinde doğan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'nin emperyalist işgalinden tamamiyle kurtarılması ödevini, en önde gelen bir vazife saydı. İşçileri, köylüleri, bütün emekçileri, yurdu yabancıların elinden kurtarmak için silâhlı savaşa, çetelere gönüllü yazılmaya çağırды. 1920 yılında bütün halka hitaben yayınladığı bir çağrıda şöyle diyordu:

„Anayurdumuzun bağımsızlığını ve halkımızın hürriyetini ancak savaşla elde edebiliriz. Çeteleri Topraklarımızdan son yabancı askerini, son düş-

63

manı kovuncaya kadar savaşınız! Topraklarımızın bir kısmını bile İngilizlere, amerikalılara, onların yardakçısı Yunan kralının ordularına bırakmayın! Düşmana tek fabrika, tek demiryolu, tek liman bırakmayın! Türk halkının kanıyla boyanan topraklarımızda düşmanın ilerlemesine yol veremeyin! Çeteleri İyî bilin, bütün halk arkanızdardır. İşçi, köylü arkanızdardır! Komünist Partisi arkanızdardır. Siz, kendiniz, çeteleri, işçi, köylü çocuklarınızı!...“

Bütün ülkelerin emekçilerine, emperyalist ve kapitalist köleliğinden kurtuluş yâresini, sömürsüz ve sömürsüz yeni insanlık cemiyetinin, sosyalizm ve komünizm toplumunun kuruculuk yolunu göstermiş olan Yüce Oktobr Sosyalist Devrimi, Türkiye Komünist Partisinin doğuşunda en büyük rolü oynadı.

Türkiye Komünist Partisinin kuruluşuna kadar bu memlekette ortaya çıkmış bulunan bütün işçi ve sosyalist partileri, bu arada bilimsel sosyalizme yönelerek doğan Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi, şu veya bu derecede reformist-burjuva ve küçük burjuva sosyalist kuruluşlardı. Burjuva milliyetçiliğinden silkinip kurtulamamışlardı. Kapitalizme karşı savaşlarında, işçi sınıfının bilinci ve proleter enternasyonalizmi, üstünlük kazanamamıştı.

Türkiyede ilk komünist grupları, küçük kümeler halinde, 1918 yılının son aylarında İstanbul'da belirdi. Bu şehir o zamanlarda da memleketin en büyük işçi merkeziydi ve emperyalist kuvvetlerin işgali altında bulunuyordu.

1918 yılının aralık ayında, komünistler, işçiler, vatansever aydınlar, gençler, işgalcilere karşı coşkulu bir miting yaptılar. İngilizlere ait bir garaj ve benzin deposu yakıldı. Yangının gökleri yükselen alevleri, emperyalistlere karşı silâhlı savaşa girişildiğini bildiren bir sinyaldi.

İşte o günlerde İstanbul'da ilk komünist kümeleri savaşa girdiler.

İlk komünist kümesi, İstanbul'da, Halkalı ziraat okulunda, iki işçi-usta tarafından kuruldu. Biri, okulun demirci ustası İvandı. Çarlık Rusyası ordusundan kaçmış olan bu işçiye, talebeler „Bolşevik İvan“ derlerdi. Öteki işçi, tornacı ustasıydı, adı Ahmetti. İstanbulluydu. Topane ve Tersane fabrikalarında çalışmıştı. Harb zamanında usta işçilik için Almanya'ya gönderilmişti. Orada, devrimci Alman işçileriyle bağlantı kurmuştu. Halkalı ziraat okulu öğretmenlerinden biri, bu kümenin başında bulunuyordu. İlk Komünist Kümesi, 30 ekim 1918 de Ahmet ustanın evinde toplandı. Toplantıda bulunanlar arasında demiryolu işçileri, tramvay işçileri, Boğaziçi yapılarında çalışan deniz işçileri, marangozlar vardı. İşçilere, bütün emekçi halka hitaben bir çağrı kabul edildi. Bunda, halk, memleketi kurtarmak için emperyalistlere karşı savaşa çağırılıyordu.

¹ TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 7—8.

1919 şubatında polisler, küme üyelerinden bazıları tutsak ettiler. Ötekiler Anadolu'ya kaçarak, partizan birliklerine girdi.

Komünist kümeler, İstanbul'da birbiri ardından kuruluyordu. Büyükçe bir küme Halîç — Kasımpaşa semtinde çalışıyordu. 1919 da Sovyet Rusyadan dönen 5—6 kişilik Bolşevikler grubu Halîç kümesine katıldı. Baba Mehmet, Bolşeviklerin başıydı. Bunlar, Rusyada iken Türkiye Komünist Partisinin büyük faaliyetçisi Mustafa Suphiyle bağlantı kurmuştu. Bu grup, daha ziyade, Anadolu'ya silâh, fabrikalardan tezgâh kaçırıyor, cepheye işçi yolluyor, „Yeni Dünya“ gazetesini dağıtıyordu. İstanbul'daki işgal kuvvetleri askerlerine hitaben, onların dilleriyle beyannameler hazırlayıp ulaştırıyor ve İstanbul'dan çıkıp gitmelerini istiyorlardı. Kayıklarlarla, deniz işçileriyle, demiryolu işçileriyle, posta-telgraf-telefon memurlarıyla bağlantı kurmuşlardı. Bulgar, macar, Fransız komünistleriyle işbirliği yapıyorlardı. İşgalcilere karşı sabotaj faaliyetinde bulunuyorlardı. Bu gruptan birçoğu çetelere girdiler. Osman kaptanın çetesi, Kürt Süleymanın çetesi, Ardişenli Abdullahın çetesi „Halîfe Ordusu“ndan padişah haydutlarına, Anzavurun çapulcularına karşı savaşlarda büyük kahramanlıklar gösterdiler. Ardişenli Abdullah fırın işçisiydi. Oktobr Devriminde Rusyada bulunmuştu. Kızıl Ordı birliklerine gönüllü yazılmış, Beyazlara karşı savaşmıştı. Şehir içi çete savaşlarını iyi bildirdi. Yiğit bir delikanlıydı. İstanbul'da İngilizlere, Fransızlara karşı birçok baskınlar yapmıştı. Osman kaptanın çetesi, komünistlerden, cesur işçilerden meydana gelmişti. İstanbul'da İngilizlerin silâh depolarına baskınlar yapmış, nöbetçi İngiliz askerlerini tutsak ederek, silâh ve mühimmatı alıp, Anadolu'daki partizan müfrezelerine kaçırmıştı. Diğer komünist grupları da aynı şekilde, İstanbul'daki silâh depolarına baskınlar yapıyor, ele geçirdikleri silâhları gizli yollardan Anadolu'ya sevk ediyorlardı.

1919 da komünistlerin çağrılarıyla, işçiler, vatansever aydınlar, Sultan Ahmet meydanında büyük bir miting yaptılar, emperyalistleri, onların memleket içindeki ajanlarını, Amerikan mandacılarını ve taraftarlarını kelepçeye çevirdiler.

İşgal idaresinin ve Padişah hükümetinin sıkı yasaklarına rağmen, İstanbul'daki komünist teşkilâtı 1920 yılında çok iyi hazırlanmış büyük bir 1 Mayıs gösterisi yaptı. Gösteri yürüyüşü uzun sürdü. İstanbul semtindeki, Halîçten gelen işçi kolları, Karaköyden, Beyoğludan geçtiler. Türk bayraklarını, kızıl savaş bayraklarını, İstanbul caddelerinde dağaladurdular. Ellerinde „Bağımsız Türkiye“ şiarları yazılı levhalar vardı. Kurtuluş işçi şarkıları söylediler. Emperyalizme ve onun yerli ajanlarına karşı savaşa çağırın şiarları yükselttiler. Şehrin öte ucundaki „Hürriyet Tepesi“nde bir miting yaptılar. Orada, komünistler adına, o zamanki faal komünistlerden Sadrettin Celâl bir konuşma yaptı.

Komünistler tarafından teşkilâtlandırılmış olan bu 1 Mayıs gösterisi, İstanbul komünist teşkilâtının cesurca bir hareketiydi, geniş halk yığınlarını-

da, emperyalist işgalcilere karşı savaşma azmini ve zafer inancını kuvvetlendirmişti.

İstanbul Komünist teşkilatı, işgal altında bulunan bu şehirde tesirini güçlüde genişletiyordu. O bölgedeki milli kurtuluş mücadelesinin öncüsü olmaya başlamıştı.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresinde kabul edilen çalışma programında, İstanbul teşkilatının çalışmaları hakkında şöyle deniliyordu: „İstanbul Komünist teşkilatı, Türkiye, devrimci işçi hareketinin temelini attı. Sınıf savaşı temelleri üzerinde ilk Sendikalar Birliğini kurdu. Emekçi yığınlar arasında dayanışma ve birbirine bağlanma ülküsünü yaydı. Emperyalistlere karşı, işgal kuvvetlerine karşı antiemperyalist cepheye savaşanların, işçi-emekçi militanlarının birliğini kurdu.“¹

2. Anadolu'da Komünist hareketi. Türkiye Halk Komünist Partisi

İstanbuldakilerle birlikte, Anadolu'da da Komünist grupları doğdu. Zonguldak ve Ereğli kömür havzasında, Ankara silah fabrikasında (imalat-ı harbiyede), Eskişehir demiryolu işçileri arasında, Adana'da, Çırçır, dokuma fabrikalarında, Bursada ipek fabrikalarında, Trabzon, Rize, Samsun, İnebolu lınar işçileri arasında, kayıklar ve deniz işçileri arasında, Balıca madeninde, İzmir Halka Pınar fabrikalarında komünist grupları kuruldu. Trabzon Komünistlerinin çıkardığı „Eş“ gazetesi, Rusya'dan, estiriktikten dönenlerin bu grupların kurulmasında büyük rol ve emekleri olduğunu belirtmiştir. Rusya'dan dönenler, Yüce Okul Devrimini ve dünyada ilk defa kurulan Sovyet sosyalist devletinin emekçiler yararına yaptığı ilk işleri görmüşlerdi. Birçokları rus işçi ve köylülerle birlikte Sovyet düşmanlarına karşı gönüllü olarak savaşmıştı. Devrimcilik tecrübesine sahiptiler. Anadolu'da istilacılar karşı yürütülen savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteriyor, arkadaşlarına örnek oluyorlardı. Kurtuluş savaşında, Batı cephası kumandanlarından General Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında, „gönüllü komünist birliklerinin kahramanca savaşıldıkları“ çoğunun bu savaşlarda şehit düştüğünü anlatmaktadır.

Türkiyedeki komünist hareketinin kurucu ve yöneticilerinden Affan Hikmet Anadolu'da partizan birliklerinin teşkilatlandırılması alanında büyük faaliyet gösterdi. 1919 yılı başında İstanbul'dan Bandırma'ya giderek, orada komünist grupları kurdu. Bu grup, bir İngiliz silah deposuna baskın yaparak, oradan ele geçirdiği silah ve mühimmatla partizan birliklerini silahlandırdı. Affan Hikmet, Osman Kaptan, Kürt Süleyman, Ardişenli Abdullah ve Gayyeli Süleyman kumandasındaki komünist çetelerin teşkilatı ve siyasi yöneticilerinden biriydi. Bu çeteler, padişah hükümetinin haydutlarına ve emperyalist işgalcilere karşı savaşıyorlardı. Affan Hikmet, Yeşil Ordu için-

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 8.

deki komünist eğilimli müfreze ve çetelerde de büyük tesir sahibiydi. Komünist eğilimli Yeşil Ordu birlikleriyle diğer vatansever kuvvetler ve kemalist burjuva arasında antiemperyalist, devrimci bir cephe kurmak için büyük gayret sarfediyordu. Salih Hacıoğlu ve komünist hareketinin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana ve Kastamonu gibi şehirlerde komünist grup ve teşkilatları kurdu.

İstanbul ve Anadolu'da artık teşkilatlanmış olan bu gruplar, kendi aralarında bağlantı kurmaya giriştiler. Fakat İstanbul düşman işgali altında bulunduğu için İstanbul teşkilatıyla Anadolu'daki komünist teşkilatları arasında işbirliği kolay olmuyordu. Bundan dolayı ilkönce Anadolu'daki komünist teşkilatlarını bir merkez etrafında toplama işine başladılar.

Türkiye Komünist Partisi, böylece, 14 Temmuz 1920'de Ankara'da kurulmuş oldu! Kemalistlerin kurdukları uydurma Komünist Partisinden ayrıt edilmek için, Türkiye Halk Komünist Partisi adı verildi. Kurucuları, Salih Hacıoğlu, Affan Hikmet, gizli komünist gruplarında ve Yeşil Ordu'da çalışan diğer komünistlerdi.

Affan Hikmetin hatıralarında belirtildiğine göre Parti, ilkönce Türkiye Komünist Partisi adıyla kurulmuş, „Halk“ sözlümlü daha sonra almıştır² Sebebi, yukarıda anlatıldığı gibidir. Hemen çalışmaya başlayan Parti, 14 Temmuz 1920'de yayınladığı bir beyanname ile Üçüncü Enternasyonaale katıldığını ve Türkiye'de sosyalizm kurmak için savaşacağını bildirdi.³ Prof. Tarih Z. Tunay'a göre Türkiye Halk Komünist Partisi, legal olarak Aralık 1920'de kurulmuştur. Yine Tunay'a göre o devrede Anadolu'da üç Komünist Partisi kurulmuş bulunuyordu: Mayıs 1920'de kurulduğu resmen bildirilen, Kemalistlerin uydurma Komünist Partisi, Temmuz 1920'de kurulan Gizli Türkiye Komünist Partisi ve Aralık 1920'de kurulan Türkiye Halk Komünist Partisi. Fakat gerçek Komünist Partisinin kurucuları ve Parti dokümanları, yalnız bir tek gerçek Komünist Partisinin bulunduğunu, bunun da Ankara'da kurulan Türkiye Halk Komünist Partisi olduğunu belirtmektedirler.

Ankara, Sivas, Eskişehir, Kayseri, Kastamonu, Samsun, Konya, Bolu v. s. gibi vilayetlerde gizli çalışan on iki komünist teşkilatı, Halk Komünist Partisiyle birleşti.⁴

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 11.

² „Yeni Çağ“, Kasım-Aralık 1964, sayfa 658.

³ Prof. Tarih Z. Tunay, „Türkiyede siyasi partiler“, sayfa 531—533.

⁴ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 12.

Türkiye Halk Komünist Partisi, kuruluşundan hemen sonra, işçi, köylü ve askerlere hitaben bir beyanname yayınlıyarak, programını izah etti, iş ve halklararası durumu aydınlatı. Türkiye halkını, emperyalist işgalcilere, onların mağası olan Yunan kiralığı ordusuna, İstanbul'daki padişah hükümetine karşı silahlı kurtuluş savaşına çağırıyor. Beyanname şöyle deniyor:

„İstanbul'daki padişah hükümeti, eski meşrutiyetçi paşalar hükümetinden başka bir şey değildir. Bu hükümet, bir avuç namussuzdan başka kimseyi temsil etmiyor. Bu hükümet, bu adamlar, kendi çıkarları için, emperyalistlerle ezilen insanların karşı düşmanlarıyla elbirliği etmekte çekinmiyorlar. Onlar, işgal kuvvetlerine dayanıyor. Halkı birbirine düşürmeye çalışıyor...“¹

Beyanname, Ankara hükümetiyle Padişah hükümeti arasında köklü farklar bulunduğunu, fakat her iki hükümetin de işçi ve komünist hareketinin düşmanı olduğu belirtiliyordu.

Beyanname, Ankara hükümetinin, burjuvaya dayandığı anlatılıyor ve şöyle deniliyordu:

„Burjuva sınıfına dayanarak Büyük Millet Meclisini kurdular. İdareyi ellerine aldılar. Memleketin durumu öyledir ki, Büyük Millet Meclisi hükümeti, Rus devrimini mecburi olarak tebrik etti. Ama, gene de aldatma politikasından ayrılmadı. Komünist hareketini kovalayıp duruyor.“²

Beyanmeden de anlaşıldığı üzere, Türkiye Milli Kurtuluş Savaşında birbirine aykırı iki akım vardı. Biri, kapitalist burjuva akımıydı. Kemalistler, bu akımın adamlarıydı. Onların amacı, memleketi kapitalist yolda geliştirmeye çalışmaktı. Eski devlet makinesini bozmadan, kapitalist düzene uymaktı. Sömürme sistemini daha da geliştirmekti. Öteki akım, çete savaşlarıyla başlayan işçi ve köylü hareketiydi. Bu akım, memleketi politik, ekonomik ve kültürel bağımsızlığa kavuşturmak, emekçileri sömürülmekten kurtarmak, gerçek demokrasi bir düzen kurmak emelindeydi. İşte bu devrimci akımın öncülüğünü Komünist Partisi yapmaktaydı.

Beyanname, bütün yuriseverlerin emperyalizme karşı tek cepheye birleşerek savaşmaları ve çetelerden muntazam bir halk ordusu kurulması öne sürülmüştü. Bu halk ordusu, aynı zamanda, köklü reformlar yapılmasına, demokratik bir halk devletinin kurulmasına yardım eden bir devrim ordusu olmalıydı. Halk ordusu, sömürücü sınıfın, emperyalist ajanlarının eski rejimi tekrar kurmak için girişecekleri her baltalama hareketini ezmelidir.

Beyanname, Türkiye Halk Komünist Partisinin yakın ve uzak vazifeleri belirtiyordu. İlk vazife, emperyalist işgalcileri vatandan kovmaktı. Bundan sonraki vazife de, gerçek demokratik bir halk hükümeti kurup,

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 13.

² „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 13.

sosyal ve ekonomik devrimleri yapmaktı. Beyanname: „Türkiye Komünist Partisinin en kutsal amacı, Türkiye'de sosyalizmi kurmaktır“ diye sona eriyordu.

Türkiye Halk Komünist Partisi, emperyalist işgalcilere ve Padişah hükümetine karşı savaştı. Kemalistlerle bir cephe olduğunu bildirdiyordu. Aynı zamanda kemalist hareketin burjuva niteliğini de tenkid ediyordu. Kemalistler memleketi burjuva hâkimiyetini kurmak istiyorlardı. Bunun için de, Türkiyeyi bağımsız bir devlet olarak ortadan kaldırmak isteyen emperyalist işgalcilere karşı savaşmak zorundaydılar. Kemalist burjuva, öte yandan, halkın ve halk çetelerinin baskısı altında milli kurtuluş savaşı yapmak mecburiyetindeydi. Çünkü, aksi halde bu savaşta emekçilerin yöneticiliğini kabul etmek ve hâkimiyet emellerinden vazgeçmek zorunda kalacaktı. Kemalist burjuvazi, kendi hâkimiyetini kurmak, Türkiyeyi kapitalist gelişme yoluna sokmak için milli kurtuluş hareketini her ne pahasına olursa olsun, kendi eline almak için çalışıyordu.

Türkiye Komünist Partisi kurulduğu zaman, Anadolu'da 500 aktif üzası vardı. Ankara'da, yalnız silah fabrikalarında, partinin 85 azalı bir teşkilatı mevcuttu. Parti teşkilatları hızla çoğalmaya başladı. Merkez komitesi, Ankara'da, „Karaoğlan“ çarşısında alışveriş bir binaya yerleşmişti.

Partinin kurucularından Affan Hikmetin hatıralarından şu satırları okuyoruz: „Türkiye Halk Komünist Partisinin „Emek“ adlı bir gündelik gazetesi ve „Yeni Hayat“ adlı haftalık dergisi vardı. Bu iki parti organı „Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz“ şiarı altında yayın yapıyordu. Gazete ve dergide, marksizm-leninizm propagandası yapılıyor, Türkiye işçi sınıfı ile emekçi köylüleri ilgilendiren önemli meseleleri ele alıyor, parti programını aydınlatıyordu. Parti, Anadolu'da dağıtık çalışan komünist gruplarını kısa zamanda bir merkezde topladı. 1920 yılı yazında Partinin tesir sahəsi genişledi, demiryolu işçileri ve Zonguldak maden ocaklarında çalışan işçilerden taze kuvvetler armaza katıldı.

Ankara hükümeti, bu genişlemeyi önlemek için 1920 yılının Aralık ayında Partiyi karşı hücumla geçti. En bilinci azalar tutsak edildi. Yalnız Ankara'da aralarında benim de bulunduğum 28 komünist hapse atıldı. Parti organları kapatıldı. Mustafa Suphi ve kahraman arkadaşlarımızın, canavarca öldürülmelerini 1 Şubat 1921'de, hapisede öğrendik.“¹

O zamanlar, Türkiye komünistlerinin önde duran yakın ve uzak amaçlarını gerçekleştirmek için üç komünist teşkilatı çalışıyordu: merkezi Ankara'daki Türkiye Halk Komünist Partisi, İstanbul'daki Komünist grupları ve türk işçi ve komünist hareketinin büyük faaliyetçisi Mustafa Suphi tarafından Sovyet Rusya'da kurulmuş, Yurtdışı Türk Komünist Teşkilatı.

¹ Affan Hikmetin, Bulgaristanlı gazeteci Ali Hulusiefie anlattığı hatıralarından.

3. Sovyet Rusya'da kurulan Türk Komünist Teşkilatı

Sovyet Rusya'daki Türk Komünist Teşkilatı, Birinci Dünya Harbi sırasında çarlık Rusyası tarafından esir edilen ve Ekim Devriminde rus işçi ve köylüleriyle omuz omuza savaşan türk esirleri arasında meydana geldi. Mustafa Suphi, Teşkilatın kurulmasında önemli rol oynadı. Harb esirleri arasındaki yunuk gençler, onun yönetmenliği altında çalışmaya başladılar. Yurttaşları arasında, Ekim Sosyalist Devriminin yüce tarihî önemini ve bilimsel sosyalizm fikirlerini anlatarak, geniş aydınlatma faaliyetinde bulundular. Marks, Engels ve Leninin eserlerinden bazıları türkçeye çevrildi. Mustafa Suphi, Üçüncü Enternasyonalde, müstüman halklar için yapılan yayınların yönetmenliğine getirildi.

1918 yılı şubatında, Mustafa Suphinin yönetmenliğinde türk komünistlerinin organı olarak „Yeni Dünya“ gazetesi yayınlanmaya başladı. Gazete ilkönce Moskova'da, sonra Baküde çıkarıldı. Daha sonraları bazı sayıları Simfropol ve Taşkente de yayınlandı. Bakü, Rusya'daki Türkiyeli komünistlerin merkezi oldu. Türk komünistleri, „Yeni Dünya“ gazetesinin her sayısından iki bin nüshayı Türkiye'ye geçiriyor ve askerler, işçiler, halk aydınları arasında yayıyorlardı. Gazetenin bin sayısı Azerbaycanda, 700 den fazlası da Rusyanın çeşitli bölgelerinde bulunan türk esirleri arasında dağıtılıyordu.

Türk sol sosyalistleri, Mustafa Suphinin teşebbüsü ile 18 Temmuz 1918 de, Moskova'da bir kongre yaptılar. Bu kongrede Türkiye Komünist Partisinin Yurt dışı kolunu kurdular. Başkanlığa Mustafa Suphi seçildi. Türkiye komünist hareketinin teşkilatı ve devrimci devresi, bu kongre ile başlamış oldu.

Öncelikle türk harb esirleri arasından çıkan türk komünistleri, Ekim Devriminde faal vazife gördüler. Beşyüz kadar türk komünisti, gönüllü olarak Kızıl Ordu saflarına girerek, emperyalist müdahalecilere ve beyazlara karşı savaştı. Bin kadar türk harb esiri de, kendi vatanlarındaki milli kurtuluş hareketine katılmak üzere Baküye geldiler. Orada, marksizm-leninizmi ve Komünist Partinin strateji ve taktiklerini öğrenmeleri için kurslar açıldı. Bu kurslardan geçtiler. „Yeni Dünya“ gazetesinden başka, türk komünistleri tarafından bir de „Kırmızı Haberleri“ gazetesi çıkarıldı. Bu gazete, Leninin eserlerinden, „Komünist manifest“inden alıntılar yayımlandı. Baküdeki türk harb esirlerinden 349-u, milli kurtuluş savaşına katılmak üzere Türkiye'ye döndü. Bunların, devrimci komünist fikirlerinin Türkiye'ye işçiler, emekçi köylüler arasında yayılmasında önemli rolleri oldu. Yüce Ekim Sosyalist Devriminin gerçekleştirilmesinde, kahramanlıklarıyla örnek oldular.

Gerek Baküde, gerekse türk komünistlerinin bulunduğu Rusyanın diğer bölgelerinde Yurt dışı Türk Komünistlerinin aktif teşkilatları kuruldu. Kırmızı meydana getirilen „Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayı“nda türkler, rumenler ve bulgarlar da vardı.

70

4. Türkiye Komünist Partisinin Birinci kongresi

Komünist teşkilatlarını bir merkez etrafında toplamak zamanı gelmişti. Anadolu'da, İstanbul'da ve Yurt dışında üç koldan çalışan komünistlerin birleşmesi, ancak bir kongre ile gerçekleştirilebilirdi. Mustafa Suphi birleştirici kongrenin toplanması için teşebbüslere girişti. Birleştirici kongrenin Anadolu'da toplanması kararlaştırıldı. Ankara'da resmen kurulmuş olan Türkiye Halk Komünist Partisinin Merkez Komitesi, Büyük Millet Meclisi hükümetinden kongre için izin istedi. Fakat, Ankara hükümeti izin vermedi. Bunun üzerine kongrenin, memleket dışında, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başşehri Baküde yapılmasına karar verildi. Gereken izin alındı. Türkiye Halk Komünist Partisi ve İstanbul'daki Komünist grupları, derin bir gizlilik içinde çalışmalarına rağmen, seçtikleri delegelerini Baküye, zamanında yollamaya muvaffak oldular. Kongreye, Anadolu, İstanbul ve Yurt dışı Parti teşkilatlarının 15'inden 75 delege katıldı. Bunlar içinde oy hakkı olan delegelerin sayısı 32-ydi: 51 delege İstanbul ve Anadolu teşkilatlarından. Ötekiler, yurt dışı teşkilatları tarafından yollanmıştı. Misafirlerle birlikte kongrede 121 komünist vardı. Kongrede şu Parti teşkilatlarının delegeleri hazır bulunuyordu: İstanbul, Ankara, İnebolu, Zonguldak, Ereğli, Samsun, Trabzon, Kize, Erzurum, Eskişehir, Konya v. s. İzmir ve Adana teşkilatları; m. delegeleri, o bölgelerdeki savaşlar dolayısıyla kongreye gelemediler.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci kongresi, 10 Eylül 1920 de açıldı. Mustafa Suphi, açış nutkunda, Yüce Ekim Sosyalist Devriminin tarihi önemini belirtti. Rusya halklarının sosyalizm ve komünizm davası uğrunda, emperyalizme, sömürgecilğe karşı yürüttüğü destanî savaşı anlattı. Mustafa Suphi, komünizmin artık emekçiler için uzak bir hayal olmaktan çıktığını, gerçekleştirme yoluna girdiğini söyledi ve şöyle devam etti:

„Rusya'da gerçekleştirilen Yüce Ekim Sosyalist Devrimi, üç yıl içinde gayet iyi örnekler verdi. Hiç kimse ümit etmediği halde Rusya proletaryası öyle bir devrim ordusu yarattı ki, dünyayı hayran bıraktı.

İşte bu devrim, şimdi demir ellerini Doğu'ya uzatıyor. Biz, türk komünistleri, bu hareketin kıymetini bilmeliyiz. Biz de, kendi memleketimizde, Avrupa emperyalizmine iç ve dış düşmanlara halimize bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı, tasavvur ve temenniden gerek haleline koyacağız, bu kongredir. Türkiye Komünist Partisi, Rusyadan uzanan bu demir elleri tutarak kuvvetli olacak ve Partimiz, Türkiye devrimini bayraktarı olacaktır.“

Komünizm yolunun, Türkiye halkı için tek kurtuluş yolu olduğunu belirten Mustafa Suphi, devamla şöyle dedi:

„Türkiyedeki son olayları incelediğimiz, oradan gelen yoldaşları dinlediğimiz, Partimize yollanan mektupları okuduğumuz zaman, memlekette son ümidin komünizm olduğunu anlarız.“

Mustafa Suphi nutkunu şöyle bitirdi:

„Yaşasın Türkiye Komünist Partisi, yaşasın bütün Komünist Partilerin sıcak kucağında toplanan Üçüncü Enternasyonal!“

Azerbaycan Komünist Partisinin, diğer misafir partilerin ve Üçüncü Enternasyonalin temsilcileri, kongreyi selâmlayan birer konuşma yaptılar.

Ankara ve İstanbul Komünist Partisi teşkilatlarının ve türk kızıl ordularının delegeleri de konuşular. Türk kızıl ordularının delegesi Mehmet Emin konuşmasında şöyle dedi:

„Yoldaşlar, memleketimizde şimdiye kadar birçok cemiyetler ve siyasi partiler kurulmuştur. Bunlar, memleketin, Türkiye'nin mukadderatıyla oynarak istemişlerdir. Zavallı memleketin kurtuluşu için birçok kongreler toplanmış ve kararlar verilmiştir. Ancak hüküm sınıfın menfaatlerine hizmet eden bu kararlarda her ne kadar ahalden bahsedilmişse de, zavallı halk sadece âlet olarak kullanılmış ve sözde onun faydasına verilen parlak kararlar, kâğıt üstünde kalmaktan başka bir şeye yararamamıştır.“

Halbuki bugün bu tarihi kongre, artık o çürük mekâreleri ve şahsi düşünceleri kökünden imha ile, şimdiye kadar Avrupa kapitalizmi faydasına âlet olan Anadolu köylüsü ve işçileri hesabına iş görecektir ve Türkiye'nin mukadderatını, memleketin hakiki sahibi olan emekçilere teslim edecektir.“

Üç seneden beri Rusya inkilabının muhtelif cephelelerinde fedakârane çarpışan kızıl türk askerleri diyor ki: „Bugünden itibaren Türkiye'nin hakiki inkilabı (devrimi) uğrunda kanımızı son damlasına kadar aktırmaya hazırız!“

İstanbul Komünist grupları adına konuşan Hilmi Hakkı da şunları söylemiştir:

„Arkadaşlar, zannedildiği gibi, Türkiye işçisi, hakikati yalnız bugün anlamış değildir. Tahsil için Avrupanın muhtelif memleketlerine giden gençler ve muhtelif fabrikalarına gönderilen genç türk işçileri, Avrupa işçi hareketinde ümit verici roller oynamışlardır. 1918—1919 inkilabına katılan, hattâ ispartakistlerle beraber büyük savaşlarda can veren birçok komünistimiz vardır. Kendisiyle görüştüğüm Belakun yoldaş, Macaristan inkilabına birçok türk gencinin katıldığını ve türklerin bir ihtilâl taburu teşkil ettiklerini söyledi. Avrupadan dönen yoldaşlar, memlekette teşkilât kurdular. Türkiye komünistlerinin, vesait-i neşriyeleri (yayın organları) da vardır, Türkiye proletaryası uyumuyor; bundan emin olabilirsiniz.“

Kongre, Vladimir İliç Lenine ve Üçüncü Enternasyonale gönderilecek selâm telgraflarını gür alkışlarla kabul etti. Lenine gönderilen telgrafta şöyle deniyordu:

„Türkiye Komünist teşkilatlarının Birinci kongresi, Türkiye işçileri ve köylülerinin teşkilatı bir kuvvet olarak bütün dünya proletaryası ailesine katıldıklarını, Doğu'da sosyal devrimler için gerçek olanaklı, yeni bir yol açıldığını gösterir.“

Üçüncü Enternasyonalin şanlı bayrağı altında yetişen Türkiye komünist teşkilatları, Türkiye'de eziler, yığınların bundan böyle güçlü bir parti haline geliyor. Komünistler, Komünist Partisi, sosyal devrim yolunda üs-

72

tün gelmek için en büyük fedakârlıklara hazırdır. İşçi sınıfının öncüsü, savaşı partisi, görevini şerefle yerine getirecektir.“

Geçici Merkez Komitesinin ve Komünist teşkilatlarının çalışmaları hakkındaki hesap verme raporunu Mustafa Suphi okudu. Raporda, Türkiyedeki işçi ve sosyalizm hareketinin tarihine bir göz atıldıktan sonra, memleket içinde ve dışındaki türk komünist teşkilatlarının çalışmalarından bahsediliyordu. Rusyadaki türk komünistlerinin türk harb esirleri arasında yaptıkları çalışmalar etraflıca gözden geçiriliyor: „Türk inkilâpçıları, 1915 yılından beri bolşeviklerle bağlantı halindedir“ deniyordu. Raporda, Rusyadaki türk komünistlerinin çalışmaları iki devre içinde mutalea ediliyordu: aydınlatma devresi, teşkilatlanma devresi. Mustafa Suphi, türk komünistlerinin kızıl ordu saflarındaki devrim savaşları hakkında geniş izahat veriyor, Yüce Ekim Sosyalist devriminin bütün insanlık ve özellikle türk halkı için taşıdığı tarihi önem üzerinde duruyor ve şöyle diyor:

„Rusyada zafere ulaşan inkilâp, dünya işçileri ve köle halkları üzerinde çok kuvvetli bir tesir yaptı, onlarda kurtuluş ümitleri uyandırdı. Sovyet Rusya, dünyadaki bütün esir halklara, bu arada Türkiye halkına yardımcı elini uzattı.“

Mustafa Suphi, Türkiye halkının milli kurtuluş savaşına, türk komünistlerinin, Türkiye işçi sınıfının bu savaşta rolüne geniş yer ayırmıştı. Türkiyedeki durum, türk burjuvazisinin cibilliyetini, eğilim ve amacını tahlil etmişti. Raporda, türk komünistlerinin vazifesi şöyle ortaya konuyordu:

„Türkiye Komünist Partisinin önünde duran ilk vazife, komünizm ülküsünü, memleketimizde işçi sınıfı arasında, fakir köylü arasında hızla yaymaktır. Halkın kendi kaderini kendi eline alması için gereken durumu, zemini, yolları hazırlamaktır. TKP'nin en yakın vazifesi, emperyalistleri, yabancı kuvvetleri memleketten kovmaktır. Amacımız, halkın sırtından geçiren hazir iyicileri ortadan kaldırmaktır.“

Mustafa Suphi tarafından okunan bu rapor, kongrede alınan en önemli kararların kaynağı oldu.

Erzurum delegesi Cevat, yaptığı konuşmada, memleketin durumu hakkında şunları söyledi:

„Harbin (Birinci Dünya Harbinin) başlangıcında Türkiye'nin huuulları genişti. Şimdi ise memleket, küçülmüş, parçalanmıştır. Antant devletleri tarafından harbin bütün ağırlığı fakir Anadolu halkının sırtına yüklenmiştir. Bundan en ziyade müteessir olan fakir ve rencper Anadolu halkının kalbinde büyük bir galeyân vardır. Bugün İstanbul'da İngiliz hükümetine karşı başlayan ayaklanma hareketi de o galeyândan doğmuştur. Bu hareketin başında, müdafaa-i nefis (herkesin kendisini kurtarmaya çalışması) esastır;

1. 28—29 Ocak 1921 de Karadeniz kıyılarında parçalanmış yoldaşların ikinci yildönümü“ kitabı, sayfa 51.

71

73

fakat sonra bu hareket, içtimai, sınıflı gelişmelere yol açarak, devrimci bir mahiyet aldı. Şiirleri ikiydi: biri, memleketi Batı emperyalistlerine teslim etmemek, diğeri de ondaya dayanarak halkı soyan hazır yijicilere karşı savaşmak. İşle bugün Anadolu, bir taraftan canıyla başıyla memleketi müdafaa etmeye çalışırken, öte yandan da, yalnız temiz adamları iş başında bulundurmayla çalışıyor. Dalavereci yeni milyonların hiçbirini bu hareketin içine sokulmamıştır. İnkılapçı Anadolu, düşüncesini İstanbula anlattı. İngilizlerin elinde oynanacak olan İstanbul (hükümeti) ise, onu boğmak için elinden geleni yaptı. İngiliz silâhlarıyla donatılan ve İstanbul hükümeti tarafından sevkedilen kuvvetlere karşı Anadolu, kararındaki azimni göstererek, hiyante savaşla cevap verdi. Böylece, Anadolu'da iç ve sınıflı savaş ilk adımı atmış demektir. Bu savaş ve hareket, mühim buhranlar içinde gittikçe kuvvet bulmakta ve halk arasında yayılmaktadır. Fukara halkın hukukunu müdafaa için hükümet, masrafların münimesi kısmını zengin sınıfla yükletmek istemiştir. Zenginler irticai (gerici) kuvvetler yarattılar. Fakat halk kitlelerinin bütün azmi önünde bu kuvvetler kâmilin (tamamıyla) erimektedir.

Anadolu hareketi, baştan, Rusya inkılabının mahiyetini bilmiyordu. Fakat son zamanlarda bütün hakikat anlaşılmaya başlamıştır. Anadolu'da sol sosyalistlerin fikirlerini yayan gazeteler vardır. Erzurum'da çıkan „Albayrak“, halkı inkılâba doğru götürüyor. Hareket, günden güne gelişiyor. Komünist fikri ve teşkilâtları gittikçe kuvvet buluyor. İşte Anadolu'nun gerçek durumu budur! Anadolu, şimdiki hükümeti son ideal hükümet olarak kabul etmiyor. Zaman gelecek, halk, emeline uygun hükümete de kavuşacaktır. Anadolu, Rusyadaki içtimai inkılapın büyük yardımcı bekliyor.“

Kongrede, „Genel durum“ hakkında Abit Alim, „Halkların meseleleri“ hakkında da Nazmi birer rapor okudular.

Kongrede kabul edilen kararnamede şunlar belirtildi:

„Rusyada başlayan devrim durmadan gelişip genişliyor. Gün geçtikçe, dünyanın her yerinde içtiler, Rusyada dalgalanan komünist bayağı altında daha fazla toplanıyor. Batıya yarıklarını, gelecek güzel günlerini ondan bekliyorlar.

Bütün insanlığın komünizm çağına girmesi, sosyal devrimlerin kesin başarılar kazanması, yeryüzünde komünist kuvvetlerin bir amaca doğru yürümesi için bütün dünyada bütün komünist kuvvetlerin bir merkeze bağlanmaları gerekir.

Rusya, yapmış olduğu komünist devrimiyle, tarihiyle, Kızıl Ordusuyla, pek tabii olarak, yeryüzünde komünist hareketinin, kuvvetlerinin merkezi olmuştur. Moskova'da kurulan Üçüncü Komünist Enternasyonaline gelince, o, yeryüzünde devrimci kuvvetlerin yöneticilik rolünü, Merkez Genel Kurmayı; rolünü en iyi görebilir. Bu sebeple, türk komünistleri, Üçüncü Enternasyonaline...

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi, Türkiyede istilâci emperyalist kuvvetlere ve onlarla işbirliği yapan yerli hanlere karşı yürütülen Milli Kurtuluş Savaşının, vandana gerçek bağımsızlık, halka gerçek hürriyetler sağlıyacak bir antiemperyalist, antikapitalist, anti-feodalist savaş haline getirilmesi gerektiğine inanıyor. Türk komünistleri, bunun için bir savaş bütün kuvvetleriyle desteklerken, devrimci prensiplerinden, sınıf mücahedelesinden bir an için dahi vazgeçmiyorlardı. Kongre, Milli Kurtuluş Savaşını emperyalizme, sömürçüçüğe sistemine karşı yürütülen bir halk harbi haline çevirmek kararı aldı. Kararda şöyle deniliyordu:

„Türkiye Komünist Partisi, memleketi emperyalizme karşı yürütülen milli kurtuluş savaşını desteklemekle beraber, işçi sınıfının gerçek ve son amacı olan emekçilerin egemenliğini kurmak için gereken şartları ve zemini hazırlamaya da çalışacaktır.“

Kongre, „Türkiye işçilerine“ başlıklı özel bir çağrıda, emperyalist saldırısına karşı tek cephe kurulması gerektiğini belirtiyor ve aşağıdaki isteklerin gerçekleştirilmesini istiyordu:

1. Sendikalara tam bağımsızlık, serbestlik ve dokunulmazlık, halka eksiksiz toplantı, grev, gösteri, basın ve kişi dokunulmazlığı sağlanması;
2. tek dereceli, genel, eşit, serbest ve gizli oylamalı seçim sisteminin kurulması;
3. candarına yerine, halk tarafından seçilen milis kuvvetlerinin teşkilâtlandırılması;
4. yürürlükteki bütün vergilerin kaldırılması, yerine kazanç oranına göre artan vergi sisteminin kabul edilmesi;
5. parasız genel öğrenim;
6. topraksız ve az topraklı köylülere bedava toprak ve ziraat âleti dağıtılması;
7. padişahlığın ortadan kaldırılması, cumhuriyet kurulması. Valilerin, kaymakamların seçimle işbaşına getirilmesi;
8. 1 Mayıs işçi bayramı olarak tanınması;
9. toprak reformunun gerektiği gibi yürütülmesi için köylü komiteleri kurulması. Ziraat işçilerine, vandana kurma haklarının tanınması;
10. kurtuluş savaşına düşman olanların, padişahın, toprak beylerinin mal ve mülklerine el konması;
11. vatanın savunulması için beylerden, ağalardan, eşraftan, tüccardan, fabrikatörlerden bedel alınması;
12. „Düyun-u umumiye“nin, „Reji“nin, tekelin, yabancı kumpanyaların, kapitülasyonların kaldırılması. Padişahların yabancılardan aldıkları, yedikleri „Osmanlı borçları“nın tanınmaması.¹

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 34—35.

nasyonalin İkinci Kongresince alınan kararların, hayata, olaylara ve Türkiyede sosyal hareketin ana prensiplerine uygun olduğunu belirtirler.¹ Kongre, Türkiye Komünist Partisinin, marksizm-leninizim ideolojisine, proleter enternasyonalizmi prensiplerine dayandığını ilân etti.

Milli kurtuluş savaşı ve sömürge meselesi hakkında Hilmioğlu Hakkı bir rapor okudu. Raporda, emperyalist işgalcilere karşı yürütülen savaşta milli burjuvazinin desteklenmesi gerektiği belirtiliyordu. Fakat bu desteklemenin, milli burjuvazinin kuyruğuna takılmak, devrimci halk kuvvetlerini burjuvazinin yedeği haline getirmek demek olmadığı önemle ortaya konuyordu. Milli burjuvaziye desteklemek, onları, emperyalist işgal kuvvetlerine ve yurt içindeki ana dayanağı toprak ağalığına, bütün sömürçüçüğe rejimine karşı savaşa zorlamak demektir.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci kongresi, Türkiyedeki milli azınlıklara karşı yürütülen şovinstlik, zulüm, baskı politikasına karşı olduğunu bildirdi ve bu politikaya karşı mücadele edilmesini istedi. Emperyalizme, istilâcılara, sömürçüçülere, gerici kuvvetlere karşı yapılan savaşta, Türkiyedeki bütün milletlerin emekçilerini birleştirme kararı alındı.

Kongre, köy ve köylü problemi üzerinde önemle durdu. Bu mesele üzerinde okunan iki raporda, devrimin, ancak işçi-köylü birliği kurulduğu ve köylüler de devrim savaşına katıldıkları takdirde üstün gelecek belirtildi. Deleğeler, feodalizmi ortadan kaldıracak, emekçi köylülere gerçek hürriyet sağlayacak bir toprak reformu yapılması gerektiğini anlattılar.

Kongre, bu alanda şu kararı aldı:

İşçi sınıfıyla emekçi köylüler arasında, işçi sınıfının yönetmenliğinde, bir savaş birliği, işçi-köylü birliği kurmak için çalışılması, köylü komiteleri meydana getirilmesi, toprak ağalarının toprakları, ziraat âletleri, iş hayvanları, hayvan sürüleri alınarak, az topraklı ve topraksız fakir köylülere parasız olarak dağıtılması, emek-ziraat kooperatifleri kurulması, Merkez Komitesine bağlı, emekçi köylülerin menfaatlerini korumak ve isteklerini gerçekleştirmek maksadı uğrunda çalışacak bir köylü bürosu meydana getirilmesi.

Kongre Türkiyede kadın meselesi üzerinde de dikkatle durdu. Kadınların, kölelik ve cezaletten kurtarılması, erkekle eşit hakka, seçme ve seçilme hakkına, bütün devlet müesseselerinde ve dairelerinde serbestçe çalışma hakkına kavuşturulması, işçi kadınların hak ve menfaatlerini koruyacak kurumların çıkarılması ile ilgili bir karar aldı. Merkez Komitesine bağlı bir Kadınlar Kolu kuruldu.

Kongre, emperyalizme, istilâcılara işbirliği yapan gericiilere, hain kuvvetlere karşı savaşa, bütün işçi ve köylüler, ilerici aydınları, vatansever subayları, tek cephele birleşmeye çağırdı.

¹ „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 25.

Bu genel isteklerin yanında, işçi için de şu özel istekler sıralanmıştır:

1. Sekiz saatlik işgünü;
2. eksiksiz grev kanunu;
3. toplu iş anlaşması;
4. işçilere ev;
5. 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması;
6. hâmile işçi kadınlara doğumdan önce ve sonra iki ay gündelikleri ödenmek şartıyla, izin verilmesi;
7. iltiharyan, çalışma gücünü kaybeden işçilere emeklilik hakkı, sosyal sigorta hakkı tanınması;
8. gündelikler kesilmeksizin hafta tatli;
9. gündelik ve aylıkların, yaşama seviyesine uygun olması;
10. iş kanununun doğrulukla yürütülmesini kontrol için özel işçi komisyonları kurulması.¹

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi „Anadoluya Çağrımız“ başlıklı açıklamasında, memleketin ve halkın gerçek durumunu bütün çıplaklığıyla ortaya koydu. Çağrıda şöyle deniliyordu:

„Memleket, yıkım içinde. Bizde fabrikalar kurulup geliştirilemedi. Bu geriliğin sebebi, bu kötülüklerin kökleri, çürümüş devlet kuruluşundadır. Osmanlı imparatorluğu, harçlıkla, orduculukla, başka ülkelere ele geçirmekle kurulmuştur. Ardi arası kesilmeyen harberden, yağmalardan sonra bu imparatorluk çökmeye, yıkılmaya gitmiştir. Padişahlık, yalnız başıyla, süngüyle ayakta kalabilmiştir. En sonunda memleket çöktü. — emperyalistlerin harbîlik işlerine karışmak yüzünden — yıkıldı. Anadoluyu görenler, bilentler, hiç düşünmeden, bunun doğru olduğunu söylerler.

Yol yok, ziraat işleri yüzüstü kalmıştır. Öğrenim, öğretim yok. Her yerde alabildiğine fakirlik. Açlıktan, çeşitli hastalıklardan, harberden, türlü türlü felâketlerden halk kırıldı, ocaklar söndü. Pek çok köyler, kasabalar haraboldu. Her yerde yas, her yanda acı.“²

Kongre, Türkiyedeki bütün komünist gruplarını, tek Komünist Partisinde birleştirme kararı aldı. Merkez Komitesi ve diğer yönetim organları seçildi. Partinin genel başkanlığına Mustafa Suphi, genel sekreterliğine Ftem Nejat seçildiler. (Etem Nejat, İstanbul teşkilâtının, daha önce de Türkiye İşçi-Gıfçı Sosyalist Partisinin kurucularındandı. Gençlik, öğretmenler, öğrenciler arasında çok seviliyordu. Bilgiliydi, iyi bir marksistti.) Partinin Merkez komitesine İsmail Hakkı, Mehmet Emin, Hilmioğlu Hakkı v.s. seçildiler.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi, Partinin çalışma prog-

¹ TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 35—36.

² „TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları“, sayfa 36.

ramını hazırladı. Bu program 12 bölüm ve 42 maddeden meydana gelmişti. Kongre 6 oturum yaptı, Önemli kararlar aldı.

Kongrenin kapanış oturumunda uzun bir konuşma yapan Mustafa Suphi, özette şöyle dedi:

... Bir zamanlar bize karşı çıkan koyu mürteciler, Türkiye'de işçi sınıfı, köylü sınıfı bulunmadığını hiç sıklımadan iddia ediyorlardı. Fakat İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankarada kurulan işçi ve köylü teşkilatları ve son zamanlardaki hareketleri, Türkiye'de büyük bir inkılapçı kuvvetin—işçi ve köylü sınıflarının — mevcut olduğunu gösterdi.

... Bir zamanlar, Türkiye'de komünist teşkilatın yayılamayacağı söylerlerdi. Fakat Türkiye'nin muhtelif şehirlerinden komünistlerin kongreye muvafık (delege) göndermiş olmaları başka bir şeyi ifade eder: Türkiye'de işçi ve köylülerin teşkilatları genişliyor ve kuvvetleniyor.

Bu coşkun günlerde, bu fırtınalı devrede, memleketimizde istismarçı sınıflar temellerine kadar sarsıldıkları bir sırada, halkımızın kendi mukadderatını kendi ellerine alması zarureti hâsıl olmuştur Komünist Partisinin vazifesi, yabancı düşmanlara karşı, istilâcılara karşı mücadeledir. Bununla beraber, Komünist Partisinin diğer mühim vazifesi, iç düşmanlara karşı, halkın sırtından tufeyli geçinen sınıflara karşı mücadeledir. Ancak bu iki vazifeyi yerine getirmekle, sınıf ayrılıklarını yok etmekle, ancak bu suretle Türkiye Komünist Partisi, ezilen işçi ve köylülerin karşısında borcunu eda etmiş sayılabilir.

Yaşasın, Türkiye Komünist Partisi!

Yaşasın, bütün dünya emekçilerinin tesanüdü! Yaşasın, Üçüncü Enternasyonal!¹

5 Mustafa Suphi

Türkiye Komünist Partisinin kuruluşunda çok önemli rol oynayan Mustafa Suphi, 1883 yılında Giresunda doğdu. Erzurumda orta okulu, İstanbul'da Hukuk fakültesini bitirdi. Paris'te, Sorbon'da sosyoloji bilimleri fakültesinde okudu. Orada, Avrupa memleketlerindeki işçi hareketleriyle yakından ilgilendi. Fransa, Belçika işçilerinin grev savaşlarını, gösterilerini izledi. Bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl Marks ve Engels'in eserlerini okudu. Bu eserler ve Avrupadaki işçi hareketleri onun üzerinde derin, silinmez tesirler bıraktı. İşçi hareketlerinin, tarihi gelişme üzerindeki kuvvetini anladı. Ve Paris'te, İkinci Enternasyonalin sosyalistler bürosuna üye oldu. Tam o sırada, Türkiye'de 1908 İkinci Meşrutiyet Devrimi oldu.

¹ „Yeni Çağ“, ocak 1945 sayısı, sayfa 85.

78

emperyalist canavarlardan çekmediği kalmıyan Türkiye halkı adına konuşmak, en büyük saadettir.“¹

Mustafa Suphi, türk Komünist teşkilatlarının tek Komünist Partisi içinde birleştirilmesinde büyük rol oynadı. Merkez Komitesi, onun yönetmenliğinde, türk komünistlerini, Türkiye'ye saldıran emperyalistlere karşı savaşa çağırıyor, aynı zamanda, sadece istilâcılara yurttan kovmak ve padişah hükümeti yerine burjuva cumhuriyeti kurmakla devrim hareketine son vermek isteyen türk burjuvazisinin baskısına karşı seferber etti.

Mustafa Suphi, türk emekçilerine: „Rusya'daki işçi hükümetine güvenerek, Türkiye'de yaşayan esir halklarla birlikte, kendi sınıfı menfaatinin uğrunda savaşın!“ diyor ve türk burjuvazisinin içyüzünü şöyle açıklıyordu: „Türk burjuvazisi, zenginler, İngilizlerin, Fransızların kasalarına gözlerini dikmişlerdir. Onların bütün ümitleri bu kasalardadır.“

M. Suphi, Rusya'daki harb esirlerinden ve diğer vatansever türklere Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayını teşkilâtlandırdı. Rumenlerin ve bulgarların da katıldığı bu gönüllülerle birlikte emperyalistlere, beyaz ordulara karşı savaştı. Türkiye Komünist Partisinin marksist-leninist bir parti olması için çok çalıştı. Fakat, Türkiye işçi sınıfının o zamanlar sayıca az ve dağılık olması, burjuvazinin baskısı, memleketin emperyalist işgali altında bulunması gibi sebepler yüzünden Parti, gelişip kuvvetlenemedi. Sonra, Parti safalarında birçok küçük burjuva elemanı da baltalayıcı faaliyette bulunuyordu. Bütün bunlardan ötürü, Türkiye Komünist Partisi, türk işçi sınıfı, milli kurtuluş hareketinin yöneticisi olmadı. Bu iş, kemalist burjuvazinin elinde kaldı. Fakat Türkiye Komünist Partisi, komünizm fikirlerini Türkiye halkı arasında yaymak için bütün varlığı ve olanaklarıyla çalıştı. Milli kurtuluş savaşında kendine düşen vazifeyi yaptıktan başka, işçi sınıfı ile emekçi köylüleri, siyasi ve iktisadi isteklerini elde etmek için savaşa devam etmeye çağırıyor. Onun halk arasında durmadan artan tesir ve nüfuzu, türk burjuvazisini ürkütüyordu. Bu korku, türk burjuvazisini, türk komünistlerine karşı baskıyı artırmaya zorladı. Ve onlar, komünist hareketini başsız bırakmak, Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırmak için şiddet tedbirlerine başvurular.

Mustafa Suphi, Türkiye'de emperyalistlere karşı yürütülen savaşta, Türkiye Komünist Partisinin başında gereken yerini almak üzere, 1921 yılının ocak ayında yurda dönme kararı verdi. Onun bu kararına, belli bir ölçüde, Mustafa Kemal'in gönderdiği mektup ta tesir yapmıştı. Bu mektupta, Türkiye Komünist Partisinin Büyük Millet Meclisine bir heyet göndermesi, TKP'den „nüspet ve maddi yardım görmek için“ sürekli bir bağlantı kurulması teklif ediliyordu.²

¹ TKP — doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları, sayfa 23.

² „Yeni Çağ“ dergisi, ocak 1965, sayfa 86.

80

Mustafa Suphi, 1910 da Türkiye'ye dönerek, henüz kurulmuş olan Osmanlı Sosyalist Partisine girdi. Partinin oportünist küçük burjuva yöneticileriyle mücadeleye koyuldu. Nihayet kendi anlayışında olan arkadaşlarıyla Osmanlı Sosyalist Partisinden ayrılarak, bir sol Sosyalist Partisi kurma hazırlıklarına koyuldu. „İlham“ (Uyarma) adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Bu gazete, bilimsel sosyalizm fikirlerini yaydı, türk proletarlerinin sınıfı, devrimci bir sosyalist partiye ihtiyacı bulunduğunu belirtti. İttihatçı rejimin halk düşmanı karakterini açığa vurdu. İttihat ve Terakkicilerin hazırlanmakta oldukları yeni harbe karşı, onların, emperyalistlerin kuyruğunda memleketi, halkı korkunç bir uçuruma sürükleyen politikasına karşı savaş açtı.

Bu yazılardan dolayı, 1913 yılında hapsedildi ve Sinop kalesine sürgün edildi. 1914 yılının başında bu kaleden kaçtı, bir kayıkla Rusya'ya gitti. Niyeti, oradan Avrupaya geçmekti. Fakat Birinci Dünya Harbi başladı. Türkiye, Almanyanın kuyruğuna bağlandı ve Rusya'ya saldırdı. Bunun üzerine Mustafa Suphi yakalanıp, Kaluga eyaletine, oradan da harb esiri diye Urala sürüldü. Orada büyük fabrikalarda işçi olarak çalıştırdı. Tatar işçilerin yardımıyla Uraldaki bolşeviklerle bağlantı kurdu. Onlardan ve marksist kitaplardan, Bolşevikler Partisinin barış, harb, devrim, işçi, köylü problemlerini nasıl ele aldığını, görüşünün, taktiklerinin, çalışma yollarının ne olduğunu öğrendi.

Mustafa Suphi, Uralda çalıştırılan türk harb esirleri arasında devrimci bir kâime, bir özek meydana getirdi. Bu devrim savaşçıları sonradan, Türkiye Komünist Partisinin savaş kolunu kurdular.

Yüce Oktobur Sosyalist Devrimi, Mustafa Suphiyi ve diğer türkleri harb esiri durumundan ve sürgünden kurtardı. 1918 yılı şubatında, tarihte ilk işçi-köylü devletinin başşehri Moskova'ya gelen Mustafa Suphi, bütün varlığı ile devrim işlerinde çalışmaya başladı.

18 temmuz 1918 de türk sol sosyalistlerinin kongresi toplandı. Kongrede, Türkiye Komünist Partisinin Yurtdışı kolunun kurulması ve bu „Yeni Dünya“ gazetesinin teşkilâtın organı olması kararlaştırıldı. Bu komünist teşkilâtına başkan seçilen M. Suphi, „Yeni Dünya“ gazetesiyi marksizm-leninizim fikirlerini yaymaya koyuldu. Marks ve Engels'in „Komünist Manifesto“nu, Marks, Engels ve Lenin'in diğer bazı eserlerini türkçeye çevirdi. Onun kaleminden çıkan gazete, broşür, kitap ve beyannamelerin yalnız bir yıl içindeki tirajı altı milyon sayıdan fazlaydı.

Mustafa Suphi, mart 1919 da, Türkiye Komünist teşkilâtının temsilcisi olarak Üçüncü Enternasyonalin Birinci Kongresine gitti. Orada yaptığı konuşmada, Türkiye halkının, işçi sınıfının devrimci isteklerini belirtti, şöyle dedi:

„Burada, Moskovada, bütün dünyanın geleceğini değiştirecek olan Üçüncü Enternasyonalin büyük kongresinde konuşmak, ezilen türk köylüsü ve işçi sınıfı adına konuşmak, kurtuluş, hürriyet, eşitlik, kardeşlik için konuşmak,

Mustafa Suphi, türk komünistlerinden kurulu Gönüllü Alayının başında, Baküden yola çıktı. Fakat, alay, o sıralarda taşnakların elinde bulunan Ermenistandan, menşeviklerin elinde bulunan Gürcüstandan Türkiye'ye geçemedi. Bu durumda Mustafa Suphi, en yakın silah arkadaşlarını aldı. Karsa geldiler. O sırada, azılı gericilerden general Kâzım Karabekir, Doğu Orduları komandanı idi. Bu adam, Mustafa Kemal'in güttüğü, Sovyet Rusya ile yakınlaşma politikasına karşıydı, memleketi komünist hareketinin ve her türlü ilerici hareketin azılı düşmanıydı, Suphi'lere, Karstan Trabzona kadar geçtikleri yol boyunca türlü kışkırtmalar yaptırdı, olmadık engeller çıkarttı. Buna rağmen Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 ocak 1921 günü Trabzona varmaya muvafak oldular. Candarmalar, polisler yollarını kestiler. Bileklerine kelepçe vurdular. Sonra, türk komünistlerinin önderlerini, önceden hazırlanmış bir motora kayıya bindirdiler. Motor, hemen Karadenize açıldı. Bir başka motora da silahlı kaatiller bindirilmişti. 28—29 ocak gecesi, arkadan gelen silahlı motor, Suphi'lerin bindirilmiş olduğu motora vanaştı. Kanlı bir boğuşma oldu. 15 komünist, kelepçeli ellerle döğüştiler. Ve savaşa savaşa öldüler. Öldürülenler arasında, Mustafa Suphi'den başka, Türkiye Komünist Partisinin Genel Sekreteri Etem Nejat, Merkez Komitesi âzalarından Hilmioğlu Hakkı, Nazmi, İsmail, Çetioğlu v.s. vardı.

„Savaşçı marksist ve Türkiye işçi sınıfının münazat devrimcisi“ Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Partisinin diğer yöneticilerinin öldürüldüğü haberi, Türkiye emekçileri arasında derin bir infial uyandırdı. Ölümsüz şair Nâzım Hikmet, bu feci cinayet dolayısıyla yazdığı „Göğüstümdeki on beş yara“ adlı şiirinde şöyle demektedir:

15-lerin kitabesi

Kazıdık onbeşlerin ismini
Kanlı kızıl bir memreme.
Bir çelik aynadır gözlerimiz,
Onbeşlerin resmini
Görmek istiyenlere...

6. Türkiye Komünist Partisinin, Birinci kongreden sonraki çalışmaları. İkinci kongre. Partinin gizli çalışmaya geçişi

Türkiye Komünist Partisinin Genel başkanı Mustafa Suphi'nin ve Merkez Komitesi âzalarının öldürülmesinden sonra, Türkiye Komünist Partisi, başsız kalmış olmasına rağmen, memleketi devrimci çalışmalarına ve em-

¹ „Komünistçeşki Enternasyonal“ dergisi, № 17, temmuz 1921, sayfa 266.

6. Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketi

81

peryalizme karşı savaşta Ankara hükümetini desteklemeye devam etti. Parti Merkez Komitesinin bu tutumu, 1922 yılı martında, Parti organı „Yeni Hayat“ dergisinde yayınlanan bir beyannameye açıkça ortaya kondu. Komitelerin şark meseleleri hakkındaki tezlerine dayanılarak hazırlanan bu beyanname şöyle deniyordu: „Türkiye burjuvazisinin emperyalizme karşı savaşı, objektif olarak devrimci bir savaştır. Bu savaş, proletaryanın ve Türkiye emekçi kitlelerinin menfaatlerine uygun düşer. Biz, İslahatçı Büyük Millet Meclisi hükümetini, emperyalizme karşı mücadelelerinde ve Sovyet Rusya hükümetiyle dostluğu devam ettirdiği, iş politikada işçilerin hayatı meselelerinde ve köylünün toprak davasında, verici işlerinde ıslahat yapmak niyetinde oldukça desteklemeye hazırız. Çünkü burjuva, emekçi halkın menfaatidir.“¹

Türkiye Komünist Partisi, emperyalizme karşı tek cephe kurulmasını ısrarla teklif ediyordu. Bu teklife, yalnız, Büyük Millet Meclisindeki „Halk zümresi“ olumlu cevap verdi. O sırada mecliste Rauf bey ve Refet paşa tarafından yönetilen gerici grup, „Halkçı zümre“yi bolşeviklikle suçlanıyordu. Hükümet, „Halkçı zümre“nin çıkardığı „Şarkın sesi“ adlı gündelik gazeteyi kapattı, basyazarını hapsedti, Bundan korkan „halkçılar“ da, tek cephe kurulması fikrini desteklemekten ve Komünist Partisiyle işbirliği yapmaktan vazgeçtiler.

Komünistler arasından da geniş ölçüde tevkifler başladı. Parti yöneticilerinin tutulması sonrasında, bazı parti teşkilatlarının çalışmaları sekteye uğradı. Parti saflarına girebilmiş olan avangardlar, oportünistler, burjuva elemanları yitici faaliyete koyuldular. İnançlı komünistlerin ilk işi, bu elemanları Partiden atıp, parti teşkilatlarını kuvvetlendirmek oldu. Bu süreçte bir kısım parti teşkilatları, geçici bir zaman için sayıca azaldılar. Fakat buna karşılık partiye bağlı, metin komünistler içerdensiz çalışmalarını hızlandırdılar. Bunlardan birçokları, sanayi ve ziraat işçilerinin kalabalık buldukları bölgelere, işçi teşkilatları kurmaya gönderildi. Bu suretle, Zonguldak kömür madeni havzasında, Adana, Mersin, Sivas, Amasya, Trabzon, Samsun, Kayseri vilayetlerinde işçi teşkilatları meydana getirildiği gibi, Çukurova Bölge Parti Komitesi kuruldu. Komitenin basın organı, „Doğru söz“ gazetesiydi. Demiryolu ve silah fabrikaları işçilerinden birçoğu parti teşkilatlarına girdi. Bütün parti teşkilatları taze ve sağlam kuvvetlerle örgünlendi faaliyetlere geçtiler.

Bu yeni durum karşısında Partinin İkinci kongresinin çağırılmasına karar verildi. Bu kongre, yeni şartlara göre Partinin taktiği yeni program ve nizamnamesi hazırlanıp kabul edilecek, yeni Merkez Komitesi seçilecekti. Haziran ve temmuz ayları, kongre hazırlığı ile geçti.

¹ „Yeni Çağ“ dergisi, kasım — aralık 1964 sayısı, sayfa 661.

Ote yandan, Türkiye Komünist Partisi, halklararası komünist hareketinin bir dalı olduğu için, çeşitli güçlüklerle rağmen, diğer ülkelerdeki Komünist Partileriyle, bağlantı kurmaya, işbirliği yapmaya çalışıyordu. Bulgaristan Komünist Partisinin haziran 1922 de Sofyada toplanan Dördüncü kongresine bir heyet göndermeye muvafak oldu. Kongreye katılan Mazhar ve İsmail Hakkı, birer selâmlama konuşması yaptılar.¹ TKP delegesi Mazhar, konuşmasında şöyle dedi: „Biz bu küçük memlekette işçileri kitleler halinde bağrımda toplamış olan Bulgaristan Komünist Partisinin tecrübelerine büyük değer veriyoruz. Biz de Rusyadaki büyük inkılabı kendimize örnek alıyor ve kuvvetlerimize göre onun yolundan yürümeye çalışıyoruz.“²

Kongre kapandıktan sonra, 7 haziran günü, Sofyadaki Halkevi binasının önünde büyük bir miting yapıldı. BKP nin ve yabancı heyetlerin delegeleri heyecanlı konuşmalar yaptı. Kürsülerin birinde, Georgi Dimitroffla birlikte bulunan Türkiye Komünist Partisinin delegesi Mazhar, bir konuşma yaptı.³

Türkiye Komünist Partisinin İkinci kongresi, 15 ağustos 1922 de Ankara da açıldı. Ankara hükümeti, izin vermediği için, kongre, Ankara bağlarının gizli olarak toplandı. Kongreye, oy hakkı olan 28 delege katıldı. Böylece, Parti teşkilatlarının üçte ikisi temsil ediliyordu. İstanbul ve Doğu vilayetlerindeki komünist teşkilatları delegelerinin Ankaraya gelmelerine izin verilmemişti. Kongrenin toplantıları, geceleri gizli yapıyordu. Kongre beş gece devam etti. Salih Hacıoğlu tarafından açıldı.

Kongrede şu meseleler ele alındı: Memleketin iç durumu, cepheledeki durum, Partinin taktiği, işçi ve köylü arasında, toprak reformu, gençler arasında çalışma, teşkilat meselesi, basın ve propaganda meselesi.

Merkez Komitesinin hesapverme raporunu Salih Hacıoğlu okudu. Raporunda, Birinci ve İkinci kongre arasındaki devrede Parti çalışmalarının hesabı verildi ve şu meselelere değinildi: türk burjuvazisinin bazı çevreleri, biryandan istilâçılara karşı halk yığınlarını savuşturırken, öte yandan da emperyalistlerle uzlaşma yollarını arıyor. Bu maksatla, Türkiye Komünist Partisi başta olmak üzere, demokratik, ilerici halk kuvvetlerinin baskı altında bulunduruyor. Bütün bunlara rağmen, Türkiye Komünist Partisi, kemalist burjuvazinin yönettiği milli kurtuluş hareketini bütün varlığı ile desteklemeye devam ediyor. Kongre, Mustafa Kemal, emperyalizme ve memleketteki gericilere karşı mücadeleye devam ettiği takdirde, kendisini ileride de destekleyeceğini bildirdi.

¹ „Bulgaristan Komünist Partisinin kararları“ (bulgarca), Sofya, 1967, cilt 2, sayfa 203.
² „Rabotniçeski vestnik“, gazetesi, sayı 277, 1922 yılı.
³ „Rabotniçeski vestnik“ gazetesi, sayı 278, 1922 yılı.

Merkez Komitesinin raporunu onaylayan (tasvip eden) İkinci Kongre, kabul ettiği kararnamede, emperyalist istilâçılara karşı yürütülen Milli Kurtuluş Savaşını, Partinin, olanca kuvvetiyle destekleyeceğini, fakat aynı zamanda, emperyalistlerle uzlaşmak ve milli kurtuluş hareketinin demokratik halk devrimi halinde devam ettirilmesini önlemek için burjuvazinin yapaacağı her teşebbüsü açıklyacağına ve bu türlü hiyanetlere karşı mücadeleye edeceğine önemle belirtti.

Köylü meselesinde Kongre, köklü bir toprak reformu yapılması için feodalizm artıklarının ve büyük çiftlikliğin tamamiyle ortadan kaldırılması, köylülerin, ağaların sömürçüculük ve köleliğinden kurtarılması isteğini yeniden yükseltti, bu işler hakkında bir program hazırladı. Komünist Partisinin müttelif olacak bir köylü partisi kurulmasını kararlaştırdı. Bu parti, köylüler arasında teşekkül eden siyasi grupların bir araya getirilmesiyle kurulacaktı.

Partinin, oportünist ve burjuva elemanlarından temizlenmesi, işçi sendikalarının kuvvetlendirilip geliştirilmesi için alınacak tedbirler tesbit edildi.

Partinin yeni nizamname ve programı kabul edildi. Yeni Merkez Komitesine Salih Hacıoğlu, Affan Hikmet, Nâzım, Ahmet Hilmi, Edip, Mehmet Ali, Ata Çelebi, Berham Lütfü, Rüşen Eşref v.s. olmak üzere 13 âza ve 3 namzet âza seçildi.

Kongreden sonra, alınan kararları anlatan dört broşür hazırlanıp yayımlandı.

Merkez Komitesi, Kongre kararlarını anlatmak ve mahalli parti teşkilatlarını yeni bir hızla faaliyete sevk etmek üzere, delegelerin muhtelif bölgelere gönderilmesini kararlaştırdı.

Kongreden sonra Parti, Mersinde gizli bir konferans topladı. Çukurova bölgesi, Anadolu nun en işlek işçi merkeziydi. Parti, orada, „Çukurova Genel İşçi Birliği“ kurulmasına büyük önem veriyordu. Mersin konferansını teşkilatlandırmak üzere, Merkez Komitesi, Affan Hikmeti Çukurovaya gönderdi. 5 ekim 1922 de açılan konferansa, Mersin, Adana, Tarsus ve Osmaniye şehirlerindeki fabrika, demiryolu ve liman işçilerinin seçtikleri 42 delege tam oy hakkiyle katıldı.

Konferans, Mersinde, Merkez Komitesi âzası Ata Çelebinin evinde gizli olarak toplandı. Oturumlar geceleri yapıyordu. Üç gece devam eden konferans, uzun müzakerelerden sonra, Çukurova Genel İşçiler Birliği kurulmasını ve Birliğin Sendika Enternasyonaline katılmasını kararlaştırdı. Birlik, Güney Anadolu'daki işçi sendikaları federasyonu vafesini görecekti.

Konferansa önemli kararlar alındı. Bu kararlarda, Türkiye işçi sınıfının emperyalizme karşı savaşta rolü belirtiliyor ve hükümete şu ihtarda buluruyordu: işçi sınıfı, şimdiye kadar hükümetin iç ve dış politikasını desteklemekten geri durmadı. Fakat hükümet, vaadettiği yenilikleri geri alma politikasına devam ederse, işçi sınıfı, böyle bir hükümeti desteklemekten vazgeçecektir. İşçi sınıfı, kendisine, öteki sınıflarla eşit siyasi haklar verilme-

sinde kesinlikle ısrar eder. Hükümetten, 1 Mayıs ve 7 Oktobr işçi bayramlarını tamamlamasını ve 8 saatlik işgünü kabul etmesini ister.¹

Konferansın kararları, işçi ve köylüler arasında parti çalışmalarının genişleyip kuvvetlenmesinde, işçi sendika hareketinin hızlanmasında önemli roller oynadı. Sendikalar, Partinin yönetiminin altında hızla gelişmeye ve Sendika Birliği içinde birleşmeye başladılar. Fakat türk burjuvazisi, gelisen bu hareketi boğmak için harekete geçti. Terör şiddetlendi. Mersin konferansına katılan delegelerin çoğu yakalanıp hapse atıldı. Türkiye Komünist Partisi, bu terör karşısında hükümeti protesto etmek amacıyla aşağıdaki beyannameyi yayınladı:

„Burjuva efendiler,

Sizlere, Avrupa emperyalizmine karşı bu büyük zaferi kazandıran, Türkiye'nin fakir köylüleri ve işçileridir. Sizlere bugüne kadar ekmek, para, silah sıkıntısı çekirmiyen, sizleri memleketin efendisi yapan, milli hükümeti dağılmadan yaşamasını temin eden Türkiye'nin işçi ve köylüleridir. Sizler, bu hükümet sandalyasına, işçi ve köylülerin merdiven yaparak çıktınız. Avrupa emperyalizmine karşı Kurvai Milliyey ile başlayan üç yıllık milli kurtuluş savaşımızda, işçi ve köylü yığınlarından daha çok fedakârlık yapan bir sınıf yoktu. İşçi ve köylüler, kendi mallarını, evlatlarını, canlarını feda etmekten çekinmediler.

Türkiye işçileriyle fakir köylülerinin müdafaaçısı olarak kurulan Türkiye Halk Komünist Partisi ve onun albayrağı altında toplanan bütün komünist işçi ve köylüler de halkın bu savaşından ayrılmadılar. Hükümete, iç ve askerî politikasında daima destek oldular, hattâ dünya emekçi kuvvetlerinin yardımını bile celbetmeye çalıştılar. Muhtekirleriniz tarafından soyunularına, candarmalarınız tarafından ezilmelerine rağmen, iç politikada da cesur ve metin olmaya, milli kurtuluş savaşı süresince kendi sınıf haklarını istemek ve savunmak için hiçbir fiili harekete bulunmamaya çalıştılar.

Kısacası, istediğiniz efendiliği size verdiler, vaatlerini inanarak, huluk ve hürriyetlerini vereceğinizi sabırsızlıkla beklediler. Siz de, bol bol parlatk vaatlerle işçi ve köylüler aldatmaya çalışırken kusur etmediniz efendiler. Bir zamanlar hepimizin, resmî bir komünist partisi bile kurarak, kalpaklarımızı tepelik geçirdiğiniz de henüz gözümüzün önünde canlı bir hâttir. Ve bütün gazetelerinizin, Anadolu'nun bütün hürriyeti, sosyal hürriyet ve düşünce hürriyeti mevcut olduğu yolundaki sözleri henüz kulaklarınızda çınlamaktadır.

İşçi ve köylülerin omuzları üzerinde kurduğunuz tahtlarımızı sağlamaca yerleşmek imkânını bulur bulmaz, zaferden sonra yapmayı vaadettiğiniz yenilikleri isteyecek kimseleri susturmak istediniz.

¹ „Yeni Çağ“ dergisi, kasım — aralık 1964 sayısı, sayfa 663—664.

Evet, biz işçi ve köylüler, bunların sebeplerini biliriz. Fakat, emin olunuz ki, biz, türk komünistleri susmayacağız, maskelerimizi daima alacağız edeceğiz. Bu haksız, zalimane hücum ve saldırılarını şiddet ve nefretle protesto ederiz. Türkiye halkı tam bir bağımsızlığa ve insan gibi yaşamaya başlayınca ya kadar mücadelede devam edeceğiz.

Yaşamın işçi ve köylü sınıflarının kurtarıcı mefküresi!

Yaşamın Komünist Partisi!¹

Türkiye Komünist Partisinin ikinci Kongresinde kabul edilen çalışma programı gerçekleştirilmedi. Türkiye halkı, istilacı emperyalist kuvvetlerini bozguna uğratarak memleketten koğduktan sonra, Merkez komitesinin protesto beyannamesinde belirtildiği gibi, hükümet, demokratik ilerici hareketleri boğmak, Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırmak için sert tedbirler aldı. Rauf beyin (Rauf Orbayın) başında bulunduğu Ankara hükümeti, 1923 yılının başında TKP-ni yasak etti. Arkasından komünistler, Komünist Partisine sempatisi olanlar, ilerici aydınlar hapse atıldı.

Böylece, Türkiye Komünist Partisi için binbir zorluklarla dolu gizli çalışma devresi başlamış oldu.

Hükümet, bir taraftan polis terörüne devam ederken, öte yandan da, burjuva, gizli çalışan Parti saflarına kendi ajanlarını, oportünistleri soktu. Bunlar, içeriden Partiyi çökertmek için her hileye başvurular.

1924 yılında illegal toplanan Parti konferansının, Parti saflarının birlik ve temizliğini korumada büyük rolü oldu. Partinin taktik ve stratejisi meselesinin görüşüldüğü bu konferansta, içeri sokulmuş olan oportünist ve likidatörlerin temizlenmesi üzerinde çetin tartışmalar oldu. Bu tartışmalar, 1924 ten sonraki yıllar içinde de sık sık ele alındı.

Solcu sektanların ve sağcı oportünistlerin Türkiye Komünist Partisine büyük zararları oldu. Solcu sektanlar, daha Partinin kuruluşundan itibaren, „Soyvet (şura) hâkimiyetinin derhal kurulması“, „proletarya diktatürası yoluna gidilmesi“ gibi duruma, şartlara uymayan dar görüşlerle hareket ediyorlardı; Memleketin içinde bulunduğu konkre şartları gözönünde bulundurmayla, devrimin bu şartlara uygun aşamalardan (safhalardan) geçmesi gerektiğini kabul etmiyorlardı. „İşçi-köylü birliği“ sözleri ağızlarından düşmüyor, fakat uygulamada alanlarda, bu birliğin kurulmasına, işçi sınıfıyla emekçi köylülerin yaklaşmasına engel oluyorlardı. Aşırı solcu sektanlar, Milli Kurtuluş Savaşı sırasında, memlekette devrimleri yalnız Komünist Partisinin, yalnız komünistlerin, yalnız işçi sınıfının gerçekleştireceği tezini savunuyor, gözleri başka kuvvet görmüyorlardı. Emekçi köylülere, işçi sınıfının savaş ortağı gözü ile bakmıyor, köylerde sınıf mücadelesine önem vermiyorlardı. Bütün çalışmaları, işçi merkezleri çerçevesinde yapıyorlardı. Bu suretle, Partiyi halk yığınlarından ayırmışlardı. Bu durum, burjuvaziye,

¹ „Yeni Çağ“, kasım — aralık 1964, sayfa 664—665.

kararname de, Birliğin, Komünist Gençler Enternasyonaline katılacağı bildiriliyordu.¹

Rusya Komünist Gençler Birliğinin çalışmalarını kendine örnek alan Türkiye Komünist Gençler Birliği, komünizmi öğretici kurslar açıyor, bütöl inançların ve tabiatüstü kuvvetler ideolojisinin uydurma olduğunu, mevcut toplum düzeninin çökmeye mahkûm bulunduğunu açığa vurup ispat eden tartışmalar teşkilatlandırıyorlardı. Birlik, gizli olduğu için, bu çalışmalarını, çeşitli fikir kulüpleri vasıtasıyla yapıyordu. Halklararası Yedinci Gençlik Günü (eyül 1921 de) Birlik bir de gazete çıkarmaya başladı. Bulgaristan Komünist Gençlik faaliyetlerinin yazdıkları broşürlerden üçü türkçeye çevrildi.²

Haziran 1922 de, Sofyada, Bulgaristan Komünist Gençler Birliğinin Dördüncü Kongresi toplandı. Türkiye Komünist Gençler Birliği, Kongrede, Türkiye Komünist Partisinin yöneticilerinden İsmail Hakkı tarafından temsil edildi. Türkiye delegesi, Kongreyi selâmlama konuşmasında şöyle dedi:

„Sizleri, Komünist Gençlik Enternasyonaline bayrağı altında birleşmiş bulunan Türkiye Komünist Gençleri adına, candan komünist selâmlarıyla selâmlarım. Türkiye Komünist Gençleri, zenginlerin ve istilacı emperyalist kuvvetlerin kanlı zulüm baskısı altında, kurtarıcı, yüce proletarya devrimine kendi payını katmak için teşkilatlanmaktadır.“

Konuşucu, devamla dedi ki:

„Türkiye Komünist Gençleri, gizli çalışmak zorundadır. Buna rağmen, birleşmenin savaşta başarı kazanmak için ilk teminat olduğuna inanan nazıslu gençleri haklı dâvasına kazanmaya muvaffak olmuştur.“³

Kongreden sonra, 20—22 haziran 1922 tarihleri arasında, Sofyada, Balkan Komünist Gençler Federasyonu kurulması için toplantılar yapıldı. Federasyonun kuruluş oturumlarına Türkiye Komünist Gençler Birliği temsilcisi de katıldı.⁴

Türkiyede Komünist Gençler Birliği kurulmuş olmasını, Balkan Komünist ve Sosyalist Partileri, özellikle Bulgaristan komünistleri büyük bir sevinçle karşıladılar. Novo Vreme dergisinde yayınlanan „Balkan Komünist Gençler Federasyonu ve ilk adımları“ başlıklı makalede şöyle deniliyordu:

„Bulgaristanda, Yunanistanda, Rumanyada, Yugoslavyada, Türkiyede, kısaca, her yerde komünist gençlerin birlikleri var. Bunların bazıları nispeten daha zayıf, bazıları daha kuvvetli, Bazıları zorluklar, bazıları daha kolaylıklar içinde komünizmin fikir, prensip ve şiarlarını propaganda ediyor, gençlik yığınlarının bir bayrak altında birleşmesi için çalışıyor. Türkiye Komünist

¹ „Mladej“ gazetesi, sayı 37, 1922 yılı.

² „Mladej“ gazetesi, sayı 3, 1922 yılı.

³ „Mladej“ gazetesi, sayı 20, 1922 yılı.

⁴ „Mladej“ gazetesi, sayı 20, 1922 yılı.

illegal komünist teşkilatlarını ve faal komünistleri kolayca ortaya çıkarmaya imkânını veriyordu.

Sağcı oportünistlere gelince, onlar, Komünist Partisini, kemalist burjuvazinin kuşruğuna takmak, kapılarını burjuva elemanlarına açmak için olanca gayretleriyle çalışıyorlardı. Halbuki bu, gerçekte, Partinin komünist partisi olmaktan çıkması, likide edilmesi demektir. Onlar, Komünist Partisinin, marksis-leninist bir parti haline gelmesine karşıydılar. Burjuva milliyetçiliğinden kurtulamamışlardı. Hatta kemalist burjuvanın milliyetçilik ideolojisini Partiyeye aşılama çalışıyorlardı. Kemalistlerin parti içindeki ajanlarından Şevket Şireyya Aydemir, bu alanda büyük gayretler sarfediyordu. Aydemir, 1959 yılında yayınladığı „Suyu arayan adam“ adlı kitabında, burjuva milliyetçiliğinden hiçbir zaman kurtulmadığını, bu ideolojiyi Parti Merkez Komitesinde ısrarla savunduğunu itiraf etmektedir. Ş. S. Aydemir, Vedat Nedim Tör v. s. gibi sağcı oportünistler, sonradan burjuvanın ve polisin gönüllü hizmetine girmişlerdir. Komünist Partisi içinde burjuvaziye yaptıkları hizmetlerden dolayı, bunlar, yüksek mevkilere oturtulmak suretiyle mü-kâfatlandırılmışlardır.

1926 yılında yapılan ikinci konferansta, Partinin yeni nizamname ve programı kabul edildi. Yeni Merkez Komitesi seçildi. Solcu sektanlarla sağcı oportünistlere büyük bir darbe indirildi. Likidatörler, Aydemir ve Tör 1927 de Partiden atıldı.

Nifakçılar, en ağır darbeyi 1931 yılında yapılan Üçüncü Kongrede verdiler.

Bu kongreden sonra da Türkiye Komünist Partisi, oportünistlere, solcu sektanlara, parti saflarına sokulan burjuva ve polis ajanlarına, iraksiyonelerinin çeşitli yivci faaliyetlerine karşı çok çetin bir savaş yürütmüştür.

7. Komünist gençlerin faaliyeti

Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Komünist Gençler Birliği adı altında bir komünist gençlik teşkilatı kurdu. Bu teşkilat bir hayli zayıftı. Fakat buna rağmen, Türkiyede komünist gençler hareketinin başlangıcı olduğu için önemi büyüktü.

Türkiye Komünist Gençler Birliği, 4 eyül 1921 de kuruldu.¹ O zamanki şartlar içinde kuruluş toplantısı gizli yapıldı. Kabul edilen kararların birinde şöyle deniliyordu: „Birlik, bütün dünya proletaryasını kapitalizm boyunduruğundan kurtarmak için savaşacağını vaadediyor. Türkiyede bütün işçi gençliği, bu genç savaşçılar teşkilatına girmeye çağırır.“² Diğer bir

¹ „Mladej“ gazetesi (bulgarca), sayı 38, 1922 yılı.

² „Mladej“ gazetesi, sayı 30, 1922 yılı.

nist Gençlik hareketinin bu alandaki başarılarını sevinçle belirtmiyiz. Bu durum, Balkan Yarımadasının en geri kalmış köşelerinde de kızıl bayrağı, proleter ve köylü gençlik tarafından en yakın bir zamanda dalgalandırılacağını gösteren en sağlam bir işaret. Türkiyede, yani burjuva devrimleri Türkiyesinde, gençlik hareketi, Balkan devletleri içinde en zayıf bir harekettir. Çünkü onlar altın alamıyacağı kadar büyük güçlükler içinde çalışmaktadırlar. Öyle güçlükler ki, bunların teterruatını ancak, bizim Ankaralı ve İstanbullu yoldaşlarımız bilir.“¹

Türkiyede Komünist Gençlik hareketi, daha başlangıçta, daha doğum halindeyken boğuldu. Türkiye Komünist Partisiyle birlikte Türkiye Komünist Gençler Birliği de hükümet tarafından yasak edildi. Her ikisi de 1923 yılından beri derin bir illegallik (gizlilik) içinde çalışmaktadır.

¹ „Novo Vreme“ dergisi, sayı 12, 1922 yılı, sayfa 362—363.

CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN İKTİDARDA BULUNDUĞU 1923 — 1945 YILLARI ARASINDAKİ DEVREDE TÜRKİYEDE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Atatürk'ün başkanlığında yapılan reformların karakteri. Emperyalist ajanlarına ve padişahçı gericiilere karşı yürütülen savaş

Milli Kurtuluş Savaşında yalnız Sovyet Rusyanın destek ve yardımını görmüş olan Türkiye halkı, istilacı emperyalist kuvvetleri tam bir bozguna uğratarak memleketinden koğdu. Bu bozgun, aynı zamanda, emperyalist devletlerin kuklası olan İstanbuldaki padişah hükümetinin de tarih sahnesinden tamamiyle silinmesi demektir. Nitekim öyle de oldu. 29 ekim 1923 te Türkiye resmen Cumhuriyet rejimi kuruldu. Milli kurtuluş savaşında Büyük Millet Meclisinin bulunduğu Ankara, Türkiye Cumhuriyetinin başşehri ilan edildi. Mustafa Kemal (Atatürk), cumhurbaşkanı seçildi.

Emperyalist devletlerin yarısömürgesi durumuna düşen Osmanlı imparatorluğunun altı yüz yıllık hükümlerini bu suretle sona erdi ve Türkiye'de burjuva hükümlerini devri başladı. Hâkimiyet, Türkiye burjuvazisinin kemalist kanadının eline geçti.

Kemalist burjuvazi, Mustafa Kemal'in yönetmenliği altında, bir çok ilericî reformlar yaptı. Halifelik enstitüsü kaldırılıp, son halife memleketten koğuldu. Dinle devlet işleri birbirinden ayrıldı, din dogmaları zararsız hale getirildi, şeriat mahkemeleri kaldırıldı, medeni kanun kabul edildi, okullarda dini öğretim yerine, dünyevi öğretim uygulanmaya başladı, kıyafet medenileşti-

riktan korumak, devletin desteğiyle milli sanayi geliştirip kuvvetlendirmekti. Hakikatte, milli burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden iktisadi devletçilik prensibi, devlet büfçesinin ve devlet makinesinin yardımıyla milli sanayi kurmak, Türkiye'deki Batı kapitalini gitgide zayıflatarak ortadan kaldırmak, yabancı kapitalin ortığı ve komisyoncusu olan İstanbuldaki komprador burjuvazinin iktisadi ve siyasi dayanaklarını yok etmek gayesinin güdü-yordu. İktisadi devletçilik politikası, ilk zamanlarda, türk milli sanayinin geliştirilmesinde, memleketin siyasi ve iktisadi bağımsızlığını kuvvetlendirilmesinde önemli roller oynadı. Devlet, yabancı kumpanyalardan demiryollarını, kömür maden işletmelerini, tramvay işletmelerini, elektrik santrallerini satın aldı, yeni demiryolları, fabrikalar v.s. inşa etti. Fakat devletçilik politikası, özel sermayeye karşı değildi, hattâ onunla işbirliği yapıyor, böylece kendi luyusunu kazınış oluyordu.

Öte yandan genç Sovyet devleti, Türkiye'de milli sanayi gelişmesine büyük yardımlarda bulunuyordu. Sovyetler Birliği, Milli Kurtuluş Savaşı sırasında olduğu gibi, milli ve iktisadi bağımsızlığını kuvvetlendirme devresinde de Türkiye halkına, kardeşçe ve herhangi bir menfaat kaygısı olmadan geniş yardımlar yaptı. 1932 yılında, Türkiye Cumhuriyetine, son derece elverişli şartlarla, 20 yılda türk lirasıyla ödenmek üzere, faizsiz, 8 milyon altın dolarlık sanayi kredisi açtı. Kayseri ve Nazillideki, Türkiye'nin en büyük dokuma fabrikaları Sovyet yardımı ve Sovyet makineleriyle Sovyet uzmanları tarafından kuruldu.

Atatürk'ün antiemperyalist dış politikası, Sovyetler Birliğiyle dostluk siyaseti, Türkiye halklararası büyük otorite sağladı. Sovyetler Birliği, emperyalist devletlerin baskı ve manevraları karşısında Türkiye Cumhuriyetini, politik ve diplomatik yollarla daima destekledi.

Türkiye'de siyasi, iktisadi ve kültürel reformlar yapılırken, padişahçı-halifeci gerici birer zorluk çıkardılar. Gerçi padişah-halife, memleketten koğulmuş, padişahlık rejimi tarih sahnesinden kaldırılmıştı. Fakat, padişahlık ve halifelik taraftarları olan gerici, kemalistler arasına bile sokulmuşlardı. Büyük Millet Meclisinde hattâ hükümette bile Atatürk'ün politikasına karşı olanlar vardı. Padişahçı ve halifeciler, bunların yardımıyla sultanlık ve halifelik rejimini tekrar canlandırmaya çalışıyorlardı. Mecliste ve hükümette bulunan eski Amerika mandası taraftarı Rauf bey, eski ordu komutanlarından Refet Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Cevat Paşa, gerici aydınların elebaşlarından gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın), mandacıların öncülerinden gazeteci Ahmet Emin (Yalman) Mustafa Kemal'in karşısında, muhalefette birleştiler. Bu gerici muhalefet, emperyalist kuvvetlerden ve çeşitli müstâman memleketlerindeki gericilerden destek ve yardım görüyorlardı. Bu muhalefet, bir de siyasi parti kurma hazırlığına girişti. Yukarıda adı geçenlerin çoğu, eski „İttihat ve Terakki“ciler, „din elden gidiyor“ diye köşe bucağa dedikodu yapan yobazlar bu parti için de birleşmeye koyuldular. Hocaların, şeyhlerin yardımıyla şurada, burada

rıldı, kadınlara eşitlik tanıdı, taaddüd-ü zevcat (birkaç kadınla birden evlilik) yasak edildi, kadınlara seçme-seçilme hakkı tanıdı, lâtın alfabesi kabul edildi, emperyalist devletlere verilmiş olan imtiyazlar kaldırıldı, yabancı kumpanyalar devletleştirildi, v. s.

Kemalist burjuvazinin siyasi teşkilâtı olan Halk Fırkası, „Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk“ teşkilâtının dayandığı esaslar üzerinde, Mustafa Kemal'in başkanlığında 1923 eylülünde kuruldu. Sonradan Cumhuriyet Halk Partisi adını alan bu teşkilât, sosyal kuruluşu ve siyasi karakteri bakımından burjuva ve toprak ağaları partisiydi.

Kemalist burjuvazinin çıkarlarına göre hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi programı, şu altı prensibe dayanıyordu: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik. „Altı ok“ adıyla tanınan bu esaslar, kemalist devriminin belli başlı prensipleriydi. Bunlardan bazıları, zamanında olumlu, ilerici rol oynadı. Fakat Türkiye burjuvazisi, ilerici biçimli olan bu prensiplere, zaman geldi, gerici özü yerleştirmeye çalıştı. Söz-gelişi, milliyetçilik prensibi, milli uyanışı, türk milletinin her atanda kalkınmasını sağlamak prensibi idi. Fakat, uygulama sırasında, türk burjuvazisinin elinde, işçi-sosyalist hareketini ezme, milli azınlıklara baskı yapmaya, başka milletlere düşmanlık aşlamaya hizmet eden gerici sovinist burjuva milliyetçiliği ideolojisi haline getirildi. Halkçılık prensibi, halkın hükümlerini, halkın eğemenliğini gerçekleştirme prensibi idi. Sonradan, memleketin sosyal sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını örtbas etmeye, hattâ inkâr hizmet eden, Türkiye halkının „imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle“ olduğunu yutturmaya çalışan bir prensip durumuna düşürülerek yozlaştırıldı. Devrimcilik prensibi, kemalist devrimlere devam edilecek, Türkiye halkını „çağdaş kültür seviyesine“ yükseltme prensibi idi. Fakat türk burjuvazisi onun da özünü boşalttı; kemalist devrimin toprak reformuna, demokratik, ekonomik ve sosyal devrimlere doğru gelişmesini önledi. Cumhuriyetçilik prensibi, demokratik burjuva cumhuriyeti rejimini geliştirme prensibi idi. Fakat onun özünden de „demokratizm“ çıkarıldı. Yerine burjuva diktatürası kondu. Lâsizm prensibi, o zamanki şeresinden, halkın hayrından atılması, zararsız hale getirilmesinde amaç güdüüyordu, fakat Atatürk'ün ölümünden sonra türk burjuvazisi, halkı istediği gibi sömürdü, işçi, sosyalist hareketini ezilemek için din dogmalarını dört elle sarıldı. Kapatılmış olan imam-hatip okullarını yeniden açtı, imam sınıfı öğretmen sayısını aştı. Köylerde kuran kursları manzar gibi bitti. Halbuki bütün bunları yasaklayan kanunlar hâlâ yürürlükteydi.

Devletçilik prensibi, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında, emperyalistlere bağımlı olmaktan kurtulmasında pek önemli roller oynamaya başlamıştı. Yabancı kumpanyalar devletleştiriliyor, devlet eliyle yeni yeni sanayi kol-ları kuruluyordu. Bu prensiple güdülen amaç, devlet kapitalizmi yaratmak suretiyle, henüz pek cılız olan Türkiye sanayisini Batı kapitalizminin saldırıla-

ışanlar çıkartırlar. Atatürk'ü öldürmek için sulakastler tertipleddiler. Fakat Atatürk'ün ordunun yardımıyla isyanları bastırıldı. Menemende, Bursada ve diğer bazı bölgelerdeki isyanlara elebaşlık eden şeyhler, hocalar, ölüme mahkûm edilerek darağaçlarında sallandırıldı.

Emperyalist kuvvetler, cumhuriyet rejimine ve Atatürk'e karşı yapılan bu komploların hepsini kendi adamları vastasıyla desteklediler. Çünkü onlar, Türkiye'de eski hâkimiyetlerine ancak bu tersdevrim hareketleriyle tekrar kavuşabileceklerini umuyorlardı. Bu yüzden emperyalist ajanları ve halifelik taraftarı gerici, halkın acıklı iktisadi durumundan kemalistleri sorumlu tutuyor, halkın din duygularını alabildiğine sömürerek, onları isyana kıskırtıyorlardı.

Türki kıskırtıcılık faaliyetinde bulunan emperyalist ajanları ve padişahçı-lar, cumhuriyet rejimi için büyük bir tehlike haline almaya başlamıştı. Bu durum karşısında, demokratik ve ilerici çevreler, işçi hareketi, gerici-ler karşı mücadelesinde Atatürk'ü azimle destekliyorlardı. Fakat kemalist yöneticiler, bu mücadelede progresif kuvvetlere ve halk yığınlarına dayana-cakları yerde, gerici-ler karşı uzlaşma (kompromis) yolunu tuttular, onları kendi taraflarına kazanabilmek için, belligişlerine yüksek mevkiiler ver-meye başladılar. Emperyalist taraftarı olarak tanınan Ali Fethi bey (Okyar), 1924 te başkanlığa getirildi. Yine emperyalist devletlerin ve Batı kapita-lizminin dostları olan Hasan Şaka, Şükrü Saracoğlu, Celâl Bayar, Şükrü Kaya gibi komprador burjuvazinin adamları bakanlıklara oturtuldu. Kemalist burjuva yöneticilerinin bir kısmı da, bunların tesiriyle komprador burjuva-ziye, emperyalist ajanlarına yaklaşmaya başladı. Atatürk'ün ölümünden (1938) sonra ise, kemalist burjuvazinin gerici-ler kanadı Cumhuriyet Halk Partisinin dizginlerini ele geçirdi, Atatürk'ün reformlarına, kemalist burjuva-zinin devrimlerine set çekti, bunların gelişme yollarını sınıksı kapadı.

Kemalist yöneticiler, Atatürk'ün ölümünden sonra, gerici komprador burjuvaziyle sarmaş dolaş olunca, Türkiye'nin dış politikasında da keskin bir dönüş yapıldı. Türkiye cumhuriyeti, antiemperyalist dış politikasından vaz-geçti. Sovyetler Birliğiyle dostluk politikasını bir yana bıraktı, emperyalist devletlerle ahpaplıklar kurdu ve onların sovyet düşmanı politikalarının dü-zen suyunda yüzmeğe başladı.

2. İşçi sınıfının sayıca artışı. Sendika ve grev hareketinin yeni devreye girişi

Cumhuriyet devrinde, öncelikle iktisadi devletçilik ve milli sanayi kur-ma politikası güdülmesi sayesinde işçi sınıfında sayıca ve nitelikçe (kemi-yet ve keyfiyet bakımından) önemli değişmeler oldu. Sayıca bir hayli arttı. Büyüğe sanayi müesseselerinin kurulduğu İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Eskişehir, Kayseri, Nazilli gibi şehirleri, işçi merkezleri haline aldı.

Resmî istatistiklere göre, 1927 yılında mevcut 65 245 müessesede 256 000 işçi çalışıyordu. Fakat bunların pek çoğu (elli bin kadar) en fazla dört işçi çalıştıran ufak işliklerdi. Büyük fabrikalar, bütün müesseselerin ancak yüzde ikisini teşkil ediyor ve bunlarda 85 000 kadar işçi çalışıyordu. Yani, müesseselerin büyük çoğunluğu, el emeğine dayanan işliklerdi.¹⁾

Sanayi proletaryasının bir hayli artması ve büyük sanayi merkezlerinde toplu bulunması, işçilerin, sınıf menfaatlerini korumak için teşkilatî mücadele yapmalarını kolaylaştırıyordu. 1924—1927 yılları arasındaki devrede grev dalgası hemen hemen bütün sanayi şehirlerini kapladı. Grevler, hem yabancı kumpanyalarında, hem de türk kapitalistlerinin müesseselerinde patlak veriyordu. Sömürücülerin sınıf çıkarları, yerli ve yabancı kapitalistleri, Türkiye proletaryasına karşı birleştiriyordu. Hükümet ve mahalli idare makamları, sık sık yabancı kumpanyalarla grevci işçileri uzlaştırıcı rolünü oynuyorlardı. Fakat onların aracılığından daima grevci işçiler zarar görüyordu. Zira birçok hallerde hükümet makamları, işçi grevlerini bastırmak için işçilerin üzerine asker ve polis kuvvetleri gönderiyordu. Halbuki bu grevler, türk işçilerini gaddarca sömüren yabancı kapitalistlere karşı yapıyordu. Sözcüleri, 1927 yılında Fransızların elinde bulunan Adana—Nusaybin demiryolu hattında çalışan işçilerin giriştikleri ve kahramanca devam ettirdikleri grev, asker ve polis kuvvetleri tarafından bastırıldı. Tirenler, grev yüzünden işleymiyordu. Hükümet, grev kırıcıların yardım ile tiren gönderdi. Grevci işçiler, her ne pahasına olursa olsun, tiren geçirmek istemiyorlardı. Kendileri, karıları ve çocukları demiryolu üzerine yattılar. Fakat, gönderilen askerler, bunlar üzerine ateş açtı. Türk işçileri, İstanbul limanında, bütün fabrikalarında, tersanelerde, kömür ocaklarında ve diğer müesseselerde birçok grev yaptılar.

1924 Anayasası, vatandaşlara teşkilatlanma hakkını tanıyordu. Uyanık işçiler, bu haktan faydalanarak, büyüke işçi merkezlerinde işçi sendikaları kurmaya giriştiler. İstanbul ve İzmirde, çeşitli iş yerlerinde, aynı yıl yirmi sendika meydana getirildi. Adana, Eskişehir, Bursa, Konya, Edirne, Zonguldak kömür havzasında ve Balıca madeninde de böyle sendika teşkilatları kuruldu. Komünist hareketiyle bağlantısı olan sendika yöneticileri ve diğer bilinçli işçiler, bu ayrı ayrı sendikaları, bölge sendika birlikleri içinde ve sınıf esas üzerinde birleştirmeye koyuldular. Fakat hükümet, bu birleşmeleri önlemek için tedbirler aldı. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi, işçi sendika hareketini kendi kontrolü altına almak için hareket geçti. Sendikaların ve sendika birliklerinin idare heyetlerine, zorla kendi ajanlarını yerleştirdi. Ayrıca, „Türk İşçi Birliği“ adı altında bir hükümet teşkilatı kurdu. Bu birlik, İstanbul İşçi Birliği ile Zonguldak ve Balıca İşçi Birliğinin birleştirilmesiyle

¹ O. N. Rozaliev, „Türkiyede kapitalist gelişmenin özellikleri“ (rusça) Moskova, 1962, sayfa 38—42.

haklarını elde ediyor, yeraltı işlerinde kadın ve çocukların çalıştırılması yasak ediliyordu. Fakat bu kanunun gerici ve işçi aleyhtarı tarafları da vardı. Sözcüleri, sayıca en fazla olan iktisadiyatı işçileri, deniz adamları, 10 kişiden az işçisi bulunan sanayi müesseselerinde çalışan işçiler bu kanundan faydalanamıyorlardı. Demek ki, iş kanunu, işçilerden büyük bir kısmına hiçbir hak tanııyordu. Çünkü o zamanki şartlar içinde sanayi müesseselerinin büyük bir çoğunluğu, birkaç işçi çalıştıran, basit, küçük işliklerdi. Aynı kanun lokavtları da yasak ediyordu ama, işverenler gerekli gördükleri zaman, kanunun boşluklarından faydalanarak lokavt yapıyorlardı. Emek kanunu, işçi emeğinin sömürülmesini ve işverenlerin kanunsuz hareketlerini sınırlandıracağına, âdetâ kanunlaştırıyordu.

1937 yılında İş Kanununun uygulanma alanına giren işçilerin sayısı 180,374 tü. Halbuki, 10 kişiden az işçi çalıştıran küçük sanayi müesseselerinde ve diğer iş yerlerinde işleyip te bu kanunun dışında bırakılmış olan işçilerle birlikte bütün sanayi işçilerinin o zamanki sayısı, yukarıdaki sayının en az 2—3 misli fazlaydı. Köy iktisadiyatı işçilerini de alırsak, Türkiyede işçi sayısı büyük bir yekün tutuyordu.

28 Haziran 1938 de yeni bir Cemiyetler kanunu kabul edildi. Bu kanun, sınıfî teşkilatlar, sendika ve cemiyetler kurulmasını, hattâ Türkiyede sosyal sınıflar bulunduğunun söz konusu edilmesini bile yasak ediyordu. Kanuna göre cemiyetler (teşkilatlar) ancak hükümetin müsaadesiyle kurulabilirdi. Kurulmasına izin verilenler de hükümetin ve mahalli idarelerin sıkı kontrolü altında bulunacaktı. Hükümet, her teşkilatı istediği zaman kapatmak hakkına sahipti.

Millî kurtuluş savaşı zaferinden ve cumhuriyetin kuruluşundan sonra, milyonlarca türk köylüsünün durumunu iyileştirmek için hemen hemen hiçbir şey yapılmadı. Vaadedilen toprak reformu yapılmadı. Geniş topraklar, hattâ köyler, yine toprak ağasının elinde, emrinde kaldı. Toprak işletmeciliğine yine yarı feodal sömürçülük metodları devam etti. Oşur vergisi kaldırıldıktan sonra da emekçi köylüler, tefecilerin (faizcilerin), ortaklığın, topraksızlığın çilelerinden kurtulamadı. Büyük çiftlik ağalarıyla sıkı işbirliği yapan türk burjuvazisi, Türkiyede bir toprak davası bulunduğunu uzun zaman hükümet inkâr etti. Nihayet, Cumhuriyetin kuruluşundan 13 yıl sonra hükümet çevrelerinde, topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtılması söz edilmeye, vaatlerde bulunulmaya başlandı. Fakat, bu vaatler de boşa çıktı. Sadece seçimler sırasında „köylü efendimizdir, şunu yapacağız, bunu edeceğiz“ derdi. Bu arada, geniş topraklara, hattâ beş-on köye sahip olan ağalar, ellerindekiyle yetinmiyor, çeşitli hile yollarıyla, yalnız şahitlerin, uydurma senetlerin, rüşvetçi memurların yardımıyla devlete ait geniş toprakları işgal edip ellerine geçiriyordu. Hele Doğu Anadolu köylü ailelerinin çoğunluğu tek çizi toprağa sahip değildi. Topraksızlar ve az

meydana getirildi. Hükümetin Birliğin başına getirdiği resmî yöneticiler, memleketteki bütün sendika teşkilatlarını bu „Birlik“ içinde toplamak ve bunu Cumhuriyet Halk Partisinin bir kolu haline getirmek için çalışıyorlardı. İyi ama, gerçek işçi sendikaları, yöneticilerinin ve uyanık işçilerin çetin direnişleriyle karşılaşılar. İşçi temsilcileri, „Türk İşçi Birliği“ idarecilerinin, işçi menfaatlerini değil, sadece türk burjuvazisinin, kapitalistlerin ve Halk Partisinin çıkarlarını düşündüklerini söylediler. Bu hükümet teşkilatını terkederek, Cumhuriyet Halk Partisine ve hükümete bağlı olmayan, „Amele Teali Cemiyeti“ (işçi yükselmesi cemiyeti) adı altında yeni bir sendika birliği kurdular. Topyekün 30 binden fazla azası bulunan 20 sendika teşkilatının birleştiği, bu yeni işçi meslek birliği teşkilatı, sınıf ve devrimi bir teşkilat olarak çalışmaya koyuldu. Tramvay, posta, demiryolu, fırın işçilerinin v.s. nin grevlerini başarıyla yöneten bir teşkilat oldu. „Amele Teali Cemiyeti“nin dayatması üzerine hükümet, sanayi, ticaret müesseselerinde, diğer müessese ve dairelerde çalışan işçi ve memurlara hafta tatilini tanımak zorunda kaldı.

Hükümet, 1925 yılında, sosyalist eğilimli yazıların basında yayınlanmasını yasak etti. İşçilerin sınıf bilinçlerini uyandırılmasını önlemek için, sert tedbirlere başvurdu, bu arada, işçilerin sınıfî işçi sendikalarında teşkilatlanma haklarını geri aldı.

Lâkin bütün bu baskı ve ezgiler, işçi hareketini sınırlamadı. Ekim 1926 da „Amele Teali cemiyeti“nin kongresi yapıldı. Kongrede, emek kanunu çıkarılması için Büyük Millet Meclisine başvurulmasına karar verildi. Bu kararın bildirmek üzere Meclise gönderilen işçi heyeti hapse atıldı. Ardından da, „Amele Teali Cemiyeti“ kapatıldı.

1929—1933 yılları arasındaki dünya iktisadi buhranı sırasında Türkiyede işçilerin durumu son derece kötüleşti. Birçok yerlerde grevler patlak verdi. Ankara basım işçilerinin, Samsun ve İstanbulda tütün işçilerinin, İzmirde liman işçilerinin ve vapur kumpanyaları işçilerinin grevleri en kitlevi olanlardandı. İzmirde grevçiler üzerine asker ve polis kuvvetleri gönderilerek ateş ettirildi. 1931 yılında sendika ve komünist hareketi yöneticileri aleyhine üç büyük dava açıldı. Hükümet, grevlerin genişlemesini önlemek için, 1933 yılında, Meclisten, grev hareketini yasak eden bir kanun çıkarttı. Aynı yıl, hükümet, faşist tipte meslek birlikleri kurmak için çalışıyorsa da, muvaffak olamadı.

İşçilerle işverenler arasında daimi anlaşmazlıklar çıkıyordu. Çünkü aralarındaki ilişkileri düzenleyen bir kanun yoktu. Bu zorluklar karşısında hükümet, bu ilişkileri düzenlemek için bazı tedbirler almak mecburiyetinde kaldı. Nihayet 8 Haziran 1936 da iş kanunu Mecliste kabul edildi. 1937 yılında yürürlüğe giren bu kanun, emek şartları, işgününün süresi, işçi emeğinin ödenmesi gibi meselelerle ilgiliydi. İşgünü 8 saat olarak kabul edilmeğe beraber, bazı haller için 11 saatlik işgününe de izin veriliyordu. İşçiler, haksızlık halinde ücretlerinin bir kısmını almak, hâmilelik iznine çıkmak gibi

toprakları, ağaların ve tefecilerin kölesi durumundaydılar. Aldıkları borçların faizleri, ana borcu kat kat aşırıyordu.

Anadolu köylüsü, Millî kurtuluş savaşının ve kemalist devrimin en ağır yükünü omuzunda taşıdığı, en fazla kurbanlar verdiği halde, zaferden habibelli başlı bir kazanç elde edemedi. Buna karşılık, zaferin aslan payını büyük çiftlik sahipleri aldı. Halbuki bunların bir kısmı bu halk savaşına sirtını çevirmişti, kâr peşindeydi; içlerinden bazıları da istifâlarla işbirliği yapmış vurgun vurmuştu. Fakir Baykurt, „Onuncu köy“ adlı romanında, Atatürkle Anadolu köylüleri arasında geçen bir konuşmayı şöyle anlatır:

„Bu konaklar kimin?“

„Ali beyin“ demişler.

„Ya şunlar kimin?“

„Veli beyin“ demişler.

„Ya şu bahçe kimin?“

„Hasan ağanın.“

„Şu tarla kimin?“

„Useyin ağanın.“

„Ula sizinkiler hani?“

.... susmuşlar....

„Susmayın. Nerede sizinkiler?“

„Bizimkiler yok pašam“ demişler.

„Onlar buraları kapışırken sizin elleriniz armut mı döşüyordu?“

„Biz, buralar için savaş yapıyorduk pašam“ demişler.¹

Anadolunun çeşitli bölgelerinde, su veya bu köyün halkı, âni bir isyan hareketiyle ağanın işgali ve tasarrufu altında bulunan, kendi işledikleri, fakat sahibi olmadıkları topraklara hücum ederler, davul-zurna çaldırarak, hep birlikte erkek, kadın ortaklaşa işlemeğe, sürmeye, çapalamaya koyulurlardı. Bunu haber alan ağa, derhal hükümete başvurur ve çiftliğinin „âsi“ köylülerin elinden alınmasını isterdi. Hükümet makamları, „mukaddes, özel mülkiyet dokunulmazlığı ihlâli“ni önlemek üzere „âsi“ler üzerine candarma kuvvetleri gönderir; direşen köylüler silâhla çapa, balta, kazma, kürek ve molozla karşı koyar, ölenler, yaralananlar, hapse atılanlar olur ve bu tek köy isyanları böylece sona ererdi. Bu gibi teşkilatsız köylü isyanları 27 Mayıs 1960 devrim hareketine kadar devam etmiştir.

¹ Fakir Baykurt, „Onuncu köy“, İstanbul, 1961, s. 241—242.

3. Türkiye komünistlerinin illegal (gizli) faaliyeti, Cumhuriyet Halk Partisinin komünizm düşmanlığı

Türkiye komünistleri, son derecede ağır şartlar içinde bulunmalarına rağmen, işçi sınıfının ve bütün emekçilerin menfaatleri uğrunda, fedailik derecesinde bir kahramanlıkla mücadelelerine devam ediyorlardı. Gizli komünist teşkilatları memleketin çeşitli bölgelerinde "Orak-Çekiç", "Komünist", "Kızıl İstanbul", "Kızıl İzmir", "Kızıl Eskişehir", "Kızıl Samsun", "Madedenci", "Kazmacı", "Irgat", "Emek", "Alev" adlarında gizli gazeteler çıkarıyor, gizli beyanname ve broşür dağıtıyorlardı. Hükümet makamları, polis teşkilatı, gizli çalışan komünist gruplarını meydana çıkarmak için en akla gelmeyecek tedbirlere başvuruyor, fakat muvafak olamıyor. Hiç olmazsa, Komünist Partisinin işçiler, emekçiler ve aydınlarla bağlantısını kesebilmek için, komünistlikle doğrudan doğruya ilgisi bulunmayan ilerici ve demokrat siyaset ve kültür adamlarını, yazar ve gazetecileri, bilgilerini ve san'atçıları, uydurma ithamlarla mahkemelere sevk ediyor, böylece, memlekette bir terör havası yaratmaya çalışıyor. Bu gibi uydurma davalarda daima Cumhuriyet Halk Partisinin ve hükümetin özel talimatıyla hareket eden polis, büyük bir komünist sebekesinin ele geçirildiği ve böylece memlekette "Komünist yuvalarının" açığa çıkarılması bulundugu havasını yaratmak için, uydurma davaya, işçi ve sosyalist hareketinin tanınmış yöneticilerinden bazıları'nın isimlerini de karıştırıyor.

1925 yılında Ankara'da, 38 aydın ve işçi, komünistlik faaliyetinde bulunmak ve gizli Komünist Partisinin teşkilatlarını kurup genişletmekle itham edilerek mahkemeye verildi. Haklarında, yaygaralı bir dava açılmıştı. Türkiye işçi hareketinin tanınmış faaliyetçilerinden Dr Şefik Hüsnü (Deymer), Sadrettin Celâl, Dr Hikmet Kıvılcım da sanıklar arasında bulunuyorlardı. Dr Şefik Hüsnü başta olmak üzere, sanıkların birçokları 15 yıla kadar ağır hapis cezasına mahkûm edildiler. Bir müddet sonra bunlardan bazıları yurt dışına çıkmaya muvafak oldular. Çok geçmeden tekrar geri döndüler. 1927 yılında, halk aydınlarından ve işçi hareketi faaliyetçilerinden 89 kişi aleyhinde İstanbul'da yeni bir antikomünist davası açıldı. Dr Şefik Hüsnü, Dr Hikmet Kıvılcım, bazı işçi ve öğretmenler, tekrar tutuklanıp, bu uydurma davanın içinde sokuldular. Uydurma komünist davasının tertiplenmesinde polise yardım etmiş olan provokatör ve dönem komünistlerinin elebaşlarından Şevket Süreyya (Aydemir) ve Vedat Nedim (Tör) de, uydurma davanın sözcüleri arasında idi. Hükümet, bu yaygaralı dava ile de namuslu aydınlar ve uyanık, bilimli işçileri yıldırmak, pıstırmak istiyordu. Fakat, sınıf savaşlarında gelişmiş olan işçi hareketi yöneticileri, ilerici, cesur aydınlar, mahkemede, işçi sınıfının haklı davasını ve kimsenin değiştiremeyeceği inançlarını kahramanca müdafaa ettiler. Polis ve amerikan ajanı İhan Derendelioğlu, bir yazısında, komünistlerin, mahkemede bile komünizm

98

4. "Kadro" mecmuası ideolojisi ve gayesi

Emperyalizme karşı yapılan silahlı milli kurtuluş savaşında doğan kemalist devrim, türk burjuvazisi memleketin idare dizginlerini tamamiyle eline geçirdikten sonra, gitgide, halkçılık ve demokratizm prensiplerinden uzaklaşıyor, toprak reformunun sözünden bile hoşlanmaz hale geliyor, böylece, işçilerin, fakir köylülerin, bütün emekçi halkın ekonomik çıkarlarına, sosyal haklarına sırt çeviriyor. Antiemperyalizmi de kaybetmeye başlamıştı. Türk burjuvazisi, halkın menfaatlerini korumak için yükselen sesleri, terörle boğmaya, demokratik ve ilerici hareketi polis zulmü ile, şiddetli hapis cezalarıyla ortadan kaldırmaya çalışıyor.

Fakat kemalist burjuvazinin bir kanadı, emekçilerin, halk aydınlarının memnuniyetsizliğini ve mücadelesini terörle, uydurma adli davalarla bastırmanın mümkün olamayacağını anlamaya başlamıştı. Bu burjuva aydınları, kemalizmin, Cumhuriyet Halk Partisinin, gizli çalışan Komünist Partisinin ideolojisi başta olmak üzere, ilerici hareketin fikirlerine karşı koyabilecek bir ideolojinin bulunmadığını açıkça söylemeye koydular. Ve kemalizmin ideolojisini hazırlamak üzere, 1932 yılında "Kadro" mecmuasını kurdular. Atatürk'ün yakın adamlarından ve CHP'nin ileri gelen faaliyetçilerinden yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yönetmenliği altında çıkmaya başlayan "Kadro" mecmuasının daimi yazı heyeti şu kişilerden mürekkepti: bir zamanlar Komünist Partisi içinde burjuva ajanlığı yapmış olan burjuva milliyetçisi Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör, emperyalistlerle işbirliği yapan en gerici, komprador burjuvazinin, Bayar-Menderes klübünün sözcüsü olarak Yassıada mahkemesinde siyasi hayatı son bulan Burhan (Asaf) Belge, İsmail Hüseyin Tökin ve bunlara benzer burjuva elemanları...

Kadrocular, kemalist devrim hareketini, bir yarı sömürge memleketin büyük kapitalist devletlere karşı giriştiği bir ihtilal olarak karakterize ediyorlardı. Devrimi milliyetçilik açısından izah etmeye çalışıyorlardı. Vatansız aydınları kemalizmin bayrağı altında toplayabilmek için, kemalizme Batı kapitalizmini, Batı demokrasisini reddeden, antiemperyalist, anti-faşist bir muhteva vermeye gayret ediyorlardı. Şöyle diyorlardı: "Avrupa, kapitalizm ve emperyalizm gittikçe çökmektedir. Çünkü bu rejimler, vahşet siyaseti ve sömürücü iktisat sistemi üzerinde tutunuyor, asırlardan beri dünyayı sömürüyor, kendi dışındaki halkları soyuyor. Biz bu sistemden nefret ediyoruz."¹

Kadrocular, kapitalist toplumun temelini sosyal sınıfların değil milletin meydana getirdiğini, milletin bir bütün olduğunu, bir bütün halinde geliştiğini iddia ediyorlardı. Onlara göre devlet kapitalizmi, iktisadi gelişmenin tek yolu idi.

¹ "Kadro", mayıs 1934.

100

propagandası yaptıklarını söylüyor ve buna hayret ediyor. Yazısında, Dr Şefik Hüsnü ile hakim arasında geçen şu konuşmayı mahkeme protokollerinden naklediyor:

"Komünist misiniz?"

"Evet, komünistim."

"Nerede ve nasıl komünist oldunuz?"

"Avrupada tahsilde bulunduğum sırada komünizmi öğrenmeye başladım. Gençliğimde bu mesele üzerinde birçok kitap okudum, komünizm meselelerini tetkik ettim. Ve komünizmin, insanlığı medeniyete, bahtiyarlığa götüren en emin yol olduğunu anladım. Sevdim bu fikirleri. Ve komünist oldum."

"Demek ki siz, özel mülkiyetin ve kapitalizmin kaldırılmasına taraftar-sınız?"

"Evet."

Dr Şefik Hüsnü, mahkemede, marksizm-leninizmin en ilerici bir ideoloji ve öğretisi olduğunu, sömürçü ve sömürülensiz komünizm toplumuna giden yolu emekçilere gösterip aydınlattığını anlatmıştı.

Yine 1927'de, Ankara, İzmir, Adana gibi şehirlerde komünistlik faaliyetleriyle itham edilen birçok türk vatansız tutsak edilip haklarında davalara açılmış ve bunlar ağır hapis cezalarına mahkûm edilerek zindanlara atılmışlardı.

1929 yılında başka bir aydınlar ve işçiler grubu aleyhinde de ayrı bir komünistlik davası açıldı. Aynı yıl, Eskişehirde, komünizm fikirlerini yaydıkları ve komünistlik faaliyetinde buldukları iddiasıyla 20 kişi ağır hapis cezalarına mahkûm edildiler.

Hükümet ve Cumhuriyet Halk Partisi, işçi ve sosyalist hareketi ile emekçilerin menfaatlerini savunan her türlü demokratik ve ilerici hareketi sık-boğaz edip ceza kanununa 141. ve 142. maddeleri ilâve ettirdi. Meclisten İoleyca kabul edilen bu maddeler, faşist İtalyan ceza kanunundan alınmıştı. Hatta maddeler, faşist ceza kanunundakinden daha da ağırlaştırılmıştı. Öyle ki, yalnız komünistler değil, bütün hür ve demokratik fikirli insanlar da bu maddelerin kısıkağına giriyordu. 141. maddeye göre "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri" kurmaya girişenler veya kuranlar veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan onbeş yıla kadar, bu gibi cemiyetlerin birkaçını sevk ve idare edenler ise ölümlü cezasına mahkûm edildiler. 142. maddeye göre ise yukarıda belirtilen maksatlar uğrunda propaganda yapanlar, övenler 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu maddeler, toprak reformu yapılmasını, köylüye toprak verilmesini isteyenleri bile ağır hapis cezalarına çarptırıyor. Türkiye burjuvazisi, emekçiler üzerindeki sınıf diktatürünü, yani "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü" görmezlikten geliyor ve bu hâkimiyetini devam ettirebilmek için en şiddetli tedbirlere başvuruyordu.

99

Kadrocuların, emperyalizme, kolonyalizme, kapitalizme, Batı demokrasisine karşı olduklarını belirtmeleri, başka maksatlar için de olsa, zaman zaman Markstan, Lenin'den, Oktobur Sosyalist Devriminden bahsetmeleri, memlekette, aydınlar arasında "Kadro"ya karşı bir ilgi uyandırdı. Bundan başka "Kadro"nun daimi yazı ailesinden olmayan bazı imzaların, idare başındakilerin sükkütle geçirdikleri bir takım memleket meselelerini ortaya koyan yazılarına da mecmuada yer veriliyordu. Bu suretle "Kadro", "sosyalist eğilimli", "solcu" bir mecmua olarak tanınmaya başladı. Halbuki "Kadro"da yayımlanan yazıların çoğuna burjuva milliyetçiliği havası hakimdi. Buna rağmen, "Kadro", Cumhuriyet Halk Partisi içinde tehlikeli görülmeğe başladı. Nihayet 1935 yılında kapatıldı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, elçi olarak yurtdışına gönderildi. Vedat Nedim Tör, Basın-Yayın Umum Müdürlüğüne tayin edildi. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüseyin Tökin iktisadi işlerde yüksek mevkiler verildi. Ve böylece, onlar, "Kadro"da kemalizme belirli bir ideoloji elbisesi giydirmeden dağılım oldular. Zira kendileri de, yaratmak istedikleri ideoloji gibi, birbirine uymayan türlü görüşlere sahiptiler.

5. Nâzım Hikmet

İlerici, sınıf siyasi teşkilatların ve demokratik basının yasak edildiği devrede, memlekette devrimci ruhun kuvvetlendirilip geliştirilmesinde bazı şair ve yazarların büyük hizmeti oldu. Bu cesur kişiler, uyardırıcı ve coştu ruu edebî eserleriyle komünizm gerçeğini, halk arasında yaymak için yılmadan çalıştılar. Bunların arasında komünist şair Nâzım Hikmet, bir yıldız gibi parladı.

Nâzım Hikmet daha 18 yaşında bir delikanlı iken, düşman işgali altında bulunan İstanbuldaki korkunç havaya dayanamıyarak, bir arkadaşıyla birlikte, Milli Kurtuluş Savaşına katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Orada, Almanyadan henüz dönmüş ve orada spartakist hareketine katılmış gençlerle tanıştı. Komünistliği onlardan öğrenmeye başladı. Coşkun ve isyankâr ruhu, bu ideolojye kısa zamanda ısındı. Ankara'da, İneboluda ve Boluda bir süre Milli Kurtuluş hareketi içinde çalıştıktan sonra, 1921'de Sovyetler Birliğine geçti. Moskova'da, Doğulu Komünist Emekçiler Üniversitesine girdi. Yüce Oktobur Sosyalist Devriminin büyük şairi Vladimir Mayakovskiyle tanıştı. Ve kısa bir zamanda devrim şairi oldu. Türk edebiyatının bu ilk komünist şairi, türk şiirinde gerçekçi, devrimci, yepyeni bir çığır açmış oldu. Şiirleri, Türkiye'de aydınlar ve uyanık işçiler arasında heyecanla okunuyordu. Zira bu şiirlerle o:

¹ "Kadro", mayıs 1934.

101

Ey cam karınları
sarı
nargileler gibi horuldayan
Ey üç atlı yaylısının içinden
sağır
burunsuz
kör
köylülere
Pier Loti ahi çekip geçen
ağız gemli
eli
kalemli
efendiler!

diye tasvir ettiği şairler gibi, halka „tatlı mava!“ dinletmiyor, gerçekleri gösteriyor, halkın isyanını haykırıyor, çekilen ıstıraba, güzel hayat özlemine tercüman oluyor, gidilecek tek doğru yolu gösteriyordu.

Sovyetler Birliğinde her bakımdan bir devrimci olarak yetişmişti. Memleketine dönüp olanca varlığını çalışmak istiyordu. 1924 te bu emeline ulaş- tı. Fakat türk burjuvazisi onun şairlerinden korkuyordu. Genç, ateşli şairi sıkı bir polis koğuştuğuna altından tutuyor, aleyhinde iftira çamurları savuruyordu. Bundan dolayı tekrar Sovyetler Birliğine gitmek zorunda kaldı. Nâzım Hikmet, bu durumu şöyle anlatır: „Kurtarıcı fikirlerle zordolu olarak vatanıma, Türkiye'ye dönmüştüm. Susup oturamazdım tabii... İstisraflar içinde kıvranan halkıma bütün kuvvetimle, her mısramı yardım etmeli, doğru yolu göstermeliydim. Sovyetler Birliğinde güzel sanatlar sahasında elde edilen başarıları „Aydınlık“ dergisinden, „Orak-Çekiç“ gazetesinden öğrenen gençlik, devrimci basın etrafında sımsıkı birleşmişti. Şu yeni akım, gericiileri ürkütüyordu. Ve kara kuvvet, bizim basınıımızı kapattı. Gerici gazete ve dergiler bize çamur almaya başladılar. Tevki edilmek üzere aranıyordum. Cellâtların eline düşmemek için, illegalliğe geçmem gerekiyordu. Bu yüzden 1925 yılında tekrar Moskova'ya gitmek zorunda kaldım.“¹

Nâzım Hikmet, birkaç yıl sonra, Sovyetler Birliğinde yazdığı birçok devrim şiiriyle yeniden yurduna döndü. Dergilerde ve kitap halinde yayınladığı bu şiirleri, Türkiye'de eşsiz bir ilgi ve hayranlıkla karşılandı. Kulaktan kulağa doluyor, gönülden gönüle akıyor. Kalbleri coşturuyor, gençler arasında ezbere okunuyordu. Oz ve biçim bakımından yepyeni olan ve türk edebiyatında bir devrim yaratan Nâzım Hikmet, artık genç şairlerin içinden yürüttüğü bir şair olmuştu. Türk şiiri, onun açtığı yolda, halkın şiiri, gerçeğin şiiri olma yoluna girmişti. Nâzım Hikmet, şiirlerini yalnız

¹ Ekber Babaei: „Nâzım Hikmet“ (Bulgarca), 1955, sayfa 14.

dergilerde ve kitap halinde yayınlamakla kalmıyor, aynı zamanda gramofon plaklarına da okuyarak, tesir sahasını genişletiyordu. Atatürk de, Nâzım Hikmetin büyük bir şair olduğunu yakınlarına söylüyordu. Türk burjuvazisi, bu şiirlerin, aydınlar, gençler, uyanık işçiler arasında yaratmakta olduğu tesirin genişlemesi karşısında harekete geçti. Ve Nâzım Hikmet, sık sık hapsedilmeye başlandı. Ateşli şair, mahkeme salonlarında da komunizmin müdafiasını yapıyor, böylece inandığı fikirleri oralarda da cesaretle propaganda ediyordu. 1931 yılında mahkemede şöyle demişti: „Evet, ben komünistim! Ve daha faal bir komünist olmak için çalışıyorum!“

Nâzım Hikmetin şiirleri, pek tabii olarak, orduda da, askeri okul öğrencileri arasında da gizli olarak okunuyordu. Nihayet, „Yavuz“ zırhlısında, deniz askerlerinden ve çavuşlarından bazılarınım dolaplarında Nâzım Hikmetin şiir kitaplarının bulunması bahane edilerek büyük şair hapsedildi. Aynı zırhlıda, askeri bir mahkeme tarafından, „Orduyu isyana teşvik“ suçundan 28 yıl 4 ay ağır hapis cezasına mahkûm edildi. Onunla birlikte deniz erlerinden Haydar adlı bir gence 20 yıl, çavuşlardan Nuri Tâhir ve Mehmedali Kantana 15 yıl, çavuş Seyfi Tekdileke 10 yıl, çavuş Hüseyin Avni Durugüne 5 yıl, Gedikli çavuş Adil Kurta 4 yıl ağır hapis cezası verildi. Bugün en büyük türk romancılarında biri olan Kemal Tâhir (yukarıda adı geçen Nuri Tâhirin ağabeyi) de, aynı davada 15 yıl ağır hapis cezasına mahkûm edildi.

Nâzım Hikmet, İstanbul, Çankırı, Sınop, Bursa hapisanelerinde 1951 yılına kadar on üç yıl hapislik etti. Bu on üç yıl içinde türk emekçi halkı ve dünya insanlığı için durmadan şiirler, destanlar, piyesler yazdı. Şiirlerinin yayınlaması ve okunması yasak edilmişti. Bu şiirleri değil yalnız yayanlar, okuyanlar bile ağır hapis cezasına çarptırılıyordu. Buna rağmen, Nâzımın şiirleri, hapisane duvarlarını delip dışarı çıkıyor, elden ele, gönülden gönüle dolaşiyor ve hapiste tutulan şairin devrimci faaliyeti böylece devam ediyordu.

6. İkinci Dünya Harbi içinde ve sonraki ilk yıllarda Türkiye'de işçi demokrasi hareketi

Türkiye, İkinci Dünya Harbine bilfiil katılmadı. Harb devamınca İngiltere, Birleşik Amerika, Fransa ve hitlerci Almanya ile sıkı siyasi ve ekonomi ilişkilerini devam ettirdi. Bu devletlerle siyasi anlaşmalar kurmuştu. Fransa haric, her birinden iktisadi, mali, askeri yardımlar sağlıyor, Almanya başta olmak üzere, bunlara askeri sanayilerine lüzumlu hammaddeler veriyordu.

Almanyanın Sovyetler Birliğine ani olarak saldırmasından sadece dört gün önce, 18 haziran 1941 de, Ankarada, Türk-Alman Dostluk ve Saldırmaz

lık Antlaşması imzalandı. Türkiye hükümeti, 25 haziran 1941 de „tarafsızlık“ ilân etti. Fakat bu tarafsızlık, Sovyetler Birliğine karşı savaşan Almanya'ya çeşitli yardımlara bulunmasına engel olmadı. Türkiye-Almanya Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının gizli protokolü gereğince Türkiye hükümeti, harb malzemesi yüklü alman taşıt gemilerinin İstanbul Boğazından (Bosfordan) Karadenize geçmelerine izin verdi.

Sovyetlere karşı girişimleri baskın savaşında, hitlerciler, ilk zamanlarda geçici zaferler kazanmışlardı. O sıralarda, Türkiye'deki faşistler de gem azıya almışlardı. Türkîyenin, hitlerciler safında savaşa katılmasını açıkça istiyorlardı. O zamanki başbakan Şükrü Saraçoğlu da bunları destekliyordu. Fakat birçok sebepler yüzünden Saraçoğlu ve taraftarları böyle bir maceraya cesaret edemiyorlardı.

Sovyet orduları, Volgograd (Stalingrat) savaşında Hitlerin ordularına çidürdü darbeyi indirdikten sonra, nihayet türk burjuvazisi de, Almanyanın harbi tamamıyla kaybettigini anladı. Bunun üzerine Türkiye hükümeti, Birleşik Amerika ve İngiltereyle ilişkilerini yeniden kuvvetlendirmeye koyuldu. Bu büyük kapitalist devletler, harbtten sonra Türkiye'ye Sovyetler Birliğine karşı müttefik göziyle bakıyordu.

Türkiye idarecileri, bütün harb süresince, her an savaşa katılma ihtimallerini gözönünde bulundurmuş ve büyük bir ordu kuvvetini silâh altında tutmuştu. Bu yüzden devlet bütçesinin büyük bir kısmını orduya ayırıyordu. Savaşa bilfiil katılmamasına rağmen, emekçi halk yığınları, memleket iktisadiyatının harb rayları üzerine konması yüzünden, ağır bir vergi yükü altında inliyordu. Sanayi geri olduğu ve yeni sanayi kolları da kurulmadığı için, fükretim malları piyasadan kaybolmaya, fiyatları hızla yükselmeye başlamıştı. Alışveriş kupon sistemiyle yapıyordu. Vurgunculuk, karaborsa alnuc yürümüşü. Zenginler milyonlar kazanıyor, emekçiler yoksulluk içinde yızıyordu.

Yarım milyondan fazla gencin orduda bulunması yüzünden, bunlar üretim alanından alınmışlardı. Bu büyük ordunun masrafı, olanca yükü ile işçi, köylü ve dar gelirlî vatandaşların sırtına yüklenmişti. Obür yandan fiyatlar ateş pahasıydı. Türkiye, sanki savaşa katılmış gibi, bir yığın için deydi. Bu hal, emekçiler arasında memnuniyetsizliği son derecede artırmıştı. Bir taraftan da hükümet, memleketi diktatörece idare ediyordu. Vatandaşların hak ve hürriyetleri daha da kısılmıştı. Emekçilerin ve sendikaların faydalanabildikleri bazı kanunlar da yürürlükten kaldırılmış bulunuyordu. Sözgeşi 1940 ta Emek Kanunu değiştirildi. İşgünü, resmen 12 saate yükseltildi. Ayrıca, sendikalar — hattâ hükümetin kurdukları bile — kapatıldı.

İşgünü uzatılmış, fakat gündelikler artırılmamıştı. Zaten gündelikler de bir sadaka mahiyetindeydi. Emekçilerin kuru ekmeğe ihtiyacı bile karşılam-

yordu. Bu yüzden, işçiler, birkaç kuruş daha fazla almak ümidiyle teşkilatsız olarak, yığınlar halinde, o işyerini bırakıp işyerine giyorlardı. 10 kişiden fazla işçi çalıştıran müesseselerdeki umumî işçi sayısı 1937 yılındakine kıyasla 1943'te hemen hemen hiç değişmemişti. Fakat işçi çocukların sayısı durmadan artıyordu. Zira kadın ve çocuk işçilere, aynı işgünü süresince, erkek işçilere kıyasla yarım, hattâ dörtte bir gündelik veriliyordu.

Hükümet, bu işçi dalgalanmalarını önlemek ve gerek kapitalistlerin, gerekse devletin sanayi müesseselerine daimi işgünü sağlamak için mecburi çalışma usulünü uygulamaya, ayrıca çeşitli sanayi kollarında askerleri ve mahpusları çalıştırmaya başladı. Örneğin, maden ve çimento sanayi kollarında onbinden fazla asker yine onbini aşkın mahpus çalıştırılıyordu.

Türkiye'de İkinci Dünya Harbi içinde ilericî ve demokratik fikirler şiddetli bir yasak kilidi ile sıkı sıkıya kilitlenmişti. İlerici ve demokratik gazete ve dergiler susturulmuştu. Yayınlanmaya başlıyanlar da daha ilk sayılarında kapatılıyor, sorumluları hapse atılıyor. Çıkmakta olan burjuva gazete ve dergilerinin büyük çoğunluğu hitlerci barbarların Sovyetler Birliğine ve diğer işgal altındaki Avrupa ülkelerinde işledikleri cinayetleri birer kahramanlık olarak gösterip övüyordu. Almanyanın Ankara elçiliği, „alman zaferinin yakın olduğu“ hakkında kehanet üstüne kehanet savursun gazete sahiplerine ve gazetecilere bol keseden bahışler dağıtıyordu. Hükümetçe de teşvik gören faşist-ırkçılar, boş buldukları meydana dolu dizgin at cınatıyorlardı. „Bozkurt“, „Gökbörü“, „Çınaraltı“, „Orhun“, v. b. gibi faşist ve pantürkist dergiler, Türk ordusunu Sovyetler Birliğine saldırıya davet ediyor, hitlercilere methiyeler yazıyor, ilericî ve demokratik hareketin temsilcilerine ölüm cezası verilmesini, bunların darağaçlarında sallandırılmalarını istiyordu. Turancı, ırkçı, faşist karakuvvet, bir takım terörcü teşkilâtlar da kurmuştu. Bunlar, ilericî ve demokrat vatandaşlara saldırıyor, Nâzım Hikmetin, Sabahattin Alinin, Maksim Gorkinın, hattâ Puşkinin, Lermontofun, Anton Çehofun eserlerini meydanlarda yakıyor, gazete matbaalarına saldırıp basım makinelerini parçalıyor, uydurma antikomünist davalar açılmasında polise yardım ediyorlardı. Kafatasçı (ırkçı) faşistler bir ara o derecede azzittler ki, hükümet, Volgograd'taki alman boğgunundan sonra, genel eflkân da baskısıyla bunlara karşı bazı tedbirler almak ve Nihal Atsız, Zeki Velidi, Oğuz Türkkan, Zeki Sofuoğlu v. s. gibi elebaşlarını birkaç gün tevkif etmek zorunda kaldı.

Halbuki o sıralarda, pekçok işçi ve ilericî aydın, komunizm propagandası yaptıkları iddiasıyla zindanlara atılmış bulunuyordu. 1944 yılında 70 ten fazla ilericî ve demokrat aydın, işçi hareketi faaliyetcisi, „komünizmi yaymak“la itham edilerek tevkif edildiler. Ankarada, Türkiye işçi hareketi faaliyetçilerinden Reşat Fuat Baranel başta olmak üzere, kalabalık bir işçi ve aydın grupu, komunizm propagandası yaptıkları iddiasıyla, uydurma delillerle mahkemeye verildi ve mahkûm edilerek hapse atıldılar. 1945 yılında

Hükümet, ilercî gençliğin 1943 te kurduğu birliği kapattı, yöneticilerini hapsedi. Birliğin diğer faaliyetçileri gizli çalışmak zorunda kaldılar.

İlerci ve demokrat türk gazeteci ve yazarları İkinci Dünya Harbi içinde ve harben sonraki ilk yıllarda anti-faşist gazete ve dergi yayınlamak için birçok teşebbüslerde bulundular. Hükümet tarafından baskı altında tutulan ve birkaç sayı yayınladıktan sonra kapatılveren bu gazete ve dergilerde faşizmi lanetleyen yazılarla yanyana, Türkiye işçi ve sosyalist hareketlerle ilgili problemler ele alınıyordu. „Ses“, „Adımlar“, „Yürüyüş“, „Görüşler“, „Zincirli Hürriyet“ v. s. gibi dergilerle „Tan“, „Gün“, „Yeni Dünya“, „24 Saat“, „Gerek“ gazeteleri bunlar arasındaydı. İlerci günlük gazeteler arasında „Tan“ gazetesi en uzun ömürlüsü idi. Zekeriya ve Sabiha Sertel’ler tarafından yayınlanan bu gazetede, burjuva gazetecileriyle birlikte ilercî ve demokrat aydınlar da yazı yazıyorlardı. Sabiha Sertel, Sabahattin Ali, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Fâris Erkmen, Suat Derviş, Aziz Nesin, Üniversite öğretim üyelerinden doçent Behice Boran, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil, Pertev Nallı Boratav v.s. ilercî ve demokrat yazarların daimi yazarları arasındaydı. Bu yazarlar, Atatürk’ün dış politikada göttüğü antiemperyalist prensiplere ve Sovyetler Birliği’ne dost siyasetine ihanet eden türk burjuvazisinin maksatlarını açıklıyor, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi’nin anti-demokratik rejimini ve diktatörlüğünü şiddetle tenkid ediyor, emekçi halk yığınlarının yoksulluğunu anlatıyor, bundan kurtuluş yolunu gösteriyor, Türkiye’yi tehdit eden faşizm tehlikesini haber veriyordu. Zekeriya ve Sabiha Sertel’lerin yönetmenlikleri altında çıkan „Tan“ gazetesi, o zamanki gündelik gazetelerin en dürüstü, en vatanseveriydi. Hürriyet, demokrasi, sosyal adalet ve barış düşmanlarına karşı cesaretle savaşıyordu. Aziz Nesin gibi kabiliyetli ilercî gazeteciler bu gazetede toplanmışlardı. Tekin Erer adlı bir gazeteci „Basında Kavgalar“ adlı tetrikasında şöyle demektedir: „Gazetenin („Tan“ın) bir sütununda her gün yazıları çıkmaya başlayan Aziz Nesin, birdenbire bir yıldız gibi parlayıverdi. Gazetenin okuyucuları, en fazla onun yazılarını beğeniyordu. Hele Cumhuriyet Halk Partisini tenkid eden yazıları, birer tenkid şaheseriydi.“¹

„Tan“ gazetesinin gerçeği haykıran amansız tenkidleri karşısında endişeye kapılan Cumhuriyet Halk Partisinin bazı yöneticileri, gazeteyi susturmayaya karar verdiler. Fakat hükümet kararıyla kapatılırsa, bunun, geniş halk yığınları arasında büyük bir memnuniyetsizlik uyandıracak ve kendi aleyhlerinde olacağını biliyorlardı. Bunun için gazetenin idarehanesini ve matbaasını, faşist-pantürkist sürüsüne yıkturmayı kararlaştırdılar. Bu baskıyı tertipleme zafesi, o zamanlar CHP-nin İstanbul teşkilâtı başkanı olan Alâettin Tiridoğulu’yı verdi. Tiridoğulu, faşist-pantürkist elebaşlarıyla gereken hazırlığı yaptı. Ve bunlar, 4 aralık 1945 te, etraflarına topladıkları bü-

¹ Tekin Erer: „Basında Kavgalar“, „Yeni İstanbul“ gazetesi, 1964. (tetrika).

yük bir kalabalıkla „Tan“ matbaasına saldırdılar. Polisin gözü önünde bütün basım makinelerini kurdular. Gazete idarehanesindeki eşyaları param parça ettiler. Kâğıt bobinlerini yuvarlaya yuvarlaya deniz kıyısına götürüp suya attılar. Ellerinde kırmızı mürekkep şişeleri taşıyan bazı faşistler de Sabiha Serteli arıyorlardı. Bu „Kızıl komünist“i, kızıla boyayıp sokak sokak dolaştıracaklardı. Fakat Sabiha Sertel, o sabah tesadüfen idarehaneye gelmemişti. Yine Sabiha Sertel tarafından çıkarılmaya başlanmış olan büyük hacimli „Görüşler“ dergisinin ikinci sayısı aynı matbaada dizilmiş bulunuyordu. Faşistler onu da dağıttılar, basılan sayılarını yırttılar. Karakuvvet tarafından kandırılmış olan kalabalık, oradan „Yeni Dünya“ gazetesine gitti. Onun da idarehanesini paramparça etti. İleri görüşlü kitap satan kitap mağazalarını da basıp, kitapları yırttılar, yakttılar. Hatâta, „Tan“ firmalı meyhaneleri, kumaş mağazalarını bile altüst ettiler.

Savcılık, matbaası yıkılan, gazetesi durdurulan Zekeriya Serteli ve „Tan“da çalışan ilercî ve demokrat gazeteciler aleyhinde bir de dava açtı. Zekeriya Sertel, mahkemede yaptığı müdafiasında şöyle dedi: „Böyle bir davanın açılmış olmasından ben, memleketim namına utanç duyuyorum. Çünkü, dünyanın yepyeni bir çehreye büründüğü, bütün halkların daha geniş hürriyet ve demokrasi elde etmek için çalıştığı, milyonlarca insanın bu hürriyet ve demokrasi uğrunda kanını aktığı bir devrede, memleketinde demokrasi davasının üstünlüğü için çalıştığından dolayı gadre uğrayan vatandaşların mahkemeye sevkedilmeleri, hakikaten yüz kızartıcı bir olaydır.“

Memleketle demokratik bir idarenin kurulması uğrunda mücadele eden ilercî yazar ve şairler, yunank işçiler, halk arasında gelme üniversite talebeleri ve halk aydınlarından mürekkep bir grup, komünistlik faaliyetinde bulunduğu iddiasıyla mahkemeye verildi. Savcılık, bazı şair ve yazarlar hakkında da çeşitli davalar açtı. Bunların suç, eserleriyle demokratik-ilerci fikirleri yaymak, işçi sınıfının ve emekçi köylülerin acıklı durumunu bütün açıklığıyla aksettirmektir. İçlerinden bazıları, ağır hapis cezasına çarptırıldı, bir kısmı Anadolu’ya sürgün gönderildi. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, şair A. Kadir, Hasan İzzet Dinamo v. s. bunlar arasındaydı.

İktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisinin diktatörece davranışları, antidemokratik iç siyaseti dış politikada emperyalistlere gittikçe yaklaşması halk arasında derin bir memnuniyetsizlik yaratmış ve kendi itibarını son derece düşürmüştü. Türk burjuvazinin idareci cereveleri, gittikçe genişleyen bu memnuniyetsizliği baskıyla susturabilecek durumda değildi artık. Memleketle CHP nin tek parti diktatörlüğüne karşı artan muhalefet, gerçi teşkilâtsızdı, fakat çeşitli sosyal katlar arasında geliyordu. Bu geniş, yığınların muhalefeti ve gündün güne bir çığ gibi büyüyordu. İlerci ve demokratik kuvvetler arasında, Cumhuriyet Halk Partisinin diktatörlük rejimine karşı tek cephe kurulmasını isteyen sesler yükselmeye başladı.

Halk arasındaki bu derin memnuniyetsizliği ve gittikçe genişleyen muhalefeti gören bazı CHP-li mebuslar, bu halden endişeye kapıldılar. Mem-

leketteki memnuniyetsizlik havası, bir gün yoksul, aç halk yığınlarını sol-eğilim kucakına atabilirdi... İşte bu korku, onları, gizli görüşmelere, siyasi gruplaşmalara sevketti. Yeni bir burjuva partisi kurmayı, halkın gözünden düşen, güvenini kaybeden partiyi iktidardan düşürüp, devlet idaresini kendi ellerine almayı kararlaştırdılar. Emellerinde muvaffak olurlarsa, böylece, kapitalist burjuva ve gittikçe sınıfını kurtaracaklar, ilercî, demokratik kuvvetlerin teşkilâtlanıp gelişmesini önleyecekler, gayri memnun halk yığınlarını da yine kendi avuçları içine alacaklardı. Zira, o devrede işçi ve sosyalist hareketi yeni bir hızla canlanmaya başlamıştı.

Faşist Almanya ile ortaklarının ezilip tarih sahnesinden çıkarılmasıyla sonuçlanan İkinci Dünya Harbinden sonraki yıllarda meydana gelen yeni halklararası siyasi durum, birçok memleketlerde işçi sınıfı ile emekçi köylülerin iktidarı ele almaları ve halk demokrasisi rejim kurarak sosyalizme doğru ilerlemeye koyulmaları, bütün dünyada demokrasi ve sosyalizm hareketinin hızlı bir kalkınma devresine girmesi ve benzeri olaylar, Türkiye’de de kuvvetli tesirler yaratıyordu. Bu memleket derin bir siyasi bunalım (buhran) içinde çalkalanıyordu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, türk burjuvazisi, ilercî ve demokratik kuvvetlerin ve emekçi yığınlarının bu bunalımdan faydalanarak, siyasi sahneye çıkmasından korkuyordu. Bu hal, köklü politik, ekonomik ve sosyal reformlara ve rejim değişikliğine yol açılırdı.

Sovyet halkının faşizme karşı savaşta kazandığı dünya çapındaki tariht zafere, sovyet sosyalist sisteminin üstünlük ve sağlamlığını herkese göstermiş, ispat etmişti. Artık kimseden saklanamayan bu güneş gibi açık gerçeği Türkiye halkı da görüyordu. Ote yandan, Güney Doğu Avrupa ülkelerinde ve bu arada Türkiye’ye coğrafi bakımdan yakın memleketlerde kurulan yeni rejimlerin de sesleri duyuluyordu. Bütün bu faktörler, Türkiye’de demokrasi ve işçi hareketinin yeni bir kuvvetle faaliyete geçmesine yardım ediyordu. Demokratik ve ilercî basın, Türkiye’de demokratik bir rejim kurulması gerektiğini delilleriyle ortaya koyuyordu. O sırada „Tan“ gazetesinde, demokratik kuvvetlerin isteklerini aksettiren bir seçim programı yayınlanmıştı. Bu programda, demokratik hakları kısıtlayan (tahdit eden), faşizme ve diğer gerici akımları destekleyen kanunların kaldırılması, böylece demokratik bir rejimin kurulması isteniyordu. Programda özete şu meselelere dokunuluyordu: kemalist devrim, yarı yolda bırakılmıştı. Artık bu devrimi, ancak, memleketin temel kuvveti olan işçilerle köylüler, emekçi türk halkı devam ettirebilirdi. Bu yüzden onlar, gerçek siyasi haklarını elde etmeli, siyasi ve mesleki teşkilâtlarını kurmalı, söz, yazı ve toplanma hürriyetleri teminat altında olmalı, emekçilerin yaşayış şartlarını kısa zamanda düzeltecek tedbirler alınmalıydı. Demokratik bir idare taraftarlarının desteğini ve geniş halk yığınlarının güvenini kazanmış bir hükümetin kurulmasını isteyen bu program, aydınlar ve yunank işçiler arasında büyük bir ilgi ve sempati, hükümet çevrelerinde ise endişe uyandırdı. Programı

hazırlayan gazeteci Fâris Erkmen ve yayınlayan „Tan“ gazetesi mahkemeye verildi.

1945 yılında Türkiye işçileri arasında da yeni kıvımlanmalar başladı. Haziran 1945 te kömür ve krom madencileri gündeliklerinin artırılmasını, iş şartlarının düzeltilmesini istedikler. Tütün işçilerinin temsilcileri, 45 bin tütün işçisi adına çalışma Bakanlığına başvurarak, meslek birliklerini serbestçe kurmalarını istedikler. İstanbul işçilerinin temsilcileri de, Ankara’ya giderek, müessese sahiplerinin işçilere yaptıkları insanlık dışı muameleye son verilmesi ve son devrede az gündeliklerin artırılması gerektiğini hükümet makamlarına anlattılar. Hükümetten ilgi görmeyince, „Yeni Sabah“ gazetesinde bir protesto mektubu yayınladılar. Bu mektupta, kadın işçilere, erkek işçilerinkinden iki kat daha az gündelik verildiği, işverenlerin emek kanunlarına aldırış etmedikleri belirtiliyor, bu durum karşısında işçilerin, kendi hak ve menfaatlerini korumak için meslek birliklerinde teşkilâtlanmaları gerektiği ortaya konuyordu.¹

Demokrasi ve işçi hareketi gitgide aktifleşiyor, türk burjuvazisinin nüfuzlu kişileri muhalefete geçiyor, böylece Cumhuriyet Halk Partisinin merkezi teşkilâtı ile mahalli kuruluşlarında parçalanmalar, dağılımlar oluyordu. İktidar Partisi ve onun hükümeti, artık memleketteki bu yeni durumu kontrolü altında tutamıyordu. Muhalefetin gittikçe artan baskısı altında, çok partili bir rejime, kapitalist memleketlerdekine benzer bir „demokrasi“ye geçildiğini ilân etmek zorunda kaldı ve diğer siyasi teşkilâtların, partilerin kurulmasına, izin verdi. Türkiye’de, artık çok partili „demokratik“ rejim başlamış bulunuyordu.

¹ „Yeni Sabah“ gazetesi, 25 temmuz, 1945.

ÇOK PARTİLİ REJİMİN 1946—1950 DEVRESİNDE
İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ1. Burjuvazi ve toprak ağaları sınıfının
çok partili rejimde diktatürası. Burjuva
partileri arasında iktidar mücadelesi.
İşçi hareketine yapılan saldırılar

Çok partili „demokratik“ rejim, gerçekte, burjuva sınıfının çok partili diktatürasından başka bir şey değildi. Çünkü muhalefet partisi de kapitalist burjuvazi ile büyük çiftlik sahiplerinin emrindeydi, yani aynı sınıfın çıkarlarını koruyordu. Cumhuriyet Halk Partisi, muhalefete geçen burjuva kanadına yeni bir parti kurma müsaadesi vermek suretiyle, iç siyaset hayatını normalleştirceğini, memleketteki siyasi gerginliği uyuşturacağını, yeni bir burjuva partisinin kurulmasıyla ilericilerin, gerçek demokrasi taraftarlarının faaliyetini ve işçi hareketinin önlenmiş olacağını umuyordu. Zira, işçi hareketinin ezilmesinde muhalefetteki burjuva partisi de onunla birlik olacaktı. Öte yandan CHP, çok partili „demokrasi“ rejimine izin verdiği için, demokrasi taraftarı olduğu zammını yaratacak, kendisini demokrasi kahramanı gibi gösterecek, böylece de, aydınlarla işçiler arasında yeniden itibar kazanıp, iktidarda kalabilecekti. İşte bu limitlerle yeni partilerin kurulmasına karar verdi. Ve parlamento, 10 haziran 1946 da bu meseleyle ilgili olarak Cemiyetler kanununda değişiklik yaptı. Bu değişikliklere göre, cemiyetlerin ve bu arada işçi meslek birliklerinin faaliyetini sınırlandıran kısıtlamalardan bazıları kaldırılıyordu. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi, emekçilerin sınıfı esas üzerinde teşkilât kurmalarını yeniden yasak ediyordu. CHP-nin 1946 da yapılan olağanüstü kurultayında, bu partinin genel

başkanı ve o zamanki cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle dedi: „Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Biz, kendi programımızda sınıf mücadelesini istemiyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arıyan esasta kalacağız.“¹

CHP-nin sınıfı esasa dayanan işçi meslek birlikleriyle siyasi partilerin kurulmasına karşı tutumu, burjuva muhalefeti tarafından tamamiyle destekleniyordu.

Cemiyetler kanununda yapılan değişikliklerle yeni siyasi partiler kurma yolu açılınca, memlekette, âdeta parti ve meslek birliği kurma yarışı başladı. CHP-den ayrılan burjuva siyasetçileri birkaç ay içinde 10-dan fazla burjuva partisi kurdular. Bu partiler, yoksulluk içinde bulunan işçi ve köylü yığınlarını saflarına çekebilmek ve böylece onları, kendi siyasi maksatlarına âlet etmek için faaliyete geçtiler. Halka hoş görünmek için, „Millî Kalkınma Partisi“, „Demokrat Parti“, „Sosyal Adalet Partisi“, „Liberal Demokrat İşçi-Köylü Partisi“, „Türk Sosyal Demokrat Partisi“ gibi adlarla ortaya çıkan bu partilerin çoğu, işçi ve köylülerin temsilcileriymiş gibi siyaset sahnesine atıldılar.

Yeni kurulan burjuva partileri arasında en büyük ve en nüfuzlusu, Demokrat Partiydi. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisinde yıllar boyunca önemli vazifeler görmüş olan ünlü dört siyaset ve devlet adamı tarafından kurulmuştu. Bu dört kişi, şunlardı: 1928 den beri aralıksız iktisat bakanlığı yapan ve 1937 den Atatürk'ün ölümüne kadar başbakan olan, komprador burjuvazinin temsilcisi, banker Celâl Bayar, büyük çiftlik sahibi ve 1930 dan beri CHP nin Aydın mebusu Adnan Menderes, burjuva politikacılığının, demagojinin bütün inceliklerini öğrenmiş, siyaset kurdu Refik Koraltan ve yüksek mevki hastası, kurnaz, pişkin politikacı Fuat Köprülü. Bunların, 7 ocak 1946 da resmen kurdukları Demokrat Partiyi, CHP den ayrılan birçok mebuslar, eski bakanlar, harb zengini, vurguncu tüccarlar, çiftlik ağaları, bankerler girdiler, partinin merkez teşkilâtında toplandılar. Cumhuriyet Halk Partisinin ileri gelenlerinden birçok Demokrat Partiyi geçince, CHP nin vilâyet, kaza ve köy teşkilâtında da çözüme âlet yürüdü. İktidar partisinin mahallî teşkilâtından, yığınlar halinde ayrılanlar, buldukları yerlerde Demokrat Partinin mahallî şubelerini kuruyor ve bu şubeler, çığ gibi büyüyorlardı. Türkiye'deki kötü hayat şartları ve yıllar boyunca memleketi tek parti diktatörlüğü ile idare etmiş olan CHP-ne karşı duyulan nefret, halk yığınlarının bir an önce yoksulluktan kurtulma, insanca bir hayata kavuşma isteği, Demokrat Partinin hızla gelişmesine yardım etti. Halk, Demokrat Partililerin vaatlerine inanmış, onlardan kurtuluş bekliyordu.

Halbuki Demokrat Partinin programı ile Cumhuriyet Halk Partisinin programı arasında esaslı bir ayrılık yoktu. DP, öncelikle, komprador burjuvaziye ve büyük çiftlik sahiplerine dayanıyor, onların çıkarlarını müdafaa ediyordu. Bunlar, İnönü'nün başında bulunduğu CHP nin pasif iktidarı, ti-

¹ Kemal Sülker: „Türkiyede sendikacılık“, İstanbul, 1955, sayfa 36.

carl ve mali politikasından memnun değildiler. Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün uyguladığı temel prensipleri çoktan bir tarafa atmış, devletçilik ve lâiklik prensiplerini çiğnemiş, devlet müesseselerini türk kapitalistlerine satmaya başlamıştı. Fakat bu satışlar ağır gidiyordu. Zira CHP, bu işleri henüz gizli den gizliye yapmaya çalışıyordu.

Buna karşılık Demokrat Parti, iktisadi devletçiliğe karşı olduğunu, programında açıkça ilan etmişti. Devlet müesseselerinin özel sektöre (kapitalistlere) devredilmesini istiyordu.

CHP, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Batılı memleketlerle iktisadi ve ticarî ilişkileri geliştirme meselesinde ağır davramıyordu. Demokrat Parti ise, komprador burjuvaziye, yabancı monopollara geniş ölçüde ticaret yapmak, vurgunlar vurma, büyük kârlar elde etmek için bütün kapıların açılacağını vaadediyordu. Büyük çiftlik sahiplerine de şöyle vaadlerde bulunuyordu: Köy iktisadiyatı mahsullerinin fiyatını, devlet bütçesi zararına da olsa yükseltecek, ucuz kredi sağlayacak, çiftliklerine ucuz ziraat makineleri temin edecekti.

İşte bu vaatler sayesinde, DP, sanayi ve ticaret burjuvazininin, çiftlik ağalarının büyük bir çoğunluğunu kendi saflarında toplamaya muvaffak oldu.

Öte yandan, Demokrat Parti, lâiklik prensibini de ayarlar altına aldı. Henüz dinî fanatizm bataklığı içinde bulunan geniş halk yığınlarının dindarlık duygularını elinden geldiği kadar sömürmeye başladı. „Atatürk'ün kapattığı türbeleri, tekkeleri, zâviyeleri açacak, bol bol imamlar, hatipler yetiştirecek, imamları maşaşa bağliyacaktı, yeni yeni camiler yaptırılacak, böylece halka „allahın yardımını“ sağlayacaktı. DP, bu din tüccarlığı sayesinde de, okur-yazar olmayan, cahil halk tabakalarını kendi saflarına çekti. DP-nin başarısında din tüccarlığının büyük bir payı vardı.

Bayar—Menderes Partisini, İnönü'nün Partisine karşı mücadelede üstün getiren belli başlı sebeplerden bazıları da şunlardır: Cumhuriyet Halk Partisi kuruluşundan sonraki ilk yıllarda, antiempyalist bir siyaset gütmüş, Batılı kapitalistlerin Türkiye'deki menfaat kapılarını kapatmıştı. Ayrıca, Sovyetler Birliği ile dostluk politikasını devam ettirmişti. Bu siyaseti Atatürk yürütüyordu. İsmet İnönü ise onun birinci yardımcısıydı. Bu yüzden Başta Birleşik Amerika Devletleri olmak üzere Batılı devletler, Amerikalı ve Batılı monopolistler, İnönü'yi pek sevmiyorlardı. Halbuki İsmet İnönü Türkiye'yi Birleşik Amerika'ya bağlamaya çalışıyordu. 1947 yılında „Truman doktrini“ni kabul eden, ertesi yıl Türkiye'ye „Marşal planı“na sokan o idi. Amerikan askeri ve iktisat heyetleri onun zamanında Türkiye'ye girmiş, onun cumhurbaşkanlığı sırasında türk ordusunu ve ekonomisini kontrolleri altına almaya başlamışlardı. Fakat Demokrat Parti yöneticileri, gerek Birleşik Amerika hükümetine, gerekse monopolist kapital çevrelerine daha bol, daha çekici vaatlerde bulunuyorlardı. Sonra bunlar, Türkiye'deki komprador burjuvazinin katkısız temsilcileri oldukları için, Birleşik Amerika idarecilerinin daha fazla hoşlarına gidiyordu.

Lâkin Amerika idarecilerinin Demokrat Partiyi tercih edişlerinin asıl sebebi, İnönü'ye güvenmemeleri, ondan hoşlanmamaları değildi. Onlar, Cumhuriyet Halk Partisinin geniş halk yığınlarının gözünden düştüğünü ve uzum zaman iktidarda kalamayacağını, Demokrat Partinin seçimleri kazanarak iktidara geçeceğini görüyorlardı. Bundan dolayı da Bayar—Menderes Partisine bel bağlamışlardı. Birleşik Amerika idarecileri, aynı zamanda, Türkiye'de iki partili idare sistemini yerleştirmek istiyorlardı. İki büyük burjuva partisi sıra ile iktidar değiştirmeliydi.

Amerikan emperyalistlerinin açık ve kapalı yollardan yaptıkları yardımların da tesiriyle, Demokrat Parti hızla geliyordu. Türk-amerikan iktisadi ve ticarî ilişkilerinin kuvvetlenmesinde çıkarları bulunan türk kapitalist, tüccar ve çiftlikçileri, Demokrat Partiyi büyük para yardımıyla buluyorlardı.

Bayar — Menderes Partisi, demokratik ve ilerici kuvvetlerin CHP'ye karşı muhalefetlerinden, göltükçe hararetlenen işçi hareketinden ustalıkla faydalanıyordu. Zira Demokrat Partinin programında, işçilere grev hakkı verileceği, sendikalara serbest çalışma imkânları tanınacağı, memlekette demokrasi rejimi kurulacağı bol bol vaadediliyordu.

1946 yılında Türkiye'de siyasi faaliyetin hızlanmasıyla yanyana, işçi sendika hareketi de ileri adımlar atmaya başladı. Kısa zamanda kırk kadar işçi sendikası ve sendika birliği kuruldu. İstanbulda, İstanbul İşçi Sendikaları Birliğiyle Türkiye Deniz İşçileri Sendikasıdan başka tekstil işçilerinin, inşaat işçilerinin, tütün işçilerinin, ayakkabı işçilerinin, matbaa işçilerinin v. s. nin sendikaları meydana getirildi. Ankara, İzmir, Zonguldak, Kocaeli, Samsun, Adana, Bursa, Kayseri, Trabzon, Eskişehir, Sivas, Malatya ve daha birçok şehirlerde, işçi merkezlerinde işçi sendikaları ve sendika birlikleri kuruldu. İstanbulda, işçi sendika hareketi meseleleri üzerinde konferanslar verilerek, konuşmalar ve tartışmalarda bulunmak üzere bir fikir kulübü açıldı.

İşçi sendikaları, işçilere grev hakkını, sendikalarla işverenler arasında kolektif emek sözleşmelerini tanıyan, işçi güdüklerini yükselten yeni bir iş kanunu çıkarılmasını parlamentodan istedi.

Cumhuriyet Halk Partisiyle Demokrat Parti, işçi sendikalarını ve sendika birliklerini kendi taraflarına çekebilmek için, aralarında çetin bir savaşa koyuldular. Sendika teşkilâtlarının ve sendika birliklerinin idare heyetlerine çeşitli yollarla kendi ajanlarını yerleştiriyor, bazı sendika liderlerini para ile veya yüksek mevki vaadiyle satın alıyorlardı. Öte yandan, her iki parti de, işçi sendika hareketini sınıfı esaslar üzerinde kurmaya çalışanlara karşı, hükümetin ve mahallî makamların yardımıyla, amansızca saldırarak, bu teşebbüsleri önüyorlardı.

Demokrat Parti yöneticileri, bir taraftan, işçi sendikaları hareketinin teşvik edilmesini gerektiğini söylüyor, öte yandan da Türkiye'de sınıfların mevcut olmadığını iddia ediyorlardı. Her iki parti de sendikaların „milliyetçi“ olmalarını, „millî menfaatleri“ müdafaa etmelerini, kapitalist işverenlere işçilerin menfaatleri arasında bir „ahenk“ yaratmaya çalışmalarını, „komünizme karşı

umumi savaşa" katılmalarını istiyorlardı. En büyük iki burjuva partisinin yöneticileri, halklararası sınıfı işçi hareketinin Türkiye'deki işçi hareketine tesirini önlemek ve „körü dışarda ideolojinin memleketle sokulmasına engel olmak" için şiddetli tedbirler alınması meselesinde tam bir fikir birliğine varmışlardı. Buna karşılık, Batıdaki sağcı sendikalizme memleket kapılarının ardına kadar açılmasına taraftarlardı. Hatta Batıdaki sağcı sendika birliklerinden bazı „mütehassısları" davet bile etmişlerdi. Bunlar, Türkiyeye gelmişler, tecrübelerini öğretmeye koyulmuşlardı.

Burjuva partileri, emirleri altına alamadıkları sendika teşkilatlarını parçalayıp birbirlerine düşürmek için ellerinden gelen gayreti gösteriyorlardı. Bu emellerinde muvafak olmuşlar ve bazı sendikalar arasında prensipsiz kavgalar yaratmışlardı.

Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti, kasım 1946 da, sendikalar hakkında yeni bir kanun tasarısı hazırlayıp Parlamente'ye sevketti. 20 ocak 1947 de kabul edilen bu kanun, işçi sendikalarının siyasi faaliyet göstermelerini yasak ediyor ve „milliyetçi olmayan", yani sınıfı esaslar üzerine kurulan işçi sendikalarının kapatılmasını, kuranların da hapis cezasına çarptırılmasını öngörüyordu. Yeni kanunla, işçi sendikalarının tamamiyle hükümetin kontrolüne altına alınması ve serbestçe çalışmalarının önlenmesi amacı güdülmüştü. Bu kanuna dayanarak ilgili makamlar, derhal bazı sendikaları kapatmaya ve önderlerini hapsedmeye başladılar.

Yeni sendika kanun tasarısı Parlamente'ye sevk edildiği sırada işçiler arasında protesto hareketleri oldu. Hatta bazı siyasi olaylar cereyan etti. İşçilerin hazırladıkları bir protesto mektubunda şöyle deniliyordu: „Doktorlar, doçentler, profesörler, ordinarüsler, neredesiniz? Memleketimizdeki antidemokratik kanunlar serisine bir yenisi katılmak üzeredir. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan „İşçi ve işveren meslek dernekleri ve dernek birlikleri" hakkındaki kanun tasarısını görmemiş olamazsınız. Bu tasarının insan hak ve hürriyetlerine aykırı hükümler taşıdığı, kendi hak ve hukuk anlayışımıza bile inmadığını, hukuk mantığı, kanun tekniği bakımlarından dahi iler tutar yeri olmadığını da elbette farketmişsinizdir. Niçin susuyorsunuz?"¹

Hele o zamanki çalışma bakanının şu sözleri derin bir memnuniyet-sizlik uyandırdı: „Hiçbir türk işçisi bizden grev hakkı istememiştir!"²

Yeni sendika kanunu kabul edildiği sırada Türkiye'de, topyekün 52 000 azası bulunan 73 işçi sendikası vardı. Yani sendikalar, bütün işçilerin ancak yüzde 8-ini iclerine alabiliyorlardı. Bu rakamlar, sendika hareketinin ne güç şartlar içinde bulunduğuunu açıkça göstermektedir. İşçilerin muazzam bir çoğunluğu bu hareketin dışında kalmıştı, Kanuna aykırı faaliyetleri bulunuyor diye

¹ „Sendika" gazetesi, sayı 14, aralık 1946.

² „İşçiler için", Ankara, 1968, sayfa 16.

Halki siyasi ve iktisadi bağımsızlıktan, iç ve dış sömürmeden kurtarmak. Bu suretle sosyal adaleti ve gerçek demokrasiyi gerçekleştirmek.

Halki emperyalistlerin ve sömürücülerin saldırılarından korumak için bütün dünya halklarıyla işbirliği yapmak. Bu maksatla içtimai ve kültürel teşkilatlar kurmak. Harbin nedenlerini ortadan kaldırıp, hür ve bağımsız halklardan mürekkep bir dünya rejimi kurmak için her vasıtaya başvurarak mücadele etmek. „Bu prensibiyle Türkiye Sosyalist Partisi enternasyonalist ve barışçıldır" (madde 4).

Programın 5-inci maddesinde, Türkiye Sosyalist Partisinin laik olduğu belirtilmektedir.

Programın öteki bölümlerinde, Partinin demokratik rejim kuracağı, bütün vatandaşlara demokratik hak ve hürriyetler sağlayacağı, emek hakkını, işçilerin menfaatlerini koruyacağı, özel mülkiyete dokunmayacağı, bununla birlikte özel mülkiyetteki büyük çiftlikleri, monopolların ve küçük bir azınlığın elinde bulunan büyük üretim araçlarını ve sanayi müesseselerini millileştireceği yazılıdır.¹

Türkiye Sosyalist Partisinin „Gerçek" adlı bir günlük gazetesiyle „Gün" adlı dergisi vardı. Bunlarda, işçi sendika hareketini destekleyen, gerici burjuva partilerinin işçilere karşı güttükleri demagoji politikasının içyüzünü açıklayan yazılar yayınlanıyordu. „Gün" dergisinde Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Orhan Kemal, Rifat Ilgaz v. s. gibi tanınmış yazarların işçi sınıfının, bütün emekçi halkın hak ve menfaatlerini müdafaa eden, burjuvazinin maksatlarını ortaya koyan yazıları çıkıyordu. Türkiye Sosyalist Partisi, sosyalizm ve işçi hareketiyle ilgili olarak tercime broşürler yayınlamıştı.

Partinin Merkez Yönetim Kurulu, işçi ve sosyalist hareketi konuları üzerinde İstanbul'da toplantılar, konferans ve tartışmalar tertipliyordu.

Türkiye Sosyalist Partisi, işçilere grev hakkı ve serbestçe sendika kurma hakkı tanınması için mücadele ediyordu.

Türkiye Sosyalist Partisi, bu olumlu taraflarına rağmen, Batıdaki küçük burjuva sosyalist partilerinin ve burjuva milliyetçiliği ideolojisinin tesiri altındaydı. Teşkilatını memleket içinde yayamamış, işçi yığınlarını saflarına toplayamamıştı. Esasen ta kuruluşundan itibaren burjuva partilerinin saldırısına uğramış, hükümet tarafından baskı altında tutulmuştu. Bu yüzden uzun ömürlü olamadı. Kuruluşundan birkaç ay sonra kurucuları ve faal azaları, „komünizm propagandası" yaptıkları iddiasıyla tutuklanıp mahkemeye verilerek hapse mahkûm edildi.

¹ „Türkiyede siyasi dernekler", Ankara, 1950, s. 270—290.

sendika kapatmaları, sendika faaliyetçilerinin tutuklanmaları, mahkemeye verilmeleri gibi baskı olayları, işçiler arasında endişe ve korku yaratıyordu. Yalnız 1946 yılında „komünistlik propagandası" yapılmakla itham edilen dört yüzden fazla Türkiye vatandaşı hapse atılmıştı.

Demokrat Parti, işçi yığınlarının böyle perişan ve endişeli durumundan ustalıkla faydalanıyordu. Sendika hareketinin âdeti koruyucusu olmuştu. Bu alanda işçiler arasında demagoji kampanyalarına girişiyor, işçilere grev hakkı verilmesi gerektiğini bile öne sürüyordu. Demokrat Parti kurucularından Fuat Köprülü, bir işçi toplantısında işçi sendikaları kanununu tenkid ederken: „Grev hakkı tamıyamadıkça, sendikalarından bahsedilemez" demişti. Bu demagojiler, büyük bir işçi yığınının Demokrat Partiyeye girmelerini sağlamıştı.

Cumhuriyet Halk Partisiyle Demokrat Parti, çetin bir iktidar mücadelesi içindeydiler. Birbirlerine karşı düşmanca davranıyor, birbirlerini halkın gözünden düşürmek için her çareye başvuruyorlardı. Fakat, işçilerin menfaatlerine hizmet edecek ilerici, demokratik programlı bir siyasi partinin kurulması için teşebbüsler başlarken derhal birleşiyor ve bu teşebbüsü suya düşürmek, girişkenlerini lekelemek için hep birlikte faaliyete geçiyorlardı.

Lâkin hükümetin çeşitli baskılarına ve küçük küçük büyükle bütün burjuva partilerinin birleşik saldırılarına rağmen, ileri düşünceli, gerçek demokrasi taraftarı aydınlarla uyumak işçiler, emekçilerin hak ve menfaatlerine hizmet edecek partiler kurmaya başladılar.

2. Türkiye Sosyalist Partisi

14 Mayıs 1946 da resmen kuruldu. Bu, Türkiye'de, İkinci Dünya Harbinden sonra ilk sosyalist eğilimli legal partiydi. Merkez İstanbul'daydı. Kurucuları ve Merkez Yönetim Kurulu azaları şunlardı: Esat Adil Müstecaplıoğlu, Mâcî Gülü, İhsan Kabaloğlu ve Aziz Uçtay.

Türkiye Sosyalist Partisi programının esas prensipleri şunlardı:

Türkiye Cumhuriyeti devletini tam bir halk devleti haline getirmek. Halka, kendi kendini idare etmesi için gerekli olan siyasi, iktisadi ve içtimai şartları kanunlarla yaratmak. „Türkiye Sosyalist Partisi bu prensibiyle demokratiktir." (madde 1)

Türkiye halkının refah, kültür ve sağlık durumunu yükseltmesine mâni olan bütün engelleri ortadan kaldırmak. Her türlü iktisadi ve içtimai hak-sızlıkları bertaraf etmek. Emek ve kabiliyeti doğru değerlendirmek. „Türkiye Sosyalist Partisi bu prensibiyle sosyalisttir" (madde 2).

Fakat, üçüncü maddede TSP „halkın bir bütün olduğuna" ve „milliyetçi" olduğuna bildirmektedir.

3. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

Türkiye Sosyalist Partisinin kurulmasından bir ay sonra, 20 Haziran 1946 da, yine İstanbul'da, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi adıyla bir sosyalist parti daha kuruldu. Kurucuları şunlardı: Türkiye ve halklararası işçi hareketinin tecrübeli faaliyetçilerinden Dr Şefik Hüsnü Deymer, Râgıp Vardar, Fuat Bilege, Stefo Papadopoulos, Emin Aydınlan, Dr Haabil Amato, Müntakim Özmen ve Hayrettin Emin Monoğlu.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin programında, Partinin yâkını (minimum) ve uzak (maksimum) vazifeleri belirtilmiştir.

Programın 4-üncü maddesinde Partinin esas prensipleri şöyle gösteriliyor: a) memleketin siyasi, iktisadi ve içtimai hayatının gelişmesinde emekçi halk, demokratik hak ve hürriyetlerden tamamiyle faydalanacak. Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin tayininde doğrudan doğruya söz sahibi olacaktır; b) milliyet, din, inancı ne olursa olsun bütün işçiler, köylüler ve onların tabii mütteliği olan bütün emekçiler, yerli ve yabancı kapitalistlerin sömürmelerinden ve siyasi baskıdan korunacak, gericiğe ve faşizme karşı aralıksız mücadele yürütülecektir; c) toplum hayatı demokratikleştirilecek ve bu esaslar üzerinde memleketin milli bağımsızlığı sağlanacaktır; ç) işçiler ve emekçi köylüler gittikçe daha geniş ölçüde teşkilatlandırılarak memlekette sosyalist rejimin kurulmasına geçilmek için şartlar hazırlanacaktır.

Programın ikinci maddesinde, Partinin uzak vazifeleri şöyle belirtiliyordu: Emekçi halkın sömürülmesine son verilecek, büyük üretim araçları millileştirilecek, demokratik sosyalizm rejimi kurularak bütün vatandaşlara yüksek bir yaşayış seviyesi sağlanacak.

Partinin yakın vazifeleri, Programın üçüncü maddesinde şöyle sıralanıyordu: Sosyalist toplum kuruluşuna yol açan iktisadi halk devletçiliği meydana getirilecek; devletin iktisadi siyaset ve faaliyeti emekçi yığınları tarafından düzenli bir şekilde kontrol edilecek. Böylece, Türkiye'de, sosyalizmin kurulmasına doğru yönelen gerçek demokratik bir emekçiler rejimi tesis edilecektir.

Programda, Türkiye işçi sınıfına ve işçi sendika hareketine ait problemlere geniş yer veriliyordu.¹

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin Ankara, İzmir, Samsun, Zonguldak, Adana, Gaziantep ve İzmitte şubeleri kuruldu.

Parti, kısa bir zaman içinde işçiler arasında ve işçi sendikalarında bir hayli faaliyet gösterdi. Partinin sendika işlerini sendikacı Ferit Kalmuk yönetiyordu. Teşkilât işlerinde birçok tecrübeli ve uyumak işçi çalışıyordu. Partinin yönetmenliği altında, hükümete ve burjuva partilerine bağlı olmayan birkaç işçi sendikası kurulmuştu. Partinin basın organı olan „Sendika" gazetesinde

¹ „Türkiyede siyasi dernekler", Ankara, 1950, s. 311—368.

işçi ve emekçilerle ilgili meseleler ele alınıyordu. Halk aydınlarının, ilerci yazarların, demokrat görüşlü gazetecilerin önemli bir kısmı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisine yönelmişlerdi. Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketinin birliğini sağlamak için Türkiye Sosyalist Partisiyle Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin birleştirilmesi istekleri yükselmeye başlamıştı. Fakat bu maksatla yapılan görüşmeler bir sonuç vermedi. TSEKP başkanı Pr Şefik Hüsnü Deymer, ilerci, demokratik, antifaşist cephe kurulmasını teklif etmişti. Şöyle diyordu: İşçi ve köylü partileriyle, sendikaların, şehir ve köy emekçilerinin demokratik burjuva grup ve aydınlarıyla ileride kuracakları antifaşist devrimci cephe, çok önemli bir rol oynayacaktır. Onların yardımıyla demokratik cephe hareketi memleketin çeşitli bölgelerine hızla yayılacaktır. Bu cephenin altında toplanan halkın büyük bir çoğunluğu: „Hür insanların Türkiye'si, halkın Türkiye'si“ şiarı etrafında birleşecektir.¹

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi de kısa ömürlü oldu. Hükümetin kararı ve sıkı yönetim komutanlığının emriyle 16 aralık 1946 da kapatıldı; yöneticileri, sendika faaliyetçileri ve ilerci-demokratik tek cephe kurucuları, yine „komünizm propagandası yaptıkları“, „bilfiil komünistlik faaliyetinde buldukları“ iddiasıyla tutuklanarak, mahkemeye verildiler. Partinin Gaziantep teşkilatı idare heyeti azaları hakkında da ceza kanununun 141 inci maddesine dayanılarak dava açıldı.

Savcılığın gösterdiği „suç delilleri“ arasında bir de parti beyannamesi vardı. Bunda, o zamanki Türkiye seçmenlerinin çoğunluğunu teşkil eden işçiler, köylüler, bütün emekçiler, öz partileri olan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisine girme davet ediliyordu. Bu çağrı, halkın büyük çoğunluğunu, pek küçük bir azınlık olan kapitalistlere, çiftlik ağalarına ve onların hükümetine karşı „sınıf savaşına davet“ olarak yorumlanıyordu.

Bu iki sosyalist parti kapatıldıktan sonra, Türkiye'nin siyaset sahnesinde irili ufaklı gerici burjuva partileri kalmıştı. Cumhuriyet Halk Partisiyle Demokrat Parti bunların en büyükleriydi. Ufak burjuva partilerinden bazıları şunlardı: Milli Kalkınma Partisi (buna „Kuzu Partisi“ de deniyordu. Çünkü kurucusu olan milyoner Nuri Demirağ, her gittiği şehirde dualar ve tekbirlerle kuzular kestirip ziyafetler veriyordu), Sosyal Adalet Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, İslamiyet Müdafaa Partisi, Türkiye Muhafazakârlar Partisi ve saire ve saire... Bu partilerden bazıların programları, dini, siyasi maksatlar uğrunda kullanmayı yasak eden Türkiye Anayasasına aykırıydı. Fakat hükümet, onların Anayasaya aykırı faaliyetlerine göz yumuyordu.

Bütün bu irili ufaklı burjuva partileri, iki sosyalist işçi partisi karşısında birleşmişler, hep birden ağız açmışlardı. Onları kapatan, önderlerini, demo-

¹ Bu notlar, Dr Şefik Hüsnü Deymer'in evinde yapılan arama sırasında polis tarafından ele geçirilmiş ve sonraları, polis ajanı, faşist İlhan Darendeli tarafından yayınlanmıştır.

kratik bir halk idaresi uğrunda mücadele eden halk aydınlarını ve uyanık işçileri komünistlik faaliyetleriyle itham ederek antikomünist adli davalar tertiplenen hükümeti hararetle tebrik ediyordular.

4. Üniversiteler ve diğer gençlik çevreleri arasında demokrasi ve antifaşizm hareketi

1946 yılında yeni bir hızla başlayan demokrasi ve antifaşizm hareketine, uyanık işçi çevreleri ve halk aydınlarıyla birlikte üniversite gençliği başta olmak üzere türk gençliğinin geniş çevreleri de katıldı. Üniversite gençliğini, memlekette demokratik rejim kurulması ve emekçi çocukların öğrenim hakkına sahip olabilmesi için giriştikleri hareket, teşkilatlı bir mahiyet almaya başladı. 1946 yılında İstanbul Üniversitesinde „İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği“ kuruldu. Dernek, „Hür Gençlik“ adına bir dergi çıkarmaya koyuldu. Ankara üniversiteleri de „Türkiye Gençler Derneği“ni kurdular. Azalarının çoğu üniversite gençleriydi. Her iki gençlik teşkilatı da antifaşist, ilerci ve demokratik örgütlendi. Ankara Gençlik Teşkilatının tüzüğünde (nizamnamesinde) faşistlerin, turancu ve ırkçıların derneğe kabul edilmesini yasaklayan özel bir madde vardı. Her iki dernek te üniversitelerin haklarını savunuyor, bütün gençlerin öğrenim hakkına sahip olması için mücadele ediyordu. Gençlik dernekleri, üniversitelerdeki ağır giriş ücretlerinin (tasaklar) kaldırılması için geniş bir kampanya açtılar. Bu mücadele sırasında İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneğinin yayınladığı beyannamede şöyle deniliyordu: „Bu ücret sistemi, bizi son derecede zor duruma düşürmüştür. Yoksul ve orta halli ailelerin çocuklarına — bunlar ne kadar da kabiliyetli olsalar — Üniversite kapıları kapalıdır. Öğrenim hakkı, yalnız bir avuç zengin sınıfın çocuklarına mahsus bir imtiyaz haline gelmiştir. Bugünkü üniversite, yalnız zenginlerin hizmetindedir.“

Üniversite arkadaşlar, artık iyice anlamış bulunuyoruz ki, haklarımızı müdafaa etmek için tek bir yol vardır: O da biriktirir! İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, sizi, birleşmeye ve demokratik öğrenim için mücadele etmeye çağırıyor.“

Hükümet, burjuva partileri ve ırkçı-faşist teşkilatlar, İstanbul ve Ankara Gençlik derneklerine hemen „komünist“ damgasını yapıştırırdı. Ve İstanbul gençlik derneği başkanı İlhan Berktaş, genel sekreteri Veddi Özgüner ve derneğin 50 den fazla aktif azası tutuklanarak mahkemeye verildi, Ankara gençlik derneğinin yöneticileri de aynı akıbete uğradı. Enver Gökçe, Melâhât Türksal, Mehmet Kemal Kurşunluoğlu (şimdi tanınmış şair ve gazeteci), Nuran Ertan v.s. mahkemeye verilen üniversite gençlerindendi. Faşist ser-seriler gençlik derneklerinin binalarına saldırarak eşyaları parçaladılar. Bu arada, ilerci ve demokratik inançlı üniversite hocalarına karşı düşüncan-

bir kampanya açıldı. Hatâta, Ankara Üniversitesi rektörü profesör Svekâl Aziz Kansu, hükümet tarafından kıskırtılan faşist sürüleri tarafından tecavüze uğradı, dövüldü. Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes Mediha Berkes, Azra Erhat, Adnan Cemgil v. s. öğrencilerine komünizm fikirlerini aşlamakla itham edildi. İlerici üniversite gençliği ile üniversite öğretim üyelerinden çoğu onların tarafını tuttular. Üniversitedeki vazifelerinden uzaklaştırılmalarını öndiler. Fakat bu demokratik inançlı hocalar, çok geçmeden üniversitenden çıkarıldılar. Bir kısmı, yabancı memleketlere giderek, oralarda çalışmak zorunda kaldı.

5. İlerici-demokratik, antifaşist ve sosyalist basın

1946—1950 yılları arasındaki devrede, Türkiye'de ilerci-demokratik ve antifaşist bir hayli gazete ve dergi yayınlandı. Bunlar, burjuva partilerinin demagojilerini açığa vuruyor, demokrasi prensiplerinin uygulanmasını istiyor, faşist ve profaşist akımlara karşı şiddetli bir mücadele yürütüyor, işçi ve sosyalist hareketinin problemlerini geniş ölçüde ele alıyorlardı.

Büyük ilerci yazarlardan Sabahattin Aliyle Aziz Nesin tarafından çıkarılan „Marko Paşa“ adlı güldürü ve hiciv (satira) gazetesi, halk tarafından, o zamana kadar türk basın tarihinde görülmemiş bir ilgiyle karşılanmıştı. „Marko Paşa“, amansız bir hicivle amerikan emperyalizminin içyüzünü ortaya koyuyor, burjuva partilerini ve faşistleri halkın alay mevzuu haline getiriyordu. „Marko Paşa“ ile türk güldürüsü (mizah) ve sosyal-politik hicvi büyük bir hamle yapmış, türk halkının pek sevdiği bu edebî janr, yepyeni bir öz ve biçim kazanmıştı. „Marko Paşa“ gazetesi haftada iki defa çıkıyor, fakat hiciv ve güldürü yoluyla burjuvaziyi halk yığınlarının gözünden düşürdüğü için hükümet tarafından sık sık toplatılıp, satışı yasak ediliyor, sorumlu müdürü Sabahattin Ali de hapse atılıyordu. „Marko Paşa“ kapatılınca, arkasından, „Malûm Paşa“ adı ile çıkıyor, o da kapatılınca „Merhum Paşa“ adı ile okuyucularına kavuşuyordu. Böyle her kapanışın sonra „Yedisekiz Hasan Paşa“, „Öküz Paşa“ gibi isimler altında yayınlanmaya devam ediyordu. Gazete, Türkiye'de demokrasi hareketinin emekçi halk arasına yayılmasında büyük bir rol oynadı.

İlerici basın, 1946—1950 devresinde gericiğe karşı mücadelesinde Sabahattin Aliyi kurban verdi. Türk edebiyatında sosyalist realizmin müjdecisi, tenkidçi realist türk hikayesinin büyük ustası, emekçi türk halkının değerli evladı Sabahattin Ali, polis ajanı olan ücretli bir kaatile, 2 nisan 1948 de kahpece öldürüldü. Polis raporlarına göre, Türkiye — Bulgaristan sınırına yakın bir yerde, Kırkaleine yakın bir ormanda Bulgaristana kaçmak teşebbüsünde bulunduğu sırada öldürülmüştü.

Bu devrede, sosyalizm meselelerini ele alan, işçi hareketini savunan il-

erci-demokratik gazetelerden biri de „Başdan“dı. Daha sonraları „Yeni Başdan“ adını alan bu haftalık gazetede Aziz Nesin başta olmak üzere ilerci türk gazetecilerinin yazıları çıkıyordu. Gazetenin başlığı üzerinde „Türkiye sosyalizmi yayın haftalık gazete“ sözü yazılıydı. „Yeni Başdan“da, okuyuculara bilimsel sosyalizmi, Marks, Engels ve Lenin'in bazı eserlerini, halklar arası işçi ve sosyalist hareketini, kapitalist sömürmesini tanıtan, emperyalizmin saldırgan karakterini belirten yazılar yayınlandı. Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin tarihine ve çağdaş problemlerine geniş yer ayrılıyordu. Gazete, halkların barış savaşına haklarında haberler neşrediyor, Türkiye'nin barış bir dış politika gütmesi gerektiğinin nedenleri üzerinde duruyordu.

Gerek „Başdan“, gerekse „Yeni Başdan“, öteki ilerci-demokratik gazeteler gibi sık sık mahkemeye veriliyor, daimi baskı altında tutuluyordu. Nihayet kapanmak zorunda kaldı.

„Zincirli Hürriyet“ gazetesinin de ömrü kısa oldu. İlk önce İstanbulda çıkmaya başlayan bu haftalık gazete, „amerikan yardımının ve burjuvazinin iç yüzünü ortaya koyan, emekçilerin haklarını savunan yazılar yayınladığı için kısa zamanda kapatıldı, başta İstanbul Üniversitesi doçentlerinden, şimdiki İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar olmak üzere sorumluları tutuklandı. Sonradan „Hür zincirli hürriyet“ adı altında İzmirde yayınlanmaya başladı. Fakat, orada da devamına imkân verilmedi.

Yine işçi ve sosyalist hareketini savunan „Beşer“ gazetesinin de ömrü pek kısa oldu.

6. Şair-komünist Nâzım Hikmeti zindandan kurtarma mücadelesi

Türkiye'de 1950 yılında büyük şair komünist Nâzım Hikmeti zindandan kurtarma mücadelesi başladı. Bu kampanya ilk önce ilerci ve demokratik basında belirdi. Demokrat gazeteci ve yazarlar, ayrıca „Nâzım Hikmet“ adlı bir gazete çıkardılar. Vatansız üniversite gençliği, çeşitli siyasi inanca sahip tanınmış gazeteciler, üniversite hocaları (öğretim üyeleri), yazarlar, artistler v.s. bu kampanyaya katıldılar. Üniversite gençliği Nâzım Hikmeti serbest bırakılması istegini geniş halk yığınlarına mal etmek için büyük mitingler, toplantılar yaptılar.

Polis, faşist sürülerin de yardımıyla bu toplantıları bastı, mitinglere engel olmaya çalıştı. Toplantı ve mitingleri teşkilatlandırılanları tutukladı (tevlî etti). İstanbuldaki „Çiçek palas“ salonunda Nâzım Hikmet için yapılan toplantı da faşist sürülerinin baskınına uğradı. Polis, yalnız bu toplantıya katılanlar arasından 107 üniversite gencini tutukladı. Fakat şiirleriyle, emekçi Türkiye halkına karşı bütün dünyada sevgi ve saygı yaratan komünist şair Nâzım Hikmeti kurtarma mücadelesi o derecede genişlemişti ki, gerici poli-tikacı ve gazetecilerden birçoğu dahi, üniversite gençliğinin ve halk aydın-

Tarımın sempatisini kazanabilmek için bu kampanyaya katıldı. En gerici burjuva gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman bile bunların arasındaydı. Yalman, Nâzım Hikmeti kurtarma mücadelesine gazetesinde sütunlar dolusu yer ayırıyordu. Diğer burjuva gazeteleri, burjuva politikacıları ve bazı millet vekilleri de, yukarıda belirttiğimiz maksatlar için kampanyaya katılmışlardı. Bütün bunlar, komünist şair Nâzım Hikmeti kurtarma kampanyasının ne büyük ölçüler aldığını, türk aydınları, güzel san'at, kültür ve bilim adamları, üniversiteler ve gençlik üzerinde ne büyük bir tesir yaptığını açıkça göstermektedir. Hatta üniversite öğrencilerinden, tanınmış şair ve yazarların bazıları, Nâzım Hikmetin bir an evvel serbest bırakılmasını sağlamak için açlık grevine başladılar. Ote yandan Nâzım Hikmet te hapisanede açlık grevi yapıyordu.

Gazeteler, şairi kurtarma kampanyası, Nâzım Hikmetin açlık grevi ve sağlık durumu hakkındaki haberleri, hergün büyük başlıklar altında veriyorlardı.

Şairin bir an önce haptisten çıkarılması isteğiyle Büyük Millet Meclisine hitaben bir de beyanname hazırlanmış ve bu beyanname, türk umumi efkârının, san'at, bilim ve kültür âleminin en tanınmış temsilcileri tarafından imzalanmıştı. Burada üniversite öğretim üyelerinden, profesör ve doçentlerden şunlar vardı: Sıddık Sâmî Onar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bülent Nuri Esen, İrfan Şahinbaş, Mehmet Karaisah, İsmail Hakkı Karafakı, Vasfi Râşit Senûk, Mazhar Osman Usman, Besim Darkot, Vehbi Eralp, Mukbil Gökdoğan, Sait Kuran, Hilmi Ziya Ülken, Mina Urgan, Macit Gökberk, Berna Moran, Hâlet Çambel, Behice Boran, Adnan Cemgil, Vedat Ar, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Necat Sürel, Zühri Müridoğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Koca Memî v. s.

Gazetecilerden: Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar, İhsan Ada, Burhan Arpad, Nâdir Nâdi, Ahmet Emin Yalman, Sinan Korle, Melih Yener, Cemal Gürel, Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, Recep Bilginer, Mekki Sait Esen, Lütfü Ay, Enis Tahsin Tel, Sâdettin Gökçepınar, Remzi Tozanoğlu, Kâzım Şinasi Dersan, Muvaffak Garan, Ali Naci Karacan, Selim Râgap Emeç, Sâmî Teziş, Ömer Sâmî Coşar ve daha birçok burjuva gazetecisi.

Yazar ve şairlerden: Hâlide Edip Adıvar, Refik Hâlit Karay, Ercüment Ekrem Talu, Yasar Nâbi, Nurullah Ataç, Abdülhakîr Gölpınarlı, Sabahattin Eyuboğlu, Câhit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Ercüment Behzat Lâv, Nihâl Karamağralı, Peride Celâl v. s.

Tanınmış sanatçılar, ressamlar, avukatlar, on kadar millet vekili, birçok toplum faaliyetçisi, öğretmen, Nâzım Hikmetin serbest bırakılması beyannamesini imzalamıştı.

Parlamentoya hitaben hazırlanan bu beyanname şöyle deniliyordu: "Aşağıda imzaları bulunan biz türk aydınları, şair Nâzım Hikmetin derhal serbest bırakılmasını istemekteyiz. Bununla bütün türk aydınlarının isteklerine tercüman olmaktadır."

Türk aydınlarının ve gençliğinin büyük bir çoğunluğu tarafından girişilen bu kampanya, Türkiyedeki demokratik ve anti-faşist gençliğin büyük bir zaferiydi. Onların bu mücadelesi dünyadaki bütün demokratik ve ilerici kuvvetler tarafından hararetle desteklendi ve böylece dünya çapında bir kampanya halini aldı. Bu durum karşısında idare başındaki türk burjuvazisi, şairi serbest bırakmak zorunda kaldı.

Cumhuriyet Halk Partisinin iktidardaki son günlerinde başlayan bu kampanya, Demokrat Partinin iktidara geçtiği günlerde de devam etmiş ve Nâzım Hikmetin serbest bırakılışıyla son bulmuştu.